

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA
TOMUS CXXVII.

HUNGARIA
SZEGED
2007

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA
TOMUS CXXVII.

HUNGARIA
SZEGED
2007

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
ACTA HISTORICA

Szerkesztő bizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. KOSZTA LÁSZLÓ, DR. MAKK FERENC,
DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. J. NAGY LÁSZLÓ,
DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az MTA-SZTE-MOL
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport kiadványa

Redegerunt:

DR. FERENC MAKK
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. MAKK FERENC
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis
HU ISSN 0324-6965 Acta Historica

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstract* and *America: History and Life*

Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához

Liudprand, az eseményekkel kortárs cremonai püspök *Antapodosis* c. műve V. könyvének 19. *caputjában* a magyarokra vonatkozóan a következő történetet meséli el. „*Hoc in tempore rex Hugo datis decem nummorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit atque in Hispaniam dato eis praeduce direxit. Ouod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam, in qua rex vester moratur, Cordobam non venerunt, haec causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros praeduce sibi ab Hugone concesso mortetenus verberato celeriori quam abirent impetu reverentur.*”¹ Magyar fordításban ez a következőképpen hangzik. „Ebben az időben Hugo király a magyarokkal békét kötött, miután 10 mérő pénzt adott nekik; őket pedig – kezeseket kapván – Itáliából kiűzte, s vezetőt adván nekik, Hispániába irányította őket. Minthogy pedig Hispániába és abba a városba, Córdovába, amelyben a ti királyotok [ti. a mór kalifa] tartózkodik, nem érkeztek meg, annak az volt az oka, hogy három napon át víztelen és szárazságtól kietlen vidéken vonultak át; s úgy gondolván, hogy ők maguk és lovaik is a szomjúságtól fognak elpusztulni, a Hugo által nekik átengedett vezetőt halálra ütlegették, és gyorsabb iramban, mint ahogy oda elmentek, visszafordultak.”

A magyarok itt említett **hispániai** (és ezzel együtt itáliai) hadjáratának időpontja hosszú ideig vitatott volt, s a szakirodalomban különböző datálásokat találhatunk. Van olyan vélemény, miszerint a magyarok már 924-ben betörték az Ibériai-félszigetre, de ott akkor csupán kisebb katalán területet érintett a portyázó csapat becsapása a Pireneusok déli oldalán. Ennek bizonyítására szokás hivatkozni arra az ampuriasi latin nyelvű feliratra, amely az ottani – tengerpart közeli – San Martin (Szent Márton)-templom egyik kövén szerepel. Eszerint a templomot 926-ban a győzedelmes Gauzbertus comes építtette újjá.

¹BECKER, JOSEPH: Die Werke Liudprands von Cremona. Hannover-Leipzig 1915.² (továbbiakban: BECKER 1915.) 141.

Nem lehet azonban meghatározni azt, hogy a gróf kik felett aratott győzelme után állította helyre az elpusztult szentélyt. A történelmi körülmények ismeretében elsősorban a normann vikingek és a félszigeti arabok jöhetnek szóba, de teljesen talán a magyarokat sem lehet kizárni.² Más kutatók – Ibn Hajján művének felfedezése előtt Liudprand és a mór Masudi közlései nyomán – 940-re, 943-ra, illetve 943-944-re teszik a magyarok *nagy* (az esetleges 924. évi betöréstől teljesen független) hispániai kalandozását.³ A kortárs szerző, Liudprand (a hispániai mór kalifa küldöttére, az elvirai Recemundo püspökre utalva, akivel a német királyi udvarban 956 tavaszán személyesen beszélgetett) 941 és 943 közti események után és 944-es történések előtt írta le fentebb idézett elbeszélését. Az arab Masudi a 943 után írott munkájában a magyarok 934. évi nagy bizánci expedíciójával kapcsolatban megjegyzi: azóta pedig „*portyáik kiterjedtek a szlávok és Róma [ti. Itália] földjére, majd támadásaik ebben az időben elérték Al-Andalus [ti. az arab Hispánia] határvidékét, Katalóniát és Galíciát*”.⁴ Ezek alapján világos: a mozarab püspöktől, Recemundótól származó helyes információ birtokában Liudprand joggal hangsúlyozta azt, hogy a magyarok nem jutottak el az arab Hispánia, azaz Al-Andalus központi helyeire, így a főváros, Córdoba vidékére sem. Ezért nem is indokolt az az álláspont, amely éppen Liudprand idézett közlése nyomán azt tartalmazza, hogy 943-ban

² E kérdéssel részletesen foglalkozik – gazdag irodalom felsorakoztatása mellett – ELTER ISTVÁN: Ibn Hayyan mint a magyar kalandozáskor írott forrása. Budapest 2001. (továbbiakban: ELTER 2001.) 88–91. (A kéziratos doktori disszertáció használatáért ezúton is köszönetet mondunk a szerzőnek.) SZÁNTÓ RICHÁRD : Spanyolországi források a kalandozó magyarok 942. évi hadjáratáról. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus CIII. Szeged 1996. (továbbiakban: SZÁNTÓ 1996.) 43–47.

³ A különböző datálásokra I. pl. GIESBRECHT, WILHELM: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. I. Braunschweig 1873. 368.; PAULER GYULA : A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900. 73–74.; Középkori krónikások. VI–VII. Liudprand történeti munkái. Szerk. GOMBOS F. ALBIN. Budapest 1908. (továbbiakban: GOMBOS 1908.) 69.; BRACHFELD OLIVÉR : Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban. Budapest 1930. 9.; HÓMAN BÁLINT - SZEKFÜ GYULA: Magyar történet. I. Budapest 1939. (továbbiakban: HÓMAN 1939.) 141.; KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest 1980. 279–280.

⁴ Liudprand elbeszélésének kronológiájára I. GOMBOS 1908. 69.; BECKER 1915. 138–141. Masudi adatára I. ELTER ISTVÁN: A magyar kalandozáskor arab forrásai. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ - VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest 1996. (továbbiakban: ELTER 1996.) 173–180.; ELTER 2001. 85–86.

a magyarok nem tettek eleget a Hugo királytól (926–948) kapott megbízatásuknak, mert el sem érték a történelmi Hispánia határát.⁵ A hispániai és így az itáliai hadjárat datálásában Ibn Hajján műve vonatkozó részének felfedezése és kiadása hozott fordulatot.

Ibn Hajján (997/98–1076) a középkori Hispánia (arab és keresztény) történetének legkiválóbb historikusa. A *Kitab al-Muqtabis* (*A más szerzőktől kivonatolónak könyve*) című műve a mohamedán Al-Andalus történelmét tárgyalja 711-től 976-ig; ebből az V. könyv a legnagyobb córdobai mór uralkodó, III. Abd al-Rahman kalifa (912–961) időszakának huszonhárom évét (a 919–942 közötti időszakot) fogja át. A mór történész műve elkészítéséhez korábbi és kortárs írók munkáit, a kalifa udvarának hivatalos okmányait (így leveleket, követi jelentéseket) és keresztény (újlatin nyelvű) írásokat, feljegyzéseket is felhasznált.⁶ A nagyszabású mű V. könyve magyar részletének tanulmányozása Magyarországon annak nyomán indult meg, hogy Pedro Chalmeta professzor 1976-ban francia fordításban a magyar vonatkozású fejezetet is közzétette. A madridi professzor – nemes gesztust gyakorolva – hamarosan eljuttatta a magyar kutatókhoz a megfelelő kódexrész fotómásolatát, s ez, valamint az a tény, hogy 1979-ben megjelent a *Muqtabis* V. könyvének kritikai szövegkiadása Madridban, újabb lendületet adott a magyarországi kutatásoknak.⁷ Ibn Hajján műve kezdettől fogva a magyar kutatás érdeklődésének homlokterében állott, s neves magyar szakemberek (arab filológusok, történészek, régészek) egész sora foglalkozott e szöveghellyel, vonatkozó eredményeiket mi magunk is felhasználtuk. Számos kérdésben komoly vitákat váltott ki az új arab forrás szövege, de ezek is azt bizonyítják, hogy a *Muqtabis* a korai – főleg a 10. századi – magyar történelemnek kiemelkedően jelentős és igen értékes forrása. Hispániai információit jól egészítik ki más kútfők, így Liudprand, Masudi,

⁵ FASOLI, GINA: *Le incursioni Ungare in Europa nel secolo X*. Firenze 1945. (továbbiakban: FASOLI 1945.) 177.

⁶ Ibn Hajján munkásságára I. ELTER 1996. 173–176.; ELTER 2001. 274.; CHALMETA, P.–CORRIENTE, F.–SUBH, M. (eds.): *Ibn Hayyān: Al Muqtabas V*. Madrid 1979. (továbbiakban: CHALMETA 1979.) 9–19.

⁷ CHALMETA, PEDRO: *La Méditerranée occidentale et Al-Andalus de 934 á 943: les données d'Ibn Hayyān*. *Rivista degli Studi Orientali* 50 (1979/3-4.) Roma 1976. 337–351.; CHALMETA 1979.

Maqdisi, Udzri, valamint a keresztény Katalónia (a katalán grófságok) latin nyelvű egyházi iratainak megfelelő közlései.⁸

Ezen források adatai révén egész pontosan (olykor napra szólóan) megállapítható a magyarok nagy hispániai kalandozásának ideje. A legtöbb segítséget Ibn Hajján nyújtja ehhez. Először is a *Muqtabis* alapján teljesen egyértelmű, hogy a hispániai magyar hadjárat a 942-es évben zajlott le!⁹ Ebből következően a megelőző itáliai kalandozás ideje is természetesen 942-re helyeződött át. A *Muqtabis* az ibériai események részletes ismertetése során az év mellett számos esetben a hónapot és a napot (annak számával és nevével együtt) is megadja. Ennek ellenére sem egységes a magyar szakirodalomban a hadjárat idejének pontos datálása. A kutatók közül néhányan a betörést nagy általánosságban 942 nyarára,¹⁰ többen pedig – közelebbi időmegjelölés nélkül – 942 június–július hónapjaira,¹¹ illetve a 942 június végétől július végéig terjedő egy hónapra teszik.¹² Újabban pedig komoly formában felmerült a 942. július 7.–szeptember 15. közti időszak is.¹³ A különböző datálásoknak az a magyarázatuk, hogy az arab szövegben olvasható időpontok olykor pontatlanok, tévesek és egymásnak ellentmondóak. Mivel Ibn Hajján rendkívül pontos és megbízható szerző volt, a kronológiai hibáknak szakvélemény szerint minden

⁸ Erre 1. BENET I CLARÁ, ALBERT: La incursio d'hongaresos a Catalunya l'any 942. *Quaderns d'estudis medievals* 3 (1982/9.) 568–574.; SZÁNTÓ 1996. 43–49.; ELTER 1996. 173–180.; ELTER ISTVÁN: Újabban fellelt arab források a honfoglaláskori magyarság viszonyairól. *Életünk* 25 (1997/1.) (továbbiakban: ELTER 1997.) 84–93.; ELTER 2001. 82–87., 88–94.

⁹ Errel. pl. CZEGLÉDY KÁROLY: Újarab forrása magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. *Magyar Nyelv* 75 (1979) (továbbiakban: CZEGLÉDY 1979.) 274., 277.; Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. SZÉKELY GYÖRGY. Budapest 1984. (a vonatkozó rész GYÖRFFY GYÖRGY munkája; továbbiakban: GYÖRFFY 1984.) 675–676.; KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Budapest 1986. 38.; BÓNA ISTVÁN: A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest 2000. (továbbiakban: BÓNA 2000.) 49–50.; KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC: A kilencedik és a tizedik század története. Budapest 2001. (a vonatkozó rész MAKK FERENC munkája; továbbiakban: MAKK 2001.) 124–125.

¹⁰ GYÖRFFY GYÖRGY: A 942. évi magyar vezérnévsor kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 76 (1980) 308.

¹¹ Így pl. BÓNA 2000. 50.; MAKK 2001. 125.

¹² CZEGLÉDY 1979. 277.

¹³ ELTER 2001. 89.

bizonyítva az az okuk, hogy a későbbi szövegmásolók (akikből legalább kettő volt) eltévesztették és eltorzították a másolás alkalmával az eredeti hiteles és pontos adatokat. Így állhatott elő például az, hogy egyik helyen 942. július 7-én ütöttek tábor a magyar csapatok a hispániai Lérída városa előtt, amit azután nyolc napon keresztül ostromoltak, ugyanakkor egy másik közlés szerint a magyarok, akiket Ibn Hajján mindvégig *turkok* (=türkök) néven emleget, már július 11-én hanyatt-homlok elmenekültek onnan. Vagy a magyar kalandozók fogságába került barbastrói mór kormányzónak megváltás útján történt kiszabadulását egyszer szeptember 15-re, másszor viszont július 27-re teszi a kútfő.¹⁴

Véleményünk szerint a magyar sereg 942. június 10. táján tört be a Pireneusi-félszigetre, katalán területre. Ezt a következő adatok bizonyítják. Ibn Hajján szerint Lérída város ostromához július 7-én kezdtek a magyarok, s ez nyolc napig tartott. Ezután eltávoztak és visszavonultak, majd július 27-én – kiváltás révén – Barbastro város ura kiszabadult a magyarok fogságából.¹⁵ Ez egyébként nyilvánvalóan még Hispániában katalán területen zajlott le a határon. Ez az időpont azért tekinthető hitelesnek, mert Ibn Hajján azt is közli, hogy a kormányzó összesen harminchárom napig volt a magyarok foglya.¹⁶ Ez azt jelenti, hogy június 25-én esett fogságba, amit viszont egy másik arab forrás határozottan igazol. Udzri, a 11. századi mór szerző, aki egyébként a korabeli teljes kútfőanyagban egyedül nevezi *mágusoknak* a kalandozó magyarokat,¹⁷ művében elmondja: Ibn Yahya kormányzót június 25-én ejtették foglyul a magyarok, akit azután egy kereskedő ezer mitkal összegnyi pénzért váltott ki a fogságából.¹⁸ Július 15-től tehát – négy naponként egy-egy pihenőnapot szá-

¹⁴ ELTER 2001. 50., 51., 53., 83. Ibn Hajján (valamint Masudi, Maqdisi és Udzri) szövegének magyar fordítása megtalálható még: ELTER 1996. 173–179., ELTER 1997. 85., 88–91.; ELTER 2001. 51–53., 84., 85–87. Ehhez 1. még: A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged 1995. (A fordításokat CZEGLÉDY KÁROLY, KMOSKÓ MIHÁLY és ELTER ISTVÁN készítette.) 52–68.

¹⁵ ELTER 1996. 178–179.; ELTER 2001. 51., 52., 53.

¹⁶ ELTER 1996. 179.; ELTER 2001. 53.

¹⁷ ELTER ISTVÁN : A magyarok elvezetése arab forrásokban. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ - VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest 1997. 101–103.

¹⁸ ELTER 1996. 179.; ELTER 2001. 84. Az Udzri szövegében szereplő dátum – Elter István friss szóbeli közlése szerint – június 25-ét jelenti.

mítva – két-három pihenőnappal együtt július 27-ig mintegy tizenkét-tizenhárom nap alatt jutottak vissza a magyarok a Léridától kb. 300 km-re fekvő északi katalán határvidékre. Ez azt jelenti, hogy a lóháton vonuló magyarok – a pihenőnapokat figyelmen kívül hagyva – a menetnapokon kb. napi 30 km-es sebességgel haladtak. Ebből következően egyébként más kalandozás alkalmával is átlagosan napi 30 km-nyi távolságot tehettek meg.¹⁹ Ebből adódóan érkezésükkor a Lérida és a tőle nyugatra levő Barbastro közti 70 km-es távolságot nagyjából két nap alatt tették meg, s Barbastróhoz június 25. táján érkeztek. Azaz a határtól Barbastróig kb. 15 napnyi út állt mögöttük, vagyis június 10. körül indultak el az északi határtól, s június 25. körül értek el Barbastro városához. Adataink alapján arra lehet következtetni, hogy Al-Andalus felső végein, az arab határvidéken Lérida mellett más jelentősebb városok ostromlásával és kifosztásával is megpróbálkoztak a magyar kalandozók. Ha ugyanis feltételezzük, hogy június 25-én már el is távoztak Barbastro alól, és Huescához vonultak, majd onnan tértek vissza Léridához július 7-én, akkor ezt a – mintegy 170 km-es – távolságot egy-két napi pihenő közbeiktatásával maximum hat-hét nap alatt tették meg. Ily módon július elején a hónap hetedik napjáig üresen áll legalább öt nap. Valószínűleg ezt az időt először Barbastro, azután Huesca és másik három város eredménytelen ostromával töltötték a magyar sereg katonái. E városok megtámadására röviden Ibn Hajján is utal.²⁰ A sorozatos kudarckok nyilván alaposan megtépázták a magyarok harci lelkesedését. Rossz kedvük akkora volt, hogy – Liudprand tudósítása szerint – dühükben a Hugótól kapott kalauzukat a visszavonuláskor halálra korbácsolták.²¹

¹⁹ A magyarok könnyűlovas seregének korabeli és közelskorú napi menetteljesítményére hasonló adatok találhatók a következő munkákban. BREIT JÓZSEF: A magyar nemzet hadtörténelme. IV. Budapest 1929. 16.; ERDÉLYI GYULA: A magyar katona. (A magyar hadszervezet és hadművészet fejlődése.) Budapest 1929. 150.; VÖRÖS ISTVÁN: A magyarok hadi ménjei és igavonói az írott források és a régészeti leletek alapján. In: Honfoglaló őseink. Szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest 1996. (továbbiakban: VESZPRÉMY 1996.) 133.; TORMA BÉLA: Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megörökítő források hitelességéről. Felderítő Szemle 5 (2006/3) 141.

²⁰ ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 52.

²¹ BECKER 1915. 141.

Az utat társzekereik, váltólovaik és foglyaik kíséretében tették meg, hiszen érkezésükkor és visszavonulásukkor is zsákmányoltak, és foglyokat ejtettek. A latin nyelvű helyi források szerint útjuk során számos katalán helységet (falut, várost), kolostort, templomot és tanyát feldúltak és kiraboltak. Erre a zsákmányoló dúlásukra utal Ibn Hajján is: a magyarok támadása „*Katalónia felől jött. Amerre csak ott elvonultak, mindenkit leigáztak.*”²² Maqdisi arab szerző alábbi megjegyzéséből szintén ez derül ki. „*A turkok [magyarok] egy lovaskülönítménye betört Andalúzia [a mór kalifátus] határvidékére, ott foglyokat ejtett, és elhajtotta a szabadon legelő jószágokat.*”²³

A fenti adatok alapján szerintünk **a nagy hispániai magyar hadjárat kb. 942. június 10. és július legvége között zajlott le**, s a kalandozók július-augusztus fordulóján a korábbi útvonalon érkeztek vissza a Hispánián túli, a Pireneusoktól északra elterülő – ugyancsak katalán – vidékre, ahol a rájuk támadó egyesült katalánokkal még ütközetet kellett vívniuk, amely a magyarok súlyos vereségével végződött.²⁴ Mindezek nyomán megállapítható: a hadjárat 942-ben nem egy hónapig, hanem több mint másfél hónapig tartott. Az ezt megelőző itáliai hadjárat pontos időrendjével egy másik tanulmányban kívánunk foglalkozni.

²² ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 52.

²³ ELTER 1996. 174.; ELTER 2001. 86.

²⁴ ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 53. A vereség nagyságát igazolhatja az is, hogy eddig még egyetlen korabeli hispániai arab pénzérme sem került elő a Kárpát-medencében a 10. századi leletek között, azaz zsákmányukat is elvesztették. KOVÁCS LÁSZLÓ : Ami a zsákmányból megmaradt. In: VESZPRÉMY1996. 119.

Chronological comments on the Hispanic campaign of Hungarians in 942

Earlier historical literature dated the great Hispanic campaign of the Hungarians to 940, 943 and 943–944 respectively on the basis of information preserved by bishop Liudprand and the Arab Masudi. After the discovery and subsequent publication of book V by Ibn Hayyan [Ibn Hayyān] titled *Muqtabis*, it became evident that the above-mentioned campaign took place in 942.

The author of the present study using the pieces of information supplied by Ibn Hayyan and Udzri came to the conclusion that the campaign of the Hungarians on the Iberian Peninsula lasted more than a month and a half; it started on 10th June and ended in the last days of July.

Data relating to the Hispanic campaign made it possible for the author to establish the measure of the daily march of Hungarian light cavalry troops, which was about 30 kilometres each day. According to the author this amount can be regarded as the average marching performance in the case of other Hungarian campaigns, if there were no extreme conditions influencing their output.

A boszniai káptalan kiadatlan oklevelei (1300–1353)

Jelen forrásközlés a boszniai káptalan hiteleshelyi működésének legkorábbi emlékei közül kíván 17, eddig kiadatlan oklevelet regesztaszerűen, valamint eredeti latin szövegében közreadni. Az oklevelek mindegyike eredeti vagy átirat formájában maradt fenn, a szövegeközlés nem tartalmazza a tartalmi átiratban vagy említésben fennmaradt kiadatlan okleveleket. Ugyanakkor a forrásközlés után mellékletként egy táblázat található, amely a bosznai káptalan hiteleshelyi tevékenységének regisztrálható első fél évszázadából az összes eredetiben, átiratban, tartalmi átiratban vagy említésben fennmaradt oklevelet jelzi időrendi sorrendben, levéltári jegyzetekkel elátva és az előforduló kiadásokat, regesztákat is megadva.¹

A magyar nyelvű regesztát minden esetben a latin nyelvű szövegkiadás követi, ezután található az oklevél fennmaradási formáját, a szöveg hagyományozódását, esetleges regeszták kiadását jelző apparátus. A regeszták elkészítésében, illetve a regesztákban alkalmazott jelek, rövidítések, illetve az apparátus tekintetében az *Anjou-kori Oklevéltár* sorozat szerkesztési elvei és rövidítésjegyzéke volt az iránymutató.² Terjedelmi okok miatt is eltérés csak a határjárások leírásában található, amennyiben a határjárás tényét a regeszták csak jelzik, hiszen az az eredeti szövegben a regeszta alatt nyomon követhető, illetve azok az oklevelek, amelyek az itt kiadottak közül határjárást tartalmaznak, már megjelentek az Anjou-kori oklevéltár sorozat vonakozó köteteiben a határjárást is tartalmazó magyar regesztával.

¹ A forrásközlés alapja a szerző kutatásai a boszniai káptalan hiteleshelyi tevékenysége és hiteleshelyi oklevelei tárgykörében. A boszniai káptalanról és hiteleshelyi tevékenységének kezdeteiről l. TÓTH ILDIKÓ: Káptalan a déli határszélen. (A boszniai székeskáptalan terülei hatóköre a XIV. század közepéig). In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. PITI FERENC. Szeged 2000. 617–635.

² A szerkesztési elvekre és a jelek, rövidítések feloldására l. Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I. Szerk. KRISTÓ GYULA. Budapest–Szeged 1990. 5–39., ill. XX. Szerk. PITI FERENC. Budapest–Szeged 2004. 7–47.

1. 1305. okt. 13.

[A boszniai káptalan előtt] Kornél fia: Tamás mr. fiává fogadja Aba nb. Sándor fia: Sándor mr.-t, és öreg kora, valamint insége miatt élete végéig szóló eltartási kötelezettséggel neki adja Chychnyak birtokát. Hj. Erről a káptalan autentikus pecsétjével megerősített privilégiumot ad ki. D. in quind. B. Mychaelis arch., a. d. 1305.

Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum noticiam harum serie litterarum volumus pervenire, quod magister Thomas filius Kornelii ad nostram accedens personaliter presenciam nobis retulit oraculo vive vocis, quod magistrum Alexandrum filium Alexandri de genere Aba recepit et asumpsit sibi in filium adoptivum et possessionem suam Chythnyak vocatam eidem magistro Alexandro propter defectum senectutis et suas necessitates nunmodicas [!] assignavit ita videlicet, quod idem magister Alexander ipsum magistrum Thomam usque vitam suam sicut patrem carnalem cum omni reverencia et honore debet conservare et eidem victuum necessaria, prout melius et honestius poterit necnon vestimenta attribuet, prout coram nobis asumpsit, post vero mortem eiusdem magistri Thome possessio ipsius antedicta cedit in ius et proprietatem predicti magistri Alexandri perpetuo et irrevocabiliter possidenda. Mete autem terree seu possessionis dicti magistri Thome hoc ordine distinguntur. Prima meta incipit et exit a fluvio Orioua et tendit versus septemtrionem ad quendam arborem pyri et idem arbor est circumfusa cum meta terrea et ex illa parte commetaneus est possessio Lypia, deinde tendit ad quendam vallem, que dicitur Zuhodol et vadit usque caput ipsius vallis et ibi est arbor sylicis cum meta terrea circumdata, deinde descendit directe ad quendam rivulum et transeundo ipsum rivulum pervenit ad arborem cherasii, deinde ascendit per beerch ad arborem sylicis et circumdata est cum meta terrea et de ipsa arbore per eundem berch descendit ad quendam rivulum versus orientem, deinde ascendit per berch et per modicum eundo spacium descendit in fluvium Stythnyak et per ipsum fluvium Stythnyak vadit sursum et separatur a terra Lypoa ac tendit ad terram Wlkosa et vadit ad unam vallem

et ibi est truncus nucis et per vallem ascendendo pervenit ad magnam viam versus orientem iuxta terram Chepurnyak et ibi sunt due mete terree, inde reflectitur versus meridiem per eandem magnam viam et ibi sunt due mete terree et ibi est terra Stephani dicti Kuun, deinde iuxta eandem viam in terra Chepurnya iuxta terram Stythnyak due mete sunt terree, deinde iuxta terram Martini sunt due mete terree, deinde iuxta terram Machius vadit per viam directe eundo versus meridiem et exit de via et ibi est meta terrea iuxta terram Iwan, ab hinc pervenit ad terram Pauli et ibi est dumus harast circumfusa cum meta terrea, deinde vadit ad dumum egur cum meta terrea circumdata, deinde vadit inter dumos reketia et vadit ad caput cuiusdam rivuli et per eundem rivulum descendendo separatur a terra Pauli et ibi commetatur terra castris et per eundem rivulum semper eundo versus meridiem satis in bono spacio vadit per dumos reketia transit quandam viam, que vadit ad Posogauar et pervenit ad unam arborem populus cum meta terrea circumdata, exinde eundo per mega pervenit ad dumum chypka et est circumfusa cum meta terrea et per ipsum mega directe eundo pervenit ad dumum reketia cum meta terrea circumdata, semper eundo versus meridiem cadit ad caput cuiusdam putei et ibi separatur terra castris et vadit iuxta terram Drusk tendens versus occidentem cadit ad fluvium Stythnyak, deinde vadit ad arborem populus et reflectitur et tendit ad metam primam et sic terminatur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras privilegiales appositione sigilli nostri autentici munimine roboratas. Datum in quindenis Beati Mychaelis archangeli anno Domini millesimo trecentesimo quinto.

E.: DL. 1692. (NRA. 1505. 7.) Alul chirographált, hátoldalán középkori kézírással: „Super Sthychnyak”. Középkori feljegyzés: „Hic sunt littere ad confessiones Thome filii Cornelii in facto possessionis Stichnyak vocate magistro Allexandro filio condam Allexandri de Nekche in capitulo Bosnensi date et emanate”; lila-piros fonalon kerek, teljesen lekopott, természetes színű viasz függőpecsét töredéke.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. I. 773. szám.

2. 1306. júl. 6.

A boszniai káptalan előtt Ibrahun c. fia: Abraam c. és anyai testvére, Iwan örökölt földjük, Cerkewyk egy részét 32 M.-ért odaadják Mowr fia: Marknak és feleségének, Isalthnak, Ibrahun leányának, testvérüknek leánynegyedként szavatosság vállalásával. Hj. Erről a káptalan autentikus pecsétjével megerősített oklevelet ad ki. D. in oct. ap. Petri et Pauli BB., a. d. 1306.

Capitulum ecclesie Boznensis universis Christi fidelibus presencium noticiam habituris salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod comite Abraam et Iwan fratre suo uterino filiis Ibrahun ab una parte, Mark filio Mowr ex altera coram nobis personaliter constitutis, iidem Abraam et Iwan confessi sunt viva voce, quod quandam particulam terre ipsorum hereditarie in Cerkenyk existentem cum omnibus utilitatibus et pertinenciis in eadem habitis ipsi Mark pro triginta marcis et duabus plene receptis sicut dixerunt et domine Isalth sorori ipsorum filie comitis Ibrahun consorti videlicet eiusdem Mark pro quarta filiali de possessionibus ipsorum sibi de iure contulissent iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam tali vinculo interposito, quod quicumque ipsum Mark et eandem dominam sororem ipsorum ratione dicte particule terre infestaret temporis in processu, iidem Abraam et Iwan expedire tenebuntur propriis laboribus et expensis, qui si expedire non possent contra quoslibet, extunc in alia possessione ipsorum equalem particulam utilitate et quantitate eidem Mark et consorti eiusdem tenebuntur assignare. Mete autem ipsius particule terre, sicut partes nobis concorditer dixerunt, hoc ordine distinguntur. Prima meta incipit ubi Prizeklechpotoka cadit in Cyrkwenykpotoka iuxta terram magistri Thome filii Benedicti et exit de eadem versus meridiem ad magnam viam et per eandem viam eundo cadit in Strezewchpotoka et ibi separatur a terra magistri Thome antedicti, inde vadit sursum versus occidentem in bono spacio in eandem Strezewchpotoka et exit de eadem versus septem[trion]em, ubi intrat in Myhojlpotoka et per eandem vadit sursum in bono spacio per silvam et ascendit in montem Stremuch vocatum et est ibi meta terrea circa viam banuta vocatam et transit ipsam [viam versus o]rientem, ubi iungitur terre Myske et ibi reflectitur sursum versus septemtrionem et cadit in eandem Prezekluchpotoka

et per eandem tendit sursum similiter versus septemtrionem, ubi or[i]retur Prezek]lechpotoka prenotata et ibi separatur a terra Myske antedicti et a capite eiusdem Prezekluch vadit sursum in Zelemen et venit ad viam et ibi reflectitur per eandem viam versus orientem [et tendi]t circa terram magistri Thome antedicti descendendo et pervenit ad Zlobinakerece et inde descendit ad Palespotoka, inde vero ascendit in montem Paleshege vocatum et ibi est quedam arbor t[hul]i, inde descendit et venit in quendam rivulum et idem cadit in Cyrkwennyk sepedictum et per eandem descendendo venit ad metam priorem et ibi terminatur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes appensione nostri sigilli autentici fecimus communiri. Datum in octavis apostolorum Petri et Pauli Beatorum anno Domini millesimo trecentesimo sexto.

E.: Dl. 86 898. (Hg. Esterházy cs. lt. 43. A. 7.) Hiányos, felül chirograpált. Hátoldalán egykorú glagolita írás, hártaszalagon sérült, kerek, természetes színű függőpecsét.

Tá.: Szécsi Miklós országbíró, 1355. aug. 31. > pozsegi káptalan, 1363. szept. 25. Dl. 4481. (NRA. 620. 48.) (1306. évi kelettel)

K.: -.

R.: Anjou-oklt. II. 46. szám.

3. 1307. dec. 6.

A boszniai káptalan előtt Lampert fia: Mark c. előadja, hogy a szintén jelen lévő Zolouch (Zaluoch) fia: János mr. Karatna faluja lerombolásában okozott 60 M. kár ügyében János mr. őt és testvérét: Razboyd c.-t a Wolko (Wolkow) m.-i Tolman és Lanka birtokokat illetően [III.] András király és István c. alországbíró előtti perben legyőzte, és a bírósági ítélet szerint a birtokok Jánosé tettek, amint ez a király és az alországbíró privilégiumaiból kiderült. A későbbi pereskedés elkerülése végett Mark c. eladja Tolman és Lanka (Lanha) birtokokat János mr.-nek 60 M.-ért szavatosság vállalásával, aki az összeget részben báni dénárookban, részben 6 pensát érő M.-ban a boszniai káptalan előtt dec. 6-án (in fe. B. Nicolai conf.) kifizette. Mark megígéri, hogy kiadatja számára a privilégiumot, ha azt bárhol be akarná mutatni. Kelt Iwan mr. kanonok keze által, János prépost, Gergely éneklő-, Bertalan örkanonok, Herym dékán. Actum autem in fe. B. Nicolai conf., a. d. 1307.

Capitulo [!] ecclesie Boznensis universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presencium noticiam habituris salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod comite Mark filio Lamperti ab una parte, et magistro Johanne filio Zolouch ac [!] ex altera personaliter coram nobis constitutis idem comes Mark confessus est viva voce, quod cum predictus magister Johannes pro destructione ville ipsius Karatna vocate irrogata dampna sexaginta marcarum et pro iudicis quampluribus, in quibus ipsum Mark et comitem Razboyd fratrem suum carnalem in possessionibus eorum Tolman et Lanka vocatis in dicto comitatu de Wolko existentibus legitime citatus in presencia domini Andree quondam illustris regis Hungarie et comitis Stephani viceiudicis curie sue convicisset et ab hoc predictae possessiones Tolman et Lanka ad ius et proprietatem ipsius magistri Johannis secundum formam iudici [!] cum omnibus utilitatibus et pertinenciis universis nullo penitus contradictore existente iusto modo fuisset devolute, prout etiam nos in privilegiis eiusdem domini regis et comitis Stephani viceiudicis curie sue super eo confectis plenius vidimus contineri, tamen ne processu temporum super predictis possessionibus per quempiam successorem eiusdem comitis Mark contra predictum magistrum Johannem aut suos heredes litis questio aliqualiter susscitari possit vel orriri, idem comes Mark receptis sexaginta marcas ab dicto magistro Johanne possessiones Tolman et Lanka iam prefatas cum omnibus utilitatibus et pertinenciis suis universis similiter nullo contradictore existente ipsi magistro Johanni et suis he[redibus heredumque suorum] successoribus dedit, tradidit et vendidit irrevocabiliter iure prepetuo, pacifice et quiete possidendas, quas quibus sexaginta marcas predictus magister Johannes partim in denariis banalibus, partim in estimatione condigna sex pensas pro marca computando in festo Beati Nicolai confessoris ipsi comiti Mark filio Lamperti plene persolvit, coram nobis obligavit se eciam idem comes Mark et assumpsit, quod si qui cognatorum vel vicinorum suorum contra magistrum Johannem vel successores suos super facto predictarum possessionum ullorumque tempore agere intenderint, idem comes Mark expedire teneretur propriis laboribus et expensis, dixit etiam idem comes Mark, quod ubicumque vel coram quolibet capitulo predictus magister Johannes presens privilegium voluerit exhibere, extunc sub eadem forma sibi privilegium concedatur atque daretur. Datum per

manus magistri Iwan concanonici nostri, Johanne preposito, Gregorii cantore, Bartholomeo custode, Herym decano ceterisque fratribus in ecclesia Dei iugiter famulantibus. Actum autem in festo Beati Nicolai confessoris anno Domini millesimo trecentesimo septimo.

Á.: I. Lajos király, 1375. jan. 20. > szerémi káptalan, 1389. márc. 15. SNA. Zay cs. ugróci (Uhrovec) lt. D. 1. 7. (Df. 265 826.) E.-je privilégium volt.

Tá.: Szécsényi Tamás országbíró, 1354. febr. 20. Uo. 1. 5. (Df. 265 824.) (1307. évi kelettel)
K.: –.

R.: Anjou-oklt. II. 266. szám.

Megj.: István alországbíró 1300. ápr. 30-i privilégiumát l. W. X. 382–387., III. András király 1300. [július 23. körüli] privilégiumát l. Reg. Arp. 4318. szám.

4. 1313. jún. 11.

A boszniai káptalan jelenti [I.] K[ároly] királynak (H), hogy parancslevelének megfelelően Boor fia: Miklós királyi ember jelenlétében kiküldte tanúbizonyságát, akik megtudták Wlko m.-i nemesek körében végzett vizsgálatuk alapján, hogy Elek fia: Demeter, Péter fia: Simon, Domonkos fiai: Dobov, Chethev és Leukus Azaryas-i nemesek Gara-i István mr. fia: Kozol (dict.) Pál mr. 23 faluját, serviens-e, Byze fia: Máté házát a faluval együtt, Pál mr. házait és épületeit felégették, az ingó és ingatlan javakat elragadták, Pál mr. feleségére a házait rágyújtották. D. in crastino diei festivitatis S. Trinitatis, a. d. 1313.

Excellentissimo domino suo K[ároly] Dei gracia illustri regi Hungarie capitulum ecclesie Boznensis inclinacionem et oraciones in Domino debitas et devotas. Receptis litteris vestre serenitatis reverenter cum Nycolao filio Boor homine vestro ad sciendum et inquirendum infrascripta nostrum misimus hominem pro testimonio fidedignum, qui ad nos reversi concorditer retulerunt, quod a nobilibus de comitatu de Wlko diligenter inquirendo scivissent viginti tres villas magistri Pauli dicti Kozol filii magistri Stephani de Gara et domum Mathei filii Byze servientis eiusdem simul cum villa et proprias domos et edificia ipsius magistri Pauli per Demetrium filium Elek,

Simonem filium Petri, Dobov, Ghethev et Leukus filios Dominici nobiles de Azaryas omnino conbussisse et omnibus bonis rebus scilicet mobilibus et immobilibus spoliasse, domos autem proprias eiusdem magistri Pauli super dominam uxorem eiusdem dixerunt combussisse. Datum in crastino diei festivitatis Sancte Trinitatis annò Domini millesimo trecentesimo tredecimo.

Á.: Csák János országbíró, 1313. aug. 1. > I. Károly király, 1315. szept. 24. Dl. 33 568. (NRA. 1505. 23.)
K.: –.

R.: Anjou-oklt. III. 537. szám.

5. 1322. márc. 19.

A boszniai káptalan előtt Cimpa (dict.) István mr. fia: Domonkos mr. megbízza serviens-ét, Sebestyént, az oklevél bemutatóját, hogy a királyi jelenlét előtt márc. 24-én (in oct. medii Quadr.) kezdődő Phile fiai: Pál, Péter és Miklós, valamint unokaöccsük, Lőrinc fia: Lőrinc elleni perében őt képviselje. D. VI. f. prox. an. oct. supradict., a. d. 1322.

Nos capitulum ecclesie Boznensis damus pro memoria, quod magister Dominicus filius magistri Stephani dicti Cimpa coram nobis personaliter comparendo causas suas, quas in octavis medii Quadragesime proxime venturis coram domino rege contra Paulum, Petrum et Nicolaum filios Phile ac Laurentium filium Laurentii nepotem eorum habere dinoscitur, Sebastiano [!] servienti suo exhibitori presencium commisit exsequendas, ratum et firmum habiturus, quicquid per predictum procuratorem suum actum et ordinatum fuerit in causis suis memoratis. Data sexta feria proxima ante octavas supradictas anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo secundo.

E.: Dl. 2093. (NRA. 1506. 24.) Hátoldalán azonos kéz írásával tartalmi összefoglaló, természetes színű, kerek zárópecsét töredéke.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. VI. 493. szám.

6. 1323. jún. 24.

A boszniai kápt. előtt Bich-i Tamás fiai: Jakab, György, Péter és Miklós frater-ük, László nevében is eltiltják atyjukat birtokuk őket illető részének elidegenítésétől, másokat pedig annak megszerzésétől. D. VI. f. in fe. Johannis Bapt., a. d. 1323.

Nos capitulum ecclesie Boznensis damus pro memoria, quod Jacobus, Georgius et Petrus, Nicolaus filii Thome de Bich pro se ipsis et pro Ladizlao fratre eorum personaliter coram nobis constituti dixerunt viva voce, quod patrem eorum prohiberent a venditione vel pignore posicionis porcionis possessionis eorum eos attingentem, et alios quoscumque ab empcone vel quocumque titulo comparacione. Datum sexta feria in festo Beati Johannis Baptiste anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo tertio.

E.: Dl. 2170. (NRA. 1507. 7.) Hátoldalán kerek zárópecsét nyoma.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. VII. 297. szám.

7. 1325. márc. 21.

A boszniai káptalan tudatja, hogy [I.] K[ároly] király (H) oklevele szerint Ysip fia János fia: István 12 nemessel esküt tett márc. 20-án (in oct. medii Quadr.) a káptalan előtt a szintén jelen lévő Márton bán fia: Miklós mr. ellenében arról, hogy Miklós vérontást és hatalmakodást követett el István és övéi ellen. A káptalan ezért Viko-i nemesekkel együtt kötelezte Miklóst, hogy 12 M.-t fizessen János fia: Istvánnak, ebből 6 M.-t ápr. 14-én (in oct. Pasce d.), másik 6 M.-t pedig máj. 1-jén (in oct. B. Georgii mart.) az ország szokásjoga szerint, amit mindkét fél elfogadott. Amennyiben Miklós az első fizetést nem teljesíti, bírság, ha a második időpontban nem fizet, kétszeres büntetés sújtja. D. f. V. prox. p. oct. medii Quadr. prenotatas, a. d. 1325.

Nos capitulum ecclesie Boznensis damus pro memoria, quod cum secundum continentiam litterarum magnifici principis domini K[aroli] incliti regis

Hungarie Stephanus filius Johannis filii Ysyp in octavis medii Quadragesime proxime preteritis contra magistrum Nicolaum filium Martini bani duodecimo se nobilibus prestare debuisse sacramentum coram nobis super eo, ut effusio sanguinis et actus potencialis ex parte ipsius magistri Nicolai ipsi Stephano vel suis facta extitisset. Ipso die adveniente partibus coram nobis comparentibus predictus Stephanus duodecimo se nobilibus coram nobis super premissis articulo prestitit sacramentum, nos vero una cum nobilibus provincie nostre de Vlko ipsi magistro Nicolao terminum solucionis duodecim marcarum in duobus terminis infrascriptis assignavimus, sex videlicet marcas in octavis Pasce Domini iuxta regni consuetudinem, alias vero sex marcas in octavis Beati Georgii martyris proxime subsequentibus prefato Stephano filio Johannis similiter iuxta regni consuetudinem solvere assignavimus, quam ambe partes de bona voluntate assumpserunt ita tamen, quod si primam solucionem non solveret iudicium, si vero secundam penam duppli incurreret ipso facto. Datum feria quinta proxima post octavas medii Quadragesime prenotatas anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo quinto.

E.: Dl. 91 202. (Festetics cs. lt.) Hátoldalán azonos kéz írásával tárgymegjelölés és kerek zárópecsét nyoma látható és egy további, kisebb zárópecsétre utaló bevágások.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. IX. 110. szám.

8. 1325. ápr. 15.

A boszniai káptalan tudatja, hogy korábbi oklevelének megfelelően Márton bán fia: Miklós mr.-nek 12 M.-t kellett fizetnie Isyp fia János fia: Istvánnak, ebből 6 M.-t ápr. 14-én (in oct. Pasce d.), a másik 6 M.-t pedig május 1-jén (in oct. B. Georgii mart.). A kitűzött napon a felek megjelentek, István a 12 M. kifizetését elengedte azzal a feltétellel, hogy bármikor az idők folyamán 12 M. értékben Miklós mr.-től bármilyen dolgát kérheti, és azt Miklós a fizetés fejében haladéktalanul átengedni köteles. D. f. II. prox. p. oct. Pasce d., a. eiusdem 1325.

Nos capitulum ecclesie Boznensis damus pro memoria, quod cum secundum

continentiam priorum litterarum nostrarum magister Nicolaus filius Martini bani duodecim marcas in duobus terminis in octavis videlicet Pasce proxime preteritis sex marcas, alias vero sex marcas in octavis Beati Georgii martyris proxime subsequentibus Stephano filio Johannis filii Isyp coram nobis solvere debuisset. Ipso die adveniente partibus coram nobis comparentibus idem Stephanus confessus extitit viva voce, quod ipsas duodecim marcas predicto magistro Nicolao relaxasset tali modo, quod quandocumque processu temporis idem Stephanus quamcumque rem suam iuxta extimationem et valorem duodecim marcarum valentem vellet ab eodem magistro Nicolao impetere, idem magister Nicolaus ipsi Stephano absque occasione aliquali interposita solituum se assumpsit et daturum. Datum feria secunda proxima post octavas Pasce Domini anno eiusdem millesimo trecentesimo vigesimo quinto.

E.: Dl. 91 203. (Festetics cs. lt.) Hátoldalán zárópecsét nyoma, azonos kéz írásával tárgymegjelölés.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. IX. 141. szám.

Megj.: Az említett boszniai oklevél az 1325. márc. 21-i oklevéllel azonos.

9. 1326. jan. 16.

A boszniai káptalan előtt megjelent Péter fia: Fynta ~ Finta atyai frater-ei, Bokch fia: Gergely, Tamás fia: Vida, valamint Miklós fia: Pál Herman-i nemesek jelenlétében, és előadta, hogy szüksége idején atyai nagybátyja, Demeter fia: Demeter halála után anyai unokatestvére, a szintén jelenlévő Benedek fia: Fynta 25 M.-t kifizetett helyette Demeter özvegyének, Jolenth nemes asszonynak hitbér és jegyajándék gyanánt, valamint miután őt rablók kifosztották, ugyanezen Fynta 5 M.-t adott neki ló és ruhák beszerzésére. Mivel insége miatt ezeket visszaadni nem tudta, Herman-hoz tartozó Pochl nevű teljes birtokrészét rokonai, Gergely és Vyda beleegyezésével 30 M.-ért elzálogosította Benedek fia: Fyntának a káptalan korábbi oklevele szerint a korábbi oklevél dátumától, Pünkösöd ünnepétől 3 évre, kétszeres büntetéssel, ha az adott határidőben késlekedne a visszafizetéssel.

Mivel az adott határidőre visszaváltani nem tudta, most a kétszeres büntetésért, 60 M.-ért e birtokrészt Benedek fia: Fynta-nak adja örök jogon, szavatosság vállalásával atyja curia-helyének kivételével, amelyet saját lelki üdvéért a Herman-i Szt. György egyházza hagyott. A felek megállapodtak abban, ha Péter fia: Fynta-nak fia vagy fiai születnének, akkor ők a birtokrészt 60 M.-ért visszaválthatják. Erről a kápt. autentikus pecsétjével megerősített oklevelet ad ki. D. f. V. prox. p. oct. Epiph. d., a. eiusdem 1326.

[C]apitulum ecclesie Boznensis omnibus Christi fidelibus tam modernis quam eciam futuris presentem paginam inspecturis salutem in vero Salvatore. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod Fynta filio Petri unacum Gregorio filio Bokch et Vyda filio Thome fratribus suis patrue libus necnon Paulo filio Nicolai nobilibus de Herman ab una parte, alio vero Fynta filio Benedicti ex altera coram nobis personaliter comparentibus idem Fynta filius Petri proposuit viva voce, quod quia ipse tempore necessitatum suarum sibi imminencium post mortem Demetrii filii Demetrii patrui sui predictus Fynta filius Benedicti frater suus consobrinus pro dote et rebus parefarnalibus [!] nobilis domine Jolench vocate relicte eiusdem Demetrii viginti quinque marcas pro ipso persolvisset, demumque eodem Fynta filio Petri per latrones spoliato quinque marcas sibi dedisset pro equo et vestimentis comparandis et cum propter suam inopiam sibi reddere hec nequivisset, totam porcionem possessionis sue Pochl vocatam in Herman ipsum contingentem ex consensu et bona voluntate Gregorii et Vyde cognatorum suorum predictorum personaliter comparencium pro suprema pecunie triginta marcarum a data presencium, videlicet a festo Pentecostes usque [a]d terciam revolucionem eiusdem festi annualem mediantibus prioribus litteris nostris patentibus, prefato Fynta filio Benedicti pignori obligasset penam duppli incursum, si ipsum terminum obmitteret in solvendo. Et adveniente itaque termino redemptionis prefatam porcionem predictae possessionis redimere nequivisset coram nobis, utpote debuisset per eundem Fyntam filium Benedicti usque ad presens sine aliquo gravamine expectante. Nunc igitur tam pro suprema pecunie triginta marcarum, quam eciam pro pena duppli, videlicet in toto pro sexaginta marcis, prefatam porcionem possessionis sue preter fundum

curie patris sui, quem pro suis delictis dixit se legasse ecclesie Beati Georgii de Herman antedicto Fynta et per eum suis heredibus heredumque suorum in posterum successoribus dedisset et donasset iure perpetuo possidendam et habendam nostris litteris privilegialibus hec ratificando et confirmando tali condicione interposita, quod si ipsum Fyntam filium Petri filium vel filios habere contingat, tunc prefata porcio possessionis sue persolutis sexaginta marcis devolvetur sibi perpetuo possidenda. In cuius rei testimonium firmitatemque perpetuam presentes appensione sigilli nostri autentici fecimus communiri. Datum feria quinta proxima post octavas Epiphanie Domini anno eiusdem millesimo trecentesimo vigesimo sexto.

Á.: Pécsváradi konvent, 1326. ápr. (Dl. 72 267.) (Bezerédj cs. kámi lt. 1.)

K.: –.

R.: Anjou-oklt. X. 20. szám.

Megj: Az átíró szerint az eredeti oklevél privilégium volt.

10. 1326. febr. 26.

A [boszniai] káptalan előtt Ilana nemes asszony, Radowan-i Péter fia István özvegye megbízta frater-ét, Ysip fia János fia: Istvánt, és serviens-ét, Fekete (Niger) Jánost, az oklevél bemutatóit, Demeter fia: Demetertől Radowan-ból öt megillető hitbére és jegyajándéka megkeresésére, elismerve és megerősítve mindazt, amit ügyében tesznek és végeznek. D. in die medii Quadr., a. d. 1326.

Nos capitulum ecclesie [Boznensis mem]orie commendamus per presentes, quod nobilis domina Ilana vocata relictā Stephani filii Petri de Radowa[n in nostra prese]ncia personaliter constituta dotem suam et res parepharnales [!] sibi a Demetrio filio Demetrii de eadem [Radow]an pervenientes Stephano filio Johannis filii Ysip, fratri suo et Johanni Nigro servienti suo exhibitoribus presencium, cuilibet ipsorum insolidum commisisse exquirendas confessa est viva voce ratum et firmum habitura quitquid per eosdem procuratores suos aut per unum ipsorum actum et finaliter determinatum extiterit in sua causa prenotata. Datum in die medii Quadragesime anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo sexto.

E.: Dl. 91 206. (Festetics cs. lt.) Az oklevél bal felső része hiányos, hátoldalán kerek zárópecsét természetes színű, apró töredéke.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. X. 71. szám.

11. 1327. dec. 1.

A boszniai káptalan előtt Ruch-i András fia: Miklós ínségében kapott segítség fejében örök jogon odaadja Bolk birtokon fekvő birtokrészét frater-e, Tamás hitvesének, a szintén jelen lévő Annus nemes asszonynak, mivel a teljes egészében zálogosított Bolk birtokot Annus a saját házasságba hozott vagyonából váltotta vissza, Miklós pedig a birtokból őt megillető részt nem váltotta ki. D. f. III. prox. an. fe. B. Nicolai conf., a. d. 1327.

Nos capitulum ecclesie Boznensis memorie commendamus per presentes quibus expedit universis, quod Nicolaus filius Andree de Ruch ab una parte, nobilis domina Annus vocata consors Thome fratris eiusdem Nicolai similiter de Ruch ex altera coram nobis personaliter constituti, idem Nicolaus confessus extitit oraculo vive vocis, quod totalem porcionem suam in possessione Bolk vocata sibi attinentem, quia prefata domina Annus cum rebus suis scrinialibus secum adductis a manu extranea pignori ipsam possessionem integraliter Bolk predictam obligatam redemisset, in qua tamen idem Nicolaus porcionem suam in eadem possessione habitam non redimente, prefatam porcionem suam in prehabita possessione Bolko vocate sibi iure congruentem ob favorem dilectionis et proximitatis ipsius domine Annus pretacte, quia sibi in suis necessitatibus impendisset et fecisset cum omnibus suis utilitatibus et pertinenciis eiusdem porcionis universis donasset, dedisset et assignasset et per eam suis heredibus perpetuo et irrevocabiliter possidendam tenendam et habendam. Datum feria tertia proxima ante festum Beati Nicolai confessoris anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo septimo.

E.: Dl. 2464. (NRA. 1507. 16.) Hátlapra nyomott pecsét helyével.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. XI. 557. szám.

12. 1330. szept. 21.

*A boszniai káptalan jelenti [I.] Károly királynak (H), hogy Pál országbíró okleve-
lének megfelelően Gulkum-i György királyi ember társaságában kiküldte tanúbi-
zonyosságul Fábián kóruspapot, akik szept. 12-én (f. IV. prox. p. fe. Nat. virg. glor.)
megidézték Márton bán fia: Miklóst Bogdanfalua falujában Isyp fia János fia: Ist-
ván ellenében okt. 6-ra (oct. B. Michaelis arch.) a királyi jelenlét elé. D. in fe. B.
Mathei ap. et ew., a. d. 1330.*

Excellentissimo suo Karolo Dei gracia inclito regi Hungarie capitulum ecclesie
Boznensis oraciones in Domino. Receptis litteris comitis Pauli iudicis curie vestre
ad citandum Nicolaum filium Martini bani cum Georgio de Gulkum homine
vestro Fabianum sacerdotem chori nostri pro testimonio transmisimus, qui
dum ad nos reversi nobis dixerunt, quod ipsi feria quarta proxima post festum
Nativitatis virginis gloriose proxime preteritum prefatum Nicolaum filium Mar-
tini bani in villa sua Bogdanfalua vocata contra Stephanum filium Johannis filii
Isip citassent ad octavas Beati Michaelis archangeli proxime venturas coram vestra
magnitudine comparendi eidem pro termino assignando. Datum in festo Beati
Mathei apostoli et ewangelisti anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo.

E.: DL. 91 249. (Festetics cs. lt.) Erősen vízfoltos oklevél, kerek zárópecsét nyoma.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. XIV. 529. szám.

13. 1338. febr. 3.

*A boszniai káptalan előtt Aladár fia: Miklós előadta, hogy rokona, Cymba (dict.) Ist-
ván fia: Domonkos inségében öt többször kisegítette, ruházattal és ügyeiben segítet-
te, ezért viszonzásképpen eladja neki 60 M.-ért Posga m.-i Horwathi nevű vásárolt
birtokát, ami Oryauicha birtoka mellett fekszik, minden tartozékával és haszonvé-
telével együtt, azon határok között, amelyekkel előbb apja, Aladár, majd néhai test-
vére, Imre birtokolta. Miklós a birtokról szóló okleveleket átadta, Domonkos pedig
a teljes összeget kifizette. Erről a káptalan Miklós kérésére Domonkos mr. számára
chirographált privilégiumot ad ki. D. in crastino fe. Purif. virg. glor., a. d. 1338.*

Capitulum ecclesie Boznensis universis Christi fidelibus presentibus pariter et futuris salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod Nicolaus filius Aladarii coram nobis personaliter constitutus confessus est oraculo vive vocis, quod quia magister Dominicus filius Stephani dicti Cymba preceteris proximis suis in suis necessitatibus ipsum fovisset et diligenciam gratuitam, quam pater solet filio exhibere sibi sepius inpendisset in diversis expensis largiendis et a ministratione vestium et diversarum causarum suarum sublevacione ipsum fovisset, tuisset et aluisset, propterque omnia et singula nolens esse in memento tantorum bonorum acceptorum ob recompensacionem omnium premissorum licet plura mereretur, quandam possessionem suam empticiam Horwathi vocatam in comitatu de Posga existentem, circa aliam possessionem suam Oryauicha vocatam adiacentem, quam scilicet possessionem Horvathi prefatus Aladar pater suus pro sexaginta marcis comparasset cum omnibus utilitatibus, usibus et pertinentiis ad eandem universis et sub eisdem metis et metarum limitacionibus, quibus prefatus Aladar pater suus postmodum Emericus frater suus bone memorie postremum vero ipse usque modo possedisset, tenuisset et habuisset cum omnibus instrumentis suis, quibus mediantibus idem pater suus comparasset et vigore eorundem instrumentorum, quorum ad manus suas devoluta extitisset, prefato magistro Dominico filio magistri Stephani dicti Cymba proximo suo receptis tamen ab eodem magistro Dominico sexaginta marcis plene et integre sicut dixit dedisset, contulisset et vendidisset in heredum heredes eiusdem perpetuo et irretractabiliter ac irrevocabiliter possidendam, tenendam et habendam dando eidem magistro Dominico legandi, vendendi, obligandi et omnia de eadem faciendi, que sibi oportuna viderentur liberam et securam potestatem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam ad petitionem eiusdem Nicolai prefato magistro Dominico litteras nostras privilegiales fecimus emanari et alphabeto trium litterarum intercidi. Datum in crastino festi Purificationis virginis gloriose anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo octavo.

E.: Dl. 33 586. (NRA. 1508. 23.) Az oklevél felül chirographált.

K.: –.

14. 1338. júl. 3.

A boszniai káptalan jelenti Osl fia: Miklós Machou-i bánnak, szerémi, Wolko-i, Bodrogh-i, Baranya-i és Bach-i ispánnak, [I.] Károly király (H) által az ő és a nádor személyében e megyékbe kinevezett bírójának, hogy parancslevelének megfelelően Bece fia János fia: Demeter báni ember társaságában kiküldte tanúbizonyosságul Domonkos mr. kanonokot Tuz (dict.) Lőrinc fia: Péter mr. Vizkuz birtoka zálogként való iktatására testvére, Tuz (dict.) Lőrinc fia: Pál mr. számára, azzal a megkötéssel, hogy ha ez a birtok az 52 M. értéket nem érné el, akkor a maradvékot Péter mr. Pukur-ban lévő birtokrészből kell kiegészíteni. A báni ember és a káptalan tanúbizonyossága júl. 8-án (in quind. fe. B. Johannis Bapt.) Vizkuz és Pukur birtokra kimentek, a bán által kijelölt nemes fogott bírák – Pál mr. érdekében Pasga-i István fia: Marcell, illetve Péter mr. érdekében Tyboldus fia Miklós fia: János és Roh fia: János – segítségével egy földrészt, amely Pukur és Malaka között fekszik Marcell prédiúmával együtt Pál mr. szőlői alatt, a Pukur birtokhoz tartozó három szőlőművessel együtt Péter mr. személyében Ozrihna fia: Jakab – Péter mr. szerviense, procurator-a, és Pukur-i officialisa – az 52 M.-ért az előbbi nemesek előtt zálogul lekötötte, miután Jakab jelenlétében a hj. megtörtént. D. in fe. B. Margarete virg., a. d. 1338.

Magnifico et potenti viro domino Nicolao filio Osl bano de Machou et comiti Syrimiensi, de Wolko, de Bodrogh, de Baranya, de Bach ac per excellentissimum principem dominum Karolum, Dei gracia illustrem regem Hungarie, iudici in eisdem in persona sua regia et palatini deputato, capitulum ecclesie Boznensis inclinacionem cum sumpma reverencia et honore. Receptis litteris vestre magnitudinis honore cum decenti ad statuendam et assignandam possessionariam porcionem magistri Petri filii Laurencii dicti Tuz in Vizkuz habitam vel si ipsa possessionaria porcio ad valorem quinquaginta duarum marcarum se non extenderet extunc de possessionariis porcionibus eiusdem magistri Petri in Pukur habitis et existentibus tantaque pro predicta pecunia quantitate valore mediante extimatione proborum virorum inferius annotatorum magistro Paulo filio Laurencii dicti Tuz fratri prefati magistri Petri ad quod se dem [!] magister Petrus similiter obligasset sicut plenius et expressius in eisdem litteris vestris vidimus

containeri, iuxtaque earumdem continenciam cum Marcello filio Stephani de Pasga pro eodem magistro Paulo, Johanne filio Nicolai filii Tyboldi et Johanne filio Roh pro prefato magistro Petro per vos datis et assignatis discretum virum magistrum Dominicum socium et concanonicum nostrum ad exsequenda premissa pro testimonio transmisimus, qui postmodum ad reversi nobis concorditer retulerunt, quod cum ipsi in quindenis festi Beati Johannis Baptiste proxime preteritis unacum predictis nobilibus partibus ad hoc deputatis in presencia Demetrii filii Johannis filii Bece homine vestro ambabus partibus ad hoc deputato ad faciem dictarum possessionem Vizkuz et unam particulam terre inter Pukur et Malaka iacentem cum predio Marcelli sub eisdem vineis magistri Pauli cum tribus cultoribus vinearum in eadem Pukur habitis et existentibus pro ipsis quinquaginta duabus marcis cum Jacobo filio Ozrihna serviente et procuratore eiusdem magistri Petri per ipsum ad hoc destinato et officiale suo de eadem Pukur reambulassent, quiquidem Jacobus predictas possessionarias porciones sepefato magistro Paulo fratre eiusdem magistri Petri in persona eiusdem magistri Petri domini sui pro illis quinquaginta duabus marcis coram predictis nobilibus pignori obligasset. Datum in festo Beate Margarete virginis anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo octavo.

E.: Dl. 99 971. (Batthyány cs. Acta antiqua. Pekar 5. 1. 3.) Hátoldalán újkori kézírással tárgymegjelölés, hátlapra nyomott pecsét töredékei.

K.: –.

15. 1340. okt. 25.

A boszniai káptalan előtt Bekuu, Pousa mr. Karaso-i c. és Golombuch-i várnagy famulusa, ura, Pousa mr. nevében, annak ügyvédvalló oklevelével felhatalmazva eltiltja a jelenlévő Bor fiait: Jánost és Adorjánt, valamint Nagy Simon fia: Pétert és Nagy Simon fia Boko fiait: Tamást és Istvánt Erdeuzad-ban lévő birtokaik bármiféle elidegenítésétől, másokat pedig, különösen Márton bán fia Pál mr. fia: Mihály mr.-t, annak megvételeitől vagy átvételétől, mivel a teljes Erdeuzad birtok atyafiság és nemzetség jogán leginkább őt illeti meg, mivel Bor fiaival rokonságban van, valamint Erdeuzad birtokot ezen Bor fiaival birtokosztályban bírja. D. f. IV. prox. an. fe. B. Demetrii mart., a. d. 1340.

Nos capitulum ecclesie Boznensis damus pro memoria, quod Bekuu, famulus magistri Posa comitis de Karaso et castellani de Golombuch vice et nomine eiusdem magistri Posa domini sui cum litteris procuratoriis eiusdem ad nostram accedendo presenciam Johannem et Adryanum filios Bor facie ad faciem item Petrum filium Symonis Magni et Thomam et Stephanum filios Boko filii eiusdem Symonis Magni a vendicione, inpignoracione et qualicumque alienacione possessionum eorumdem in Erdeuzad ipsos contingencium si quas prius vendidissent vel inpignorassent vel eciam illas quas nunc vendere vel inpignorare intenderent, alios vero universos et singulos ab empcione et recepcione verbo eiusdem magistri Posa domini sui inhibuit coram nobis specialiter vero magistrum Mychaelem filium magistri Pauli filii Martini bani pretendens talem rationem, quod tota prefata possessio Erdeuzad ratione generationis, ymo ratione fraternitatis prefato magistro Pose domino suo magis attineret quam aliis quibuslibet, cum idem magister Posa cum eisdem filiis Bor existat in secunda linea generationis, et tum eadem possessio Erdeuzad cum predictis filiis Bor adhuc existat in divisa. Datum feria quarta proxima ante festum Beati Demetrii martyris anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo.

E.: DL. 40 845. (Múz. Ta. 1920. 12.) Hátoldalán azonos kéz írásával tárgymegjelölés, kerek zárópecsét nyoma.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. XXIV. 614. szám.

16. 1341. márc. 9.

A boszniai káptalan jelenti [I.] Károly királynak (H), hogy 1341. jan. 25-i parancslevelének megfelelően – amelyet a káptalan oklevelében átírt – Lőrinc fia: Pál mr. királyi ember társaságában kiküldte tanúbizonyságul István mr. éneklőkanonokot, akik márc. 1-jén (f. V. prox. an. domin. Remin.) a szomszédokat a Baranya m.-i Geethmunustura ~ Geethmonustora birtokon összehívva Ormand-i Benedek fiai: Péter és János, ill. Ormand-i István fia: Kozma, Moysa birtok részéről Hedreh fiai: Jakab, János és Hedreh, a pécsi káptalan Merse birtoka részéről Pál

egykori Macho-i bán fia: János prépost jelenlétében hj.-t végeztek a székszárdi konvent Lypolthlaka és Hermanerde birtokai, a [pécs]várad i konvent Dalyuk birtoka, Henrik bán fia: Herceg (dict.) Péter mr. Donoch birtoka, Weyk-i János fiai: István, Miklós és Mihály, ill. Weyk-i Pál fia: Miklós Weyk birtoka, Péter fia: Tamás mr. Lak birtoka, Fekete (Niger) János Fylipfuld birtoka, Imre fiai: Tewtus és Wezeus Odus nevű birtoka felől, majd azt Tamás erdélyi vajdának iktatták örök jogon való birtoklásra. D. f. VI. prox. an. domin. Oculi, a. vero supradict. [1341.]

Excellentissimo domino suo Karolo Dei gracia illustri regi Hungarie capitulum ecclesie Boznensis oraciones in Domino. Litteras vestre serenitatis honore quo decuit recepimus in hec verba.

Karolus Dei gracia rex Hungarie fidelibus suis capitulo ecclesie Boznensis salutem et gratiam. Cum nos anno Dominice incarnationis millesimo trecentesimo tricesimo nono in octavis festi Asscensionis Domini magnifico viro Thome woyvode Transsilvano dilecto et fideli proximo nostro quandam possessionem nostram Geethmunustura vocatam cum patronatu monasterii eiusdem in comitatu de Baranya prope fluvium Danobii in confinitate possessionis nostre Danouch vocate existentem pro suis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis duxerimus conferendam, fidelitati vestre firmiter et districte precipientes mandamus per presentes, quatenus receptis presentibus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Paulus filius Laurencii homo noster accedat ad faciem eiusdem possessionis, et reambulet eandem per veteres metas et antiquas vicinis et conmetaneis circumquaque existentibus legitime factis statuatur eidem Thome woyvode perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum, contradictores vero si qui fuerint, ad nostram citet presenciam ad terminum competentem contra Thomam woyvodam prenotatum et post hec seriem premissorum cum cursibus metarum ac citatorum nominibus, si qui fuerint et termino assignato nobis fideliter rescribatis. Datum in Wisegrad in festo Conversionis Sancti Pauli anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo primo.

Nos igitur vestre magnitudinis preceptis semper parere cupientes ut tenemur, cum prefato magistro Paulo filio Laurencii homine vestre celsitudinis discretum

virum magistrum Stephanum cantorem ecclesie nostre socium et concanonicum nostrum ad exsequenda premissa duximus destinandum, qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod cum ipsi feria quinta proxima ante dominicam Reminiscere proxime preteritam ad faciem dicte possessionis Geethmonustora vocatam in comitatu de Baranya existentem et eandem universis et singulis vicinis et conmetaneis eiusdem possessionis legitime convocatis accessissent et presentibus Petro et Johanne filiis Benedicti de Ormand, Cosma filio Stephani de eadem Ormand et ex parte possessionis Moysa Jacobo, Johanne et Hedreh filiis Hedreh, inde ex parte possessionis honorabili capituli Quinqueecclesiensis Merse vocate discreto viro Johanne preposito filio Pauli quondam bani de Macho, ex parte dicti capituli, post hec ex parte possessionis conventus monasterii Saxardiensis Lypolthlaka et Hermanerde vocate, exinde ex parte possessionis conventus monasterii Varadiensis Dalyuk vocate, inde ex parte possessionis nobilis viri magistri Petri dicti Herceg filii Henrici bani Donoch vocate, abhinc ex parte possessionum Stephani, Nicolai et Mychaelis filiorum Johannis de Weyk ac Nicolai filii Pauli similiter de Weyk vocate, exhinc ex parte possessionis nobilis viri magistri Thome filii Petri Lak vocate, inde ex parte possessionis Johannis Nigri Fylipfulde vocate, abhinc ex parte possessionis Tewtus et Vezeus filiorum Emerici Odus vocate per veras et antiquas metas sub quibus hactenus habita fuisset et possessa reambulassent reambulataque prefato magnifico viro domino Thome voyvoda Transsilvano statuissent perpetuo possidendam nullo penitus contradictore existente. Datum feria sexta proxima ante dominicam Oculi anno vero supradicto.

E.: Dl. 87 118. (Hg. Esterházy cs. lt. 35. A. 4.) A hártján természetes színű, kerek hátlapi pecsét apró töredéke, újkori kéz írásával tárgymegjelölés.

K.: –.

R.: Anjou-oklt. XXV. 151. szám.

Megj.: I. Károly király 1341. jan. 25-i oklevele is kiadatlan, magyar nyelvű regesztáját l. Anjou-oklt. XXV. 76. szám.

17. 1343. febr. 2.

A boszniai káptalan előtt Herbord fia: János elmondja, hogy ő és Vasadi-i Máté fia: György jelenlévő m.-beli fogott bírák segítségével megegyeztek, hogy Máté

fia: György visszavonja kijelentését, miszerint Herbord fia: Jánost vádolja testvére, Tamás meggyilkolásával, és György lemond bármiféle kártételről, ami a per folyamán keletkezett. Ha pedig valaki ezen ügyből kifolyólag perbe hívná Herbord fia: Jánost és utódait, akkor Máté fia: György, utódai és rokonai kötelesek őket szavatolni. D. in fe. Purif. virg. glor., a. d. 1343.

Nos capitulum ecclesie Boznensis memorie commendamus per presentes, quod Georgius filius Matthei de Vasadi ab una parte, item Johannes filius Herbordi parte ab altera coram nobis personaliter comparendo idem Johannes confessus est oraculo vive vocis, quod quia ipse in morte et homicidio Thome fratris eiusdem Georgii uterini reum se eum cognoscendo ad plenariam emendam et satisfactionem coram Deo et hominibus cupiens provocare, per compositionem et ordinationem multorum proborum virorum conprovincialium personaliter existencium tam super predicta morte et homicidio dicti Thome, quam super dampnis rerum et quorumlibet iudiciorum in eodem facto contra eundem Georgium convictorum ad perpetue pacis et concordie unione taliter devenissent, immo devenerunt coram nobis tali modo, quod idem Georgius filius Mathei super eundem Johannem filium Herbordi plenum et integrum homicidium iamdicti Thome fratris sui uterini confessus est recepisse, idcirco tam ipsum Johannem filium Herbordi, quam suos heredes heredumque suorum in posterum successores tam super dicto homicidio, quam dampnis rerum vel iudiciorum quorumlibet contra eundem devictorum reddidisset, imo reddidit penitus et per omnia satisfactum atque absolutum tali vinculo mediante, quod quicumque prefatum Johannem filium Herbordi vel suos heredes aut heredum suorum successores ratione premissi homicidii vel cuius suis gravaminis rerum aut iudiciorum infestare atemptaret temporis in processu, ipse Georgius filius Mathei et sui heredes proximi et cognati expedire tenerentur propriis ipsorum laboribus et expensis. Datum in festo Purificationis virginis gloriose anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo tertio.

E.: SNA. Zay cs. ugróci (Uhrovec) lt. D. 1. 28. (Df. 265 856.) Hátlapra nyomott pecsét helyével.
K.: –.

R.: Anjou-oklt. XXVII. 52. szám.

Melléklet

A boszniai káptalan oklevelei (1300–1353)

Az oklevelek datálása	Levéltári jelzet	Fennmaradási forma	Kiadások, regeszták
(1300. ápr. 30. előtt)	in Df. 265 822.	Tá., 1300	K.: W. X. 382.; Smič. VII. 379.
1303. aug. 6.	Df. 289 192.	E., Má.	K.: Theiner I. 403. R.: Smič. VIII. 55.; Reg. Slov. I. 121.; Anjou-oklt. I. 432. szám
1305. okt. 13.	Dl. 1692.	E.	R.: Anjou-oklt. I. 773. szám
1306. júl. 6.	Dl. 86 898. Dl. 4481.	E. Tá., 1355	R.: Anjou-oklt. II. 46. szám
1307. dec. 6.	Df. 265 826. Df. 265 824.	Á., 1375 Tá., 1354	R.: Anjou-oklt. II. 266. szám
1310. okt. 9.	Dl. 1758.	E.	K.: AO. I. 212–213.; Smič. VIII. 265. R.: Anjou-oklt. II. 973. szám
(1311. máj. 10. előtt)	in Dl. 34 096.	Tá., 1311	K.: Smič. VIII. 279–280.
[1311.] máj. 15.	Dl. 34 096.	E	K.: Smič. VIII. 281. R.: Anjou-oklt. III. 61. szám
(1312. nov. 18. után)	in Dl. 33 568.	Tá., 1313	
1313. jún. 11.	Dl. 33 568.	Á., 1313	R.: Anjou-oklt. III. 537. szám
1318. nov. 11.	Dl. 1933.	E.	K.: AO. I. 486.; Smič. VIII. 513–514. R.: Anjou-oklt. V. 300. szám
1319. júl. 23.	Dl. 1971.	E.	K.: Smič. VIII. 581. R.: Anjou-oklt. V. 541. szám
1319. okt. 11.	Dl. 1977.	E.	K.: AO. I. 534–535.; Smič. VIII. 542–543. R.: Anjou-oklt. V. 606. szám

1321. febr. 22.	Df. 283 670. Df. 286 775. Df. 230 305.	Á., 1322 Á., 1322 Á., 1322	K.: AO. I. 599–600.; Smič. IX. 6–7. R.: Anjou-oklt. VI. 44. szám
1322. márc. 19.	Dl. 2093.	E.	R.: Anjou-oklt. VI. 493. szám
(1322. máj. 30. előtt)	in Dl. 72 267.	Tá., 1326	
1323. jún. 24.	Dl. 2170.	E.	R.: Anjou-oklt. VII. 297. szám
1323. szept. 1.	Dl. 91 196.	E.	K.: AO. II. 85.; Smič. IX. 131–132. R.: Anjou-oklt. VII. 436. szám
1323. szept. 28.	Dl. 2218.	Á., 1324	K.: AO. II. 87–88.; Smič. IX. 136. R.: Anjou-oklt. VII. 483. szám
(1323. okt. 5. előtt)	in Dl. 33 736. in Dl. 33 575.	Tá., 1323 Tá., 1323	K.: Smič. IX. 159–162.
(1323. dec. 10. előtt)	in Dl. 2080. in Dl. 33 572.	Tá., 1323 Tá., 1323	K.: Smič. IX. 153. R.: Anjou-oklt. VII. 644. szám
(1323. dec. 10. előtt)	in Dl. 2080. in Dl. 33 572.	Tá., 1323 Tá., 1323	K.: Smič. IX. 153. R.: Anjou-oklt. VII. 645. szám
1324. jan. 10.	Dl. 33 574.	E.	K.: Smič. IX. 169–170., R.: Anjou-oklt. VIII. 13. szám
1324. szept. 4.	Dl. 2257.	E.	K.: AO. II. 156–157.; Smič. IX. 202–203. R.: Anjou-oklt. VIII. 395. szám
1325. márc. 21.	Dl. 91 202. Dl. 91 203.	E. Tá., 1325	R.: Anjou-oklt. IX. 110. szám
1325. ápr. 15.	Dl. 91 203.	E.	R.: Anjou-oklt. IX. 141. szám
1325. aug. 1.	Dl. 87 956.	Tá., 1354	R.: ZsO. IV. 250. szám; Anjou- oklt. IX. 347. szám
1325. aug. 16.	Dl. 87 596.	Tá., 1361	R.: ZsO. IV. 249. szám; Anjou- oklt. IX. 362. szám
1325. aug. 16.	Dl. 87 956.	Tá., 1413	R.: ZsO. IV. 251. szám; Anjou- oklt. IX. 361. szám
1326. jan. 16.	Dl. 72 267.	Á., 1326	R.: Anjou-oklt. X. 20. szám
1326. febr. 6.	Dl. 2351.	Á., 1377	K.: AO. II. 236–237.; Smič. IX. 278. R.: Anjou-oklt. X. 48. szám
1326. febr. 26.	Dl. 91 206.	E.	R.: Anjou-oklt. X. 71. szám

1327. szept. 8.	Dl. 86 241. Dl. 86 321. in Dl. 86 241. in Dl. 86 321.	Tá., 1408 Tá., 1408 Tá., 1328 Tá., 1328	R.: Anjou-oklt. XI. 430. szám
1327. nov. 18.	Dl. 2463.	E.	K.: AO. II. 333–335.; Smič. IX. 369–370. R.: Anjou-oklt. XI. 532. szám
1327. dec. 1.	Dl. 2464.	E.	R.: Anjou-oklt. XI. 557. szám
1328. szept. 13.	Dl. 86 241. Dl. 86 321.	Tá., 1408 Tá., 1408	R.: Anjou-oklt. XII. 407. szám
1329. szept. 18.	Dl. 40 560.	E.	K.: AO. II. 431.; Smič. IX. 488. (1328. szept. 18-i keltezéssel) R.: Anjou-oklt. XIII. 511. szám
1329. nov. 18.	Dl. 91 243.	E.	K.: AO. II. 477. R.: Anjou-oklt. XIII. 601. szám
(1329. dec. 2. előtt)	in Dl. 91 245.	Tá., 1330	
(1330. jan. 13. után)	in Dl. 91 245.	Tá., 1330	R.: Anjou-oklt. XIV. 37. szám
1330. szept. 12.	Df. 260 594.	E.	K.: Bánffy I. 62–63. (1330. szept. 13-i keltezéssel) R.: Anjou-oklt. XIV. 514. szám
1330. szept. 21.	Dl. 91 249.	E.	R.: Anjou-oklt. XIV. 529. szám
1331. aug. 24.	Dl. 87 956.	Tá., 1413	R.: ZsO. IV. 251. szám; Anjou-oklt. XV. 336. szám
1332. márc. 20.	Df. 260 596. in Df. 260 597.	E. Tá., 1332	K.: Bánffy I. 69–70.
1333. márc. 11.	Dl. 65 745.	E.	K.: Vjesnik 1906. 165.; Bánffy I. 73–74.; Smič. X. 86–87. R.: Balassa 36.; Anjou-oklt. XVII. 111. szám
1333. júl. 3.	Dl. 76 474. Dl. 76 493.	E. Á., 1334	K.: Z. I. 416–417.; Smič. X. 111–112. R.: Anjou-oklt. XVII. 335. szám

1333. szept. 15.	Dl. 2790.	Tá., 1349	K.: F. IX/1. 718–734.; Smič. XI. 509–510. R.: Anjou-oklt. XVII. 429. szám
1335. júl. 13.	Dl. 87 956.	Tá., 1413	R.: ZsO. IV. 250. szám; Anjou-oklt. XIX. 435. szám
(1337. szept. 15. előtt)	in Dl. 3373.	Tá., 1338	K.: Smič. X. 400–406.
1338. febr. 3.	Dl. 33 586.	E.	
1338. júl. 13.	Dl. 99 971.	E.	
1339. febr. 21.	Dl. 86 241. Dl. 86 321.	Tá., 1408 Tá., 1408	R.: Anjou-oklt. XXIII. 97. szám
[1339.] máj. 13.	Dl. 33 588.	E.	K.: Smič. X. 460–461. R.: Anjou-oklt. XXIII. 280. szám
1339. júl. 3.	Dl. 40 806.	Á., 1339	K.: HO. V. 111–116.; Smič. X. 470–471. R.: Anjou-oklt. XXIII. 398. szám
1340. máj. 10.	Dl. 3308.	E.	K.: AO. IV. 21–23.; Smič. X. 549–551. R.: Wertner, Nemzetségek I. 231.; Wertner M., Száz. 1897. 913.; Acta Bosnae 24.; Anjou-oklt. XXIV. 302. szám
1340. okt. 25.	Dl. 40 845.	E.	R.: Anjou-oklt. XXIV. 614. szám
1341. márc. 9.	Dl. 87 118.	E.	R.: Anjou-oklt. XXV. 151. szám
(1341. nov. 11. előtt)	in Dl. 40 869.	Tá., 1341	K.: Smič. X. 645–646. R.: Anjou-oklt. XXV. 787. szám
1341. nov. 11.	Dl. 40 869.	E.	K.: Smič. X. 645–646. R.: Anjou-oklt. XXV. 788. szám
1343. febr. 2.	Df. 265 856.	E.	R.: Anjou-oklt. XXVII. 52. szám
1344. máj. 1.	Dl. 3687.	E.	K.: AO. IV. 413–414.; Smič. XI. 130.
(1345. jan. 8. előtt)	in Dl. 41 058.	Tá., 1345	K.: AO. V. 144–145.; Smič. XI. 184–186.
1345. máj. 7.	Dl. 71 955a.	Tá., 1345	

1346. febr. 16.	Dl. 41 058.	Á., 1347	K.: AO. V. 143–147.; Smič. XI. 271–272.
1346.	Dl. 9121.	Tá., 1367	R.: ZsO. III. 103. szám
1347. okt. 8.	Df. 230 410.	E.	K.: Smič. XI. 401–402.
(1347. okt. 28. előtt)	Df. 218 554.	Tá., 1347	K.: Smič. XI. 415–416.
1347. nov. 1.	Dl. 41060.	E.	K.: Smič. XI. 416–417.
(1348. márc. 13. után)	in Dl. 2790.	Tá., 1349	K.: F. IX/1. 718–734.; Smič. XI. 508–517.
(1348. máj. 15. után)	in Dl. 2790.	Tá., 1349	K.: F. IX/1. 718–734.; Smič. XI. 508–517.
(1348. dec. 8. után)	in Dl. 2790.	Tá., 1349	K.: F. IX/1. 718–734.; Smič. XI. 508–517.
1350. jan. 22.	Dl. 4108.	E.	K.: AO. V. 352–354.; Smič. XI. 568–570.
(1353. febr. 27. előtt)	in Df. 265 824.	Tá., 1354	
(1353. aug. 12. előtt)	in Dl. 41 217.	Tá., 1353	K.: Smič. XII. 192–193.
(1353. nov. 25. előtt)	in Df. 265 824.	Tá., 1354	

Unpublished charters of the Bosnian chapter

The Bosnian bishopric was mentioned in charters of the 11th century first time. There are debates whether it belonged to the Roman Catholic or the Byzantian church. In the 12th century more and more bogumil heretics migrated to Bosnia, meanwhile the Hungarian kings began to pay attention to that area because of the lesser Byzantian influence. In the end of the 12th and in the beginning of the 13th century Pope Innocent III and the Hungarian kings together fought against the Bosnian heretics, and they tried to introduce ecclesiastical and secular consolidation in these areas.

Black friars were the first bishops of Hungarian Bosnia due to heretical danger, in 1238 a new chapter was organized and the construction of the cathedral began in Brdo in the region of the present-day Sarajevo. In 1247 however the bishop and his chapter had to escape because of the growing number of heretics, thus they settled down in Diakóvár (Valkó county) which was given to them by Duke Kálmán in the second half of the 1230s. After the loss of their Bosnian territories the bishops improved their lands in Valkó county to a bishopric, thus they managed to remain the members of the prelate.

The Bosnian chapter issued charters as well. They served as „*loca credibilia*” which at that time were the equivalent of the Western European notarys. There are data about the activity of this chapter since 1293, its first charters remained since 1300. Beside the list of the charters of the first 50 years, this essay contains the short summaries and the original latin versions of 17 unpublished charters.

A felvidéki soltészfalvakról

A 13. századtól kezdődően kimutatható Magyarországon a tervszerű, szervezett faluépítés. Ennek több formája is létezett. Az a birtokos, aki régebbi, elnéptelenedett települését újra akarta telepíteni, vagy birtokán új falut akart létesíteni, alapvetően két módot választott. Vagy egy időre bérbe adta elnéptelenedett, illetve lakatlan földjét, vagy telepítési vállalkozóval kötött szerződést.¹ A telepítési vállalkozók egyik típusát okleveleink legtöbbször soltésznek (*scultetus*) mondják, máskor *advocatus*, *locator*, *plantator*, *populator*, *iudex*, *villicus* címmel illetik.²

Az első, soltészok által telepített falvak a 13. század közepén jelentek meg az ország északi részén, a 13. század második felében és a 14. század folyamán pedig soltészfalvak sokasága alakult, főként Bars, Gömör, Liptó, Nógrád, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc, Zemplén és Zólyom megyékben.³ Az ilyen módon telepített falvakat gyakran nevezik német jogú településeknek is,⁴ részben a letelepedett népek jogával, részben a soltész által hozott joggal magyarázva az oklevelekben a telepítésre utaló *more/iure theutonicorum/theutonico* fordulatot.⁵ Oklevele-

¹ SZABÓ ISTVÁN: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század). Budapest 1966. (továbbiakban: SZABÓ) 99–118., MAKSAJ FERENC: A középkori magyar falu településrendje. Budapest 1971. 61.

² SZABÓ 114., példákkal. A *plantator* kifejezésre példa: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII. Szerk. NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest 1878–1920. (továbbiakban: AO.) II. 517–518.; a *villicus* kifejezésre: AO. III. 42–43. Más telepítési vállalkozókra l. pl. BÓNIS GYÖRGY: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Sajtó alá rendezte Balogh Elemér. Budapest 2003. 249–307.

³ FÜGEDI ERIK: „Németjogú” falvak települése a szlovák és német nyelvterületen. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Budapest 1953. (továbbiakban FÜGEDI 1953.) 227.; SZABÓ 115. TEISZLER ÉVA: Adattár a Károly Róbert korban alapított felvidéki településekről. In: Középkortörténeti tanulmányok 5. Az V. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szerk. RÉVÉSZ ÉVA–HALMÁGYI MIKLÓS. Szeged 2007. (sajtó alatt)

⁴ SZABÓ 115.

⁵ Az előbbire l. KÖRMENDY ADRIENNE: A falusi plébániák hatása a faluközösség kialakulására. A Szepesség példája. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. és az előszót írta FÜGEDI ERIK. A bevezetőt írta KÖPECZI BÉLA. Budapest 1986. (továbbiakban KÖRMENDY 1986.), az utóbbira l. FÜGEDI 1953. 227.

ink azonban burjánzanak a telepítés során alkalmazott jogok megnevezésében, hiszen a szinte teljesen azonos jogokkal és szabadságokkal felruházott népek (*hospites, incolae, jobagiones, cultores, libere condicionis homines, mansionarii, populi libertati, populi*)⁶ és soltészok jogára vonatkozóan a legkülönbözőbb elnevezésekkel élnek. A fentiek mellett gyakran előfordulnak a *more aliorum Scultetorum, sub iure et libertate Saxonum, iuxta consuetudinem Scepus*⁷ fordulatok, megadva a népek telepítésének módját.

Ezek a kifejezések valóban kétféle jog keveredését tükrözik. Utalnak a soltészok jogára, ugyanakkor a németek, vagy a szászok jogára is.⁸ Körmendy Adrienne több munkájában foglalkozott a soltészfalvak kialakulásával és jellegzetességeivel, illetve a soltészság intézményének elterjedésével, a soltészok jogának formálódásával.⁹ Kimutatta, hogy a soltészság, ami a magdeburgi érsekség területén jelent meg először, a 12. században Magyarországon megjelenő szászokkal érkezett Magyarországra. A betelepülő szászok új típusú hospesjogot honosítottak meg az országban, melynek főbb jellemzői a személyes szabadság, a földhasználat örökbérleti joga, az önkormányzati jog, ezen belül a szabad bíró- és papválasztás joga – ez utóbbit *libertas Saxonum*-nak vagy *ius Saxonum*-nak is nevezték, mert a többi hospeskiváltságtól ez eltért – voltak. Ez a fajta hospesjog

⁶ Néhány példa: *hospites*: AO. I. 643–645., AO. III. 42–43., GEORGIUS FEJÉR: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae 1829–1844. (továbbiakban: F.) VIII/3. 140–143.; *incolae*: AO. II. 517–518., F. VIII/1. 153–156., F. VIII/2. 389–391., F. VIII/2. 391–394.; *jobagiones*: AO. II. 517–518., F. VIII/2. 389–391.; *cultores*: AO. II. 517–518.; *libere condicionis homines*: AO. III. 42–43.; *mansionarii*: F. VIII/1. 153–156., *populi libertati*: F. VIII/2. 391–394.; *populi*: F. VIII/3. 140–143.

⁷ Példa az előbbire: F. VIII/2. 389–391., az utóbbiakra: F. VIII/2. 391–394.

⁸ A Magyarországra érkező németek pontos származási helyét megfelelő források hiányában nem lehet kimutatni. Vö. A Szász tükrök és a Szepesség joga. In: Eike von Repgow: A Szász tükrök. Közzéteszi BLAZOVICH LÁSZLÓ, SCHMIDT JÓZSEF. Szeged 2005. A vonatkozó rész BLAZOVICH LÁSZLÓ munkája (továbbiakban BLAZOVICH 2005.). 43.; Uő.: A Szepesség joga és a Szász tükrök. In: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35.) Szerk. CSUKOVITS ENIKŐ–LENGYEL TÜNDE. Budapest 2005. (továbbiakban CSUKOVITS–LENGYEL) 161.; KÖRMENDY 1986. 149.

⁹ KÖRMENDY 1986.; Uő.: A soltész („more scultetorum”) telepítette falvak a Szepességben (XIII–XIV. sz.). Agrártörténeti Szemle 16 (1974) 305–348.; Uő.: Melioratio terre. Vergleichende Untersuchungen über die Siedlungsbewegung im östlichen Mitteleuropa im 13–14. Jahrhundert. Poznan 1995.

Magyarországon aztán többletkiváltságokkal is bővült, például a szabad tized (*libera decima*) intézményével.¹⁰ Többen rámutattak ugyanakkor arra is, hogy az a németek vagy szászok által hozott hospesjog, amely eredetileg egyben a joghasználók nemzetiségére is utalt, fokozatosan egy bizonyos kiváltságrendszer elnevezésévé vált, függetlenül attól, milyen nemzetiség használta azt.¹¹

Fügedi Erik, aki a betelepülő németek származási helye és betelepülési ideje között igyekezett párhuzamot vonni, különbséget tett a Szilézián át az ország észak-nyugati részére, illetve „a másik Lengyelországon keresztül” a Szepességbe és az ország keleti területeire érkezett soltészszágok által közvetített jog között. A Sziléziából jövő első hullám telepesjoga Fügedi szerint eltér a többitől. Kiváltságok tekintetében bővebbnek tartja, s mivel az első hullámban létrejött falvakat Zsolna környékére lokalizálja, zsolnai vagy nyugati típusú soltészszágnak nevezi. Úgy véli, hogy a Zsolna környékén létrejött települések a tescheni jogot használó Zsolna város jogát kapták meg, ami újabb eltérést jelentene a később kialakult, korponai jogot használó szepesi településekhez képest.¹²

Fügedi arra is figyelte, hogy „a német jog adományozását rögzítő oklevél nem sokban különbözik a soltészlevéltől (...), a soltész és a földesúr közötti szerződés szabályozza a falu további életét.”¹³ A soltészre vonatkozó jogokat és

¹⁰ KÖRMENDY 1986. 136–152. A soltész Magyarországon megkapta a falu feletti bíraskodás jogát.

¹¹ Uo. 137.; SZABÓ 115.

¹² FÜGEDI 1953. 227–236., Uő.: A befogadó: a középkori magyar királyság. Történelmi Szemle 22 (1979) 373–375. (A tanulmány németül is megjelent: Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland. In: Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte. Sigmaringen 1974.), a korponai jog elterjedésére Uő.: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Uő.: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest 1981. 292. Zsolna 1310–1312 között választotta a tescheni jogot, majd 1384-ben vette át a magdeburgi jogra visszavezethető korponai jogot. Azt azonban, nem tudjuk, hogy mielőtt a tescheni joggal élt volna, milyen jogot használt. Vö. MICHAL BADA: A zsolnai városi könyv. Forrás a késő középkori és kora újkori város mindennapi életének kutatásához. In: CSUKOVITS-LENGYEL 187–188.; A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek. BLAZOVICH 2005. 70–81. A magdeburgi jog különböző változatai más megyékben is érvényesültek. Vö. KOLLMANN ÖRS LÁSZLÓ: Az észak-gömöri központi helyek középkori és kora újkori fejlődése. In: CSUKOVITS-LENGYEL 50., 64. Használatuk szinte kizárólagos volt a felvidéki megyékben, de gyakorlatilag az egész ország területén kimutatható a magdeburgi jog alkalmazása. BLAZOVICH 2005. 46–47.

¹³ FÜGEDI 1953. 233.

a falu lakosságának szabadságait és kötelezettségeit tulajdonképpen egy oklevélbe foglalták. Különösen érdekes ez azokban az esetekben, amikor soltészszág eladásáról van szó. 1329-ben például két alkalommal volt olyan adásvétel, ahol a soltészi javak mellett felsorolták a lakók kötelezettségeit is, mert az új soltésznek további telepítés volt a feladata.¹⁴ Tudunk viszont olyan esetről is, amikor egyszerű eladásról van szó, a soltészjogok mellett mégis részletezik a lakosság terheit és jogait.¹⁵ Ez azt jelenti, hogy annak, aki soltészszágot vásárol, mindenben el kell fogadnia elődje megegyezését, kivéve, ha a birtokos kiegészíti azt.

Amikor általános jellegzetességeket keresünk a soltészoknak adott jogok között, nem csak a kiváltságlevélben részletezett jövedelem utáni járandóságokra, bíraskodási jutaléokra, saját telekhasználatra, és egyéb jövedelemforrásokra figyelhetünk fel, hanem többek között arra is, milyen címen kapja az adott soltész ezeket a kiváltságokat. Az oklevél szóhasználata sok esetben tükrözi a soltész és a birtokos szerződéskötéskori viszonyát. Amikor a telepítő engedélyt (*licencia*) kap a falualapításra és az azután kapott bevételek élvezésére, inkább a birtokos szabja meg a soltész által élvezett jogokat, természetesen igazodva az általános szokásokhoz. 1329-ben például Vilmos szepesi és újvári comes azt a feltételt szabja, hogy a soltésznek és a letelepített népeknek az ő más birtokaihoz kell igazodnia.¹⁶ Más esetben a birtokossal való megegyezésről (*condicio*) készítenek írást, ilyenkor vagy a soltész hozza magával azokat a szokásokat, amelyek korábbi soltészszágára is jellemzőek voltak,¹⁷ vagy mindkét fél számára új megegyezést kötnek. Az általános szokások mindig irányadók, de nem feltétlenül kell a jogok minden egyes elemének megegyeznie.¹⁸ A soltészjog tar-

¹⁴ F. VIII/3. 387–389., F. VIII/3. 389–390.

¹⁵ F. VIII/5. 198–199., F. VIII/4. 411–413.

¹⁶ Lásd 14. jegyzet.

¹⁷ AO. I. 643–645.: *more seu consuetudine* (később *more seu libertate*) *alterius possessionis eorumdem* (ti. a soltészeké).

¹⁸ Kubinyi András a városok három legfontosabb egyházhhoz kötődő jogával (papválasztás, *exemptio*, tizedszedés joga) kapcsolatban megjegyezte, hogy nem függenek össze egymással (KUBINYI ANDRÁS: Egyház és város a késő középkori Magyarországon. In: Uő.: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest 1999. 293.), de Blazovich 2005. 75–81. is felhívja a figyelmet arra, hogy a jognak nem csak az egészét, hanem gyakran csak egy részét adományozzák más településnek. Vö. PITI FERENC: Megjegyzések a szepesi prépost és a szepesváraljai hospesek közötti perhez (1338–1339). Függelék: a perre vonatkozó oklevelek regesztái. Fons 5 (1998) 265–284.

talma tehát attól is függött, hogy a soltész mennyit tudott kialakítani magának *pro suis laboribus et procuracionibus*¹⁹ a birtokossal való megegyezésekor.

A soltészok jogától mindenképpen elkülönítendő a letelepítendő népek joga. Itt is iránymutató lehet a birtokos korábban alapított települése által használt jog, 1331-ben például Benedek fia Miklós saját Csetnek nevű településének a szokását adja új telepítvényének, ami alapvetően az ítélkezésre és a tizedfizetésre vonatkozik,²⁰ de előfordul, hogy az előző település a földesúri járadékok tekintetében ad mintát az újnak.²¹ Hogy mennyire elemeire bontva értelmezték a szepesi szászok jogát, két körülmény mutatja. Az egyik, amikor a jogalapító egy oklevélben belül külön kitér a szepesi jog egyes rétegeire, a másik, amikor annak egy elemét külön kiemeli. 1322-ben Stephanow falu alapításakor a személyükben szabad lakók bírósági ügyeiket tekintve *in civilibus secundum iura Scipsensium se habebunt*, 12 évi mentességet kapnak *libertatem iuxta ritum noualium*,²² ugyanakkor a soltész *more ac iure theutonicorum* kap jogot erdőirtásra, ami alatt a telkekre vonatkozó szabályozást kell érteni (*pro tot mansis siue laneis Theutonicorum, quot ibidem fieri possunt extirpanda et in agros commutanda, quorum longitudo ac latitudo terminos suos ex omni parte finaliter sine ulla diminutione conservabit*), hiszen a soltészjogokat *more aliorum Scultetorum* kapta.²³ 1322-ben azt látjuk, hogy a *iuxta consuetudinem Scepus* kitétel a jobbágyok által fizetett *terragiumra* és *descensusra* értendő elsősorban, holott a lakók a „szokásos értelemben vett” szepesi jogból kiterjedt szabadságokat kapnak.²⁴ Egy másik település jobbágyai 1315-ben szabad templomépítési jogot kapnak szabad tizeddel, *iure Scepusiensi*.²⁵

¹⁹ AO. III. 42–43.

²⁰ AO. II. 517–518.

²¹ *ad libertatem Hanusfolwa solvere teneantur*. AO. III. 42–43.

²² A mentesség idejére vonatkozó szokásokról más adataink is vannak: *quicumque in eandem possessionem causa commorandi venerint, et in domibus seu aedificiis paratis descenderint, habentes terras arabiles puras et exstirpatas, duorum annorum perfruantur, quicumque vero in vacua sessione decenderint, aedificia de novo construxerint, et terras usui ipsorum sufficientes in sylvis exstirpare laboraverint, sedecim annorum libertate a die adventus ipsorum plene computatorum, more consuetudo perfruantur*. F. VIII/3. 387–389. Ezzel csaknem betű szerint megegyező szöveg: F. VIII/3. 389–390.

²³ F. VIII/2. 389–391.

²⁴ F. VIII/2. 391–394.

²⁵ F. VIII/1. 592–594.

A szepesinek vagy német jognak nevezett jogintézmény tehát az eredetileg németek által hozott, és a magyarországi különjogokkal kiegészített általános szabályok összességéből tevődött össze, de a rá vonatkoztatott formulákat használták az egyes részjogok meghatározására is. Ez arra mutat, hogy nem beszélhetünk egységes, mindig minden elemében azonos „szepesi” vagy „német jog”-ról, hanem inkább egyfajta – részben uralkodói privilégiumokra, részben szokásjogra visszavezethető – joghalmazról, amely a német típusú telepesfalvakra volt jellemző.

ÉVA TEISZLER

On the „soltész” villages of the Hungarian Uplands

The aim of the author in this essay is to analyze some terms: *more Scultetorum, sub iure Saxonum, iuxta consuetudinem Scepus*. She comes to the conclusion that these words usually indicated those „*hospes*”-law, which originally were brought into the Hungarian Kingdom by German „*hospites*” and were completed with Hungarian characteristics. These terms were also used as the name of the elements of the „*hospes*”-law.

Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIV. kötetéhez (1340)

2001 nyarán, tehát immár 6 éve jelent meg a címben jelzett könyvem, ami, hasonlóan a többi Anjou-kori Oklevéltár-kötethez,¹ igyekezett a minél nagyobb teljességre törekedve összegyűjteni az adott év oklevéltermését. Természetesen az ilyen, nagyobb volumenű gyűjtőmunkákat igénylő forráskiadások esetén mindig adódhatnak a legjobb szándék ellenére is hiányok egy adott kötetben: ezek egy része nyilván a szerző mulasztásaiból fakad, más részük az általa használt segédletek hiányaiból, pontatlanságaiból, melyekre csak utóbb derül fény. Az elmúlt években magam is találtam néhány olyan forrást, amiknek már akkor azon kötetbe kellett volna kerülniük – ezeket közlöm most pótlólagosan regesztaformában. Csak olyan forrásokra térek itt ki, amelyek teljes bizonyossággal 1340-ben keltek és (tartalmi) átiratban vagy pápai regisztrumban maradtak fenn.

A pótlásokon túl néhány rövid korrigálást is meg kell tennem. A kötet 18. regesztájánál (Tamás erdélyi vajda, 1340. jan. 11.) a helyes jelzetszám Df. 252 744., a 406. kivonatnál (Miklós pálos perjel, 1340. jún. 23.) Df. 256 542., a 764. számúnál (szepesi kápt., 1340.) Dl. 60 257. A 761. számú oklevelet (esztergomi kápt., 1340.) Zsámboki (Gilétfi) Miklós nádor nem 1343. nov. 13-án írta át tartalmilag, hanem dec. 1-jén.

A 28. és 401. számú, pálosokkal kapcsolatos regeszták jelzete Df. 286 489. (ELTE Kvt. Cod. Lat. 115.), azzal a megjegyzéssel, hogy a jelzet alatti protocollum-kötet első fele, ahol a pálos monostorokra vonatkozó oklevélkivonatok vannak, egyáltalán nincs listázva az OL-adatbázisban,² csak a pápai okleveleket sorjázó második fele. E hiányosságot egy újabb verzióban érdemes lenne orvosolni.

¹ Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. ALMÁSI TIBOR (XI–XIV.), BLAZOVICH LÁSZLÓ (VII–VIII., X., XXI.), GÉCZI LAJOS (VII., IX–X., XXI.), KÓFALVI TAMÁS (XIV.), KRISTÓ GYULA (I–VI., XVII., XIX.), MAKK FERENC (XIX.), PITI FERENC (XX., XXIII–XXIV., XXVI–XXVII.), SEBŐK FERENC (XXV.), TÓTH ILDIKÓ (XV.). Budapest–Szeged 1990–. A továbbiakban a szövegben szereplő bármiféle rövidítést e sorozat szokása alapján tüntetem fel, külön itteni feloldás nélkül.

² A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2). CD-ROM. Szerk. RÁCZ GYÖRGY. Budapest 2003. (Arcanum Digitéka)

A teljesen kiadatlanak vélt oklevelekhez: az 57. számú oklevél kiadása AO. IV. 392–393. (1344. febr. 1-jei dátummal), a 245.-é Fejérm. Szfv. Évk. 1893. 334., az 509.-é Fierens, XII. Benedek nr. 650.

A 215. számú oklevél másodpéldányának azóta előkerült a Df. jelzete, ez 261 311. (a kötetben csak a régi levéltári jelzetet tudtam megadni).

A 347. számú, Smič. X. 556–557. olvasata alapján közölt oklevélben a dátumban „*in domo nostra Turana*” szerepel, ez azonban helyesen *Aurana*, vagyis nem torinói, hanem vránai johannita rendház – e vonatkozásban tehát a névmutató is pontatlan.³

A 608. számú oklevélnek (1340. okt. 18. u.) az apparátusban feltüntetett jelzeten túl (Pál országbíró, 1341. máj. 19., Dl. 103 162.) időközben előkerült egy másik (az OL-listában nem szereplő) tartalmi átirata is (Nagymartoni Pál országbíró, 1342. jan. 19. > szepesi kápt., 1342. ápr. 14., Dl. 103 170.). Mivel ez bővebben idézi az egykori eredeti oklevelet, érdemes újabb regesztát közölni, amiből az is kiderül, hogy az oklevél valójában pár nappal később, okt. 22. után kelt.

Mindezen pótlások szerencsére a kötetben szereplő anyagnak csak töredékét teszik ki, így az akkori gyűjtés és feldolgozás mai szemmel nézve is kellően alaposnak nevezhető. Természetesen előbb-utóbb a többi Anjou-oklt. kötetnél is érdemes lesz az efféle pótlásokat elvégezni, akár efféle önálló tanulmányokban is, hiszen az ittenihez hasonló okokból kifolyólag a többi évvel kapcsolatban is feltűnhettek a vonatkozó kötet megjelenése óta újabb források.

A dolgozat végi táblázat összefoglalása az idézett OL-adatbázis 1340. évre vonatkozó datálási hibáinak. Ezekből kiderül, hogy adott oklevelek miért más dátum alatt szerepelnek az Anjou-oklt. XXIV. kötetében, mint az adatbázisban, az is, hogy egyes jelzetek miért nem szerepelnek egyáltalán, illetve, hogy az ott más évhez besorolt oklevelek miért kaptak helyet az 1340-es kötetben. Célszerű lenne ezen korrigálások majdani felvételét az adatbázis következő verziójába, hogy e nagyon hasznos segédlet és az oklevéltár minél inkább összhangba kerüljenek dátumaikban.⁴

³ A javítás szükségességére Hunyadi Zsolt kollegám hívta fel figyelmem, szívésségét ezúton is köszönöm.

⁴ A táblázatban *-gal jelölt elemeket még az 1999. évi OL-adatbázis (Magyar Országos Levéltár. Királyi könyvek, Mohács előtti oklevelek. CD-ROM. Készítették: RÁCZ GYÖRGY - VISSI ZSUZSANNA - TROSTOVSKY GABRIELLA - NÉMETH ISTVÁN. Budapest 1999.) datálta a jelzett, téves időpontra. Ezeket a 2003-as verzió már – kivéve egy esetet, lásd ** – kijavította (igaz, „kékcédulán” megjegyzéssel a téves dátumot is közölte). Azért tüntettem fel azonban ezen találatokat is, mert a kötet készítésekor értelemszerűen még csak az 1999-es adatbázist használhattam.

1310. máj. 24. ? : 1340. máj. 21.

László budai olvasókanonok, a váradí egyház kanonoka, András erdélyi püspök lelkiekben és püspöki ügyekben általános vikáriusa tudatja, hogy Ajka-i Péter fia: János a maga és fr.-e: László litteratus nevében ügyvédvalló levéllel anyjuk: Erzsébet nemes asszony, Vörös (Ruffus) Danila leánya, ezen Aika-i Péter felesége leánynegyede ügyében – ami az ország szokása szerint az atyai (patrimonialis) birtokokból e nőt megilleti (e leánynegyed jog szerinti megszerzését Erzsébet a váradelőhegyi Szt. István első vértanú-konvent ügyvédvalló levelével Jánosra és Lászlóra bízta) – ezen Danela fiát: Ivan-t, Olivér fiát: Andrást, valamint Lőrinc fiait: Miklóst, Jánost és Lászlót (Olivér és Lőrinc is Danela fiai) bírói úton a vikárius előtt perbe vonta. Végül az atyafisági szeretet miatt, a vikárius bírói engedélyével és közvetítők (compositor) közbenjárásával úgy egyeztek meg a vikárius más egyezséglevele szerint, hogy András és Lőrinc fiai e leánynegyedért fizetnek Erzsébetnek (minden [M.-t] 50 garassal számolva), mégpedig máj. 17-én (f. IV. prox. an. diem Rogacionum) és jún. 5-én (2. [die] fe. Penth.). Az első időpontban Ivan, András és Lőrinc fiai a egy összegben kifizették Aika-i Péter fia: Jánosnak, aki azt Erzsébet nevében ügyvédvalló levéllel átvette, és így őket e leánynegyed ügyében nyugtatta. Erről a vikárius pecsétjével megerősített nyílt oklevelet ad ki. D. domin. die prox. an. diem Rogacionum, a. d. 1310. [?: 1340.]

Má.: DL. 86 912. (Esterházy cs. hercegi lt. Repositorium. 33. J. 518.) Újkori, hiányos.
Megj.: Javított évszámmal közölte AOKlt. II. 890–891. számok között.

1340. aug.

Az 1340. évi rhodoszi johannita generális káptalan rendelkezése szerint a mester nem nevezhet ki senkit, amíg a káptalan össze nem ült, s erre nem adott felhatalmazást neki. A kinevezettek között szerepel Peyre Cornuti, Mo. perjele (prior dungrie).

E.: National Library of Malta. Archives of the Order of Malta. 280. fol. 45r–46v.
K.: Hunyadi Zs., AUSz. AH. CXVI. (2002) 39–40. (e dátummal)

(1340. okt. 22. u.)

[I.] Károly király (H) nyílt oklevele szerint az uralkodó Bálinttal, a királyi aula ifjával mint királyi emberrel Cwnczlin pap, a Scepus-i kápt. tanúsága alatt a Sarus m.-i Clyngbergh (Tá. 2.: Clingberg) nevű birtokot – korábbi adományát megújítva – 1340. okt. 18-án (in fe. B. Luce ewang., a. d. 1340.) Bayur-i (Tá. 2.: Baiur) Péter fiának: Beke-nek (Tá. 2.: Becke) örök birtoklásra iktattatta, Bálint pedig mindezt okt. 16-án (in fe. B. Galli conf.) Epperies-en, okt. 17-én (in crastino eiusdem) Zedlecze-n, okt. 19-én és okt. 22-én (V. f. et domin. die prox. preterita) pedig Cassa városában a vásárokon nyilvánosan kihirdette.

Tá.: 1. Nagymartoni Pál országbíró, 1341. máj. 19. Dl. 103 162. (Batthyány lt. Bajomi cs.)

2. Nagymartoni Pál országbíró, 1342. jan. 19. > Szepesi kápt., 1342. ápr. 14. Dl. 103 170. (Uo.)

[1340.] dec. 28.

[XII.] Benedek pápa a Lengres-i Jakab Mo.-i (U) pápai követ ottani halálával megüresedett Narbonne-i (Narboniensis) egyházm.-i plébániát más személynek adja. [D.] V. Kal. Jan., [pápaságának 6. évében, 1340.]

R.: Vidal II. 7792. szám. (ASV. Reg. Vat. vol. 128. nr. 383. alapján.)

[1340.] dec. 28.

[XII.] Benedek pápa a Lengres-i Jakab Mo.-i (U) követ halálával a Carpentras-i (Carpentoratensis) egyházban megüresedett kanonokságot, prebendát és sacristia-t más személynek adja. [D.] V. Kal. Jan., [pápaságának 6. évében, 1340.]

R.: Vidal II. 7799. szám. (ASV. Reg. Vat. vol. 128. nr. 170. alapján.)

1340.

A váradelőhegyi Szt. István első vértanú-konvent 1340. évi tudományvevő oklevele szerint a királyi ember és a konvent embere megtudták, hogy Donch mr. fiai: László és János Bozyas-i Napakor Bozyas birtokhoz tartozó, Gumulchenus melletti földrészének szénáját az oláh Tatandus-szal, Jazy-i vajdájukkal és számos ottani oláhhall lekaszáltatták, és e földrész más haszonvételeit is elvetették (holott per van a felek között függőben).

Tá.: Nagymartoni Pál országbíró, 1342. máj. 15. AL. Kolozsvár. Bánffy cs. lt. 369. (Df. 260 921.)
Újkori Má.-ban.

K.: Doc. Trans. IV. 602. (Tá.-ban.)

Román ford.: Doc. Trans. IV. 88. (Tá.-ban.)

OL-lista szerinti dátum, kiadó, jelzet	Korrigálás és/vagy megjegyzés
1310. nov. 11. I. Károly király. Df. 268 837.	1340. máj. 11.
1318. máj. 11. vasvári kápt. Df. 230 288.	1340. júl. 3.
1336. jan. 27. I. Károly király. Df. 204 355.	1340. jan. 17.
1340. jan. 14. Druget Vilmos nádor. Dl. 73 646.	jan. 22.
1340. jan. 18. János borsodi főesp. Df. 268 348.	jan. 25.
1340. jan. 26. pozsonyi kápt. Df. 261 239.	1400. jan. 26.
1340. febr. 2. vasvári kápt. Df. 286 775.	1390.
1340. febr. 4. Zala m. Dl. 3291.	febr. 3.
1340. febr. 9. I. Károly király. Df. 237 791.	1346. febr. 9. I. Lajos király
1340. febr. 9. zágrábi kápt. Df. 283 555.	László zágrábi püspök
1340. febr. 26. Miklós pozsonyi c. Dl. 95 562	szept. 23.
1340. márc. 8. Pál országbíró. Df. 200 869.	márc. 8. körül (a dátumnál hiányos)
1340. márc. 17. XII. Benedek pápa. Df. 291 792.	nincs magyar vonatkozása
1340. márc. 18. Borsod m. Dl. 89 289.	júl. 14.
1340. márc. 18. Péter közjegyző. Df. 281 702.	1400. márc. 18.
1340. márc. 18. I. Károly király. Df. 266 379.	1341. márc. 18.

1340. márc. 20. esztergomi keresztes konvent. Df. 208 484.	márc. 5.
1340. márc. 22. váradi kápt. Dl. 107 407.	1350. márc. 3.
1340. márc. 25. I. Károly király. Dl. 104 779.	1341. nov. 8–15. között. jászói konvent
1340. márc. 25. után. fehérvári kápt. Dl. 90 920.	márc. 25.–máj. 1. között
1340. márc. 30. váci kápt. Dl. 89 910.	márc. 3.
1340. márc. 30. I. Károly király. Dl. 94 367.	ápr. 6.
1340. ápr. 4. Demeter budai prépost. Df. 285 555.	máj. 2.
1340. ápr. 9. körül. pozsonyi kápt. Df. 261 311.	ápr. 7.
*1340. ápr. 14. Szabolcs m. Dl. 51 140.	1341. ápr. 14. vagy utána (a napi dátumnál hiányos)
1340. ápr. 15. Pál országbíró. Df. 243 743.	ápr. 13.
1340. ápr. 18. János váradszegyefoki prépost. Dl. 37 219.	ápr. 19. János váradszegyefoki prépost és a konvent
1340. ápr. 23. I. Károly király. Df. 281 330.	ápr. 15.
1340. ápr. 26. Csanád esztergomi érsek. Df. 273 035.	máj. 10.
1340. ápr. 26. szepesi kápt. Df. 272 601.	ápr. 27.
1340. ápr. 26. Hont m. Df. 248 268.	jún. 14.
1340. ápr. 26. Hont m. Df. 248 274.	jún. 14.
1340. ápr. 29. Dancs zólyomi ispán. Df. 283 070.	1313.
1340. ápr. 30. XII. Benedek pápa. Df. 291 742.	nincs magyar vonatkozása
*1340. máj. 2. Fejér m. Dl. 51 141.	1341. máj. 2.
1340. máj. 5. Pál országbíró. Dl. 51 142.	1341. máj. 5.
1340. máj. 7. esztergomi kápt. Dl. 3284.	máj. 8.
1340. máj. 14. Pál országbíró. Dl. 2689	máj. 15.
1340. máj. 14. I. Károly király. Dl. 2689.	máj. 15.
1340. máj. 15. János egri vikárius. Dl. 90 765.	János kazai perjel, máj. 19.
1340. máj. 15. leleszi konvent. Df. 284 737.	1400. máj. 15.
1340. máj. 16. kolozsmonostori konvent. Dl. 28 898.	máj. 22.

1340. máj. 18. Pál országbíró. Dl. 98 419.	jún. 7.
*1340. máj. 19. aradi kápt. Dl. 51 142.	1341. máj. 19.
1340. máj. 22. Péter erdélyi alvajda. Df. 253 659.	máj. 25.
1340. máj. 23. Miklós nádor. Dl. 43 389.	1350. máj. 23.
1340. máj. 23. Pál országbíró. Df. 237 023.	jún. 23.
1340. máj. 23. Miklós nádor. Dl. 43 172.	1350. máj. 23.
1340. máj. 23. I. Károly király. Df. 259 019.	1329 vagy 1330 máj. 23.
1340. máj. 25. kolozsmonostori konvent. Df. 244 447.	máj. 22.
1340. máj. 25. fehérvári kápt. Dl. 49 286.	jún. 1.
*1340. máj. 26. Szabolcs m. Dl. 51 143.	1341. máj. 26.
1340. jún. 1. pécsváradi konvent. Dl. 3315.	váradhegyfoki konvent
1340. jún. 5. pozsonyi kápt. Df. 226 882.	jún. 4.
1340. jún. 10. veszprémi kápt. Df. 266 179.	1341. jún. 2.
1340. jún. 11. veszprémi kápt. Df. 266 179.	jún. 11–szept. 15. között. Pál országbíró
1340. jún. 13. Tamás erdélyi vajda. Df. 256 347.	I. Károly király
1340. jún. 14. turóci konvent. Df. 283 070.	ilyen oklevél nincs a turóci registrumban
1340. jún. 15. ? kápt. Df. 279 094.	valószínűleg: győri kápt.
1340. jún. 15. Miklós nádor. Dl. 96 216.	1350. jún. 17.
1340. jún. 16. Augustinus gradicei apát. Df. 286 280.	nincs magyar vonatkozása
1340. jún. 19. Pál országbíró. Df. 285 813.	1344. máj. 8.
1340. jún. 23. Gyba város. Dl. 65 274.	1342. jún. 23.
1340. jún. 23. zágrábi kápt. Df. 256 542.	Miklós pálos provincialis perjel
1340. jún. 24. körül. ? m. Dl. 108 052.	Zemplén m.
1340. jún. 26. XII. Benedek pápa. Df. 291 787.	nincs magyar vonatkozása
1340. jún. 26. XII. Benedek pápa. Df. 291 787.	nincs magyar vonatkozása
1340. jún. 28. XY nádor. Dl. 75 374.	1360. jún. 17. Kont Miklós nádor
1340. jún. 29. XII. Benedek pápa. Df. 291 788.	nincs magyar vonatkozása
1340. jún. 29. XII. Benedek pápa. Df. 291 788.	nincs magyar vonatkozása

1340. júl. 1. erdélyi vikárius. Dl. 27 138.	Tamás erdélyi órkanonok, erdélyi vikárius
1340. júl. 1. I. Károly király. Dl. 16 100.	ilyen oklevél nincs a turóci registrumban
1340. júl. 10. XII. Benedek pápa. Df. 291 787.	júl. 14.
1340. júl. 23. XII. Benedek pápa. Df. 291 742.	nincs magyar vonatkozása
1340. júl. 23. után. győri kápt. Dl. 31.	júl. 23–júl. 30. között
1340. júl. 24. XII. Benedek pápa. Df. 291 792.	nincs magyar vonatkozása
1340. júl. 25. XII. Benedek pápa. Df. 291 788.	nincs magyar vonatkozása
1340. júl. 29. pécsi kápt. Dl. 67 711.	júl. 28.
1340. júl. 30. után. Pál országbíró. Dl. 106 664.	júl. 30–aug. 27. között
1340. aug. pécsváradi konvent. Df. 259 851.	1342. aug.
1340. aug. fehérvári keresztes konvent. Df. 200 871.	1340. aug. 20.
1340. aug. 1. XII. Benedek pápa. Df. 291 742.	nincs magyar vonatkozása
**1340. aug. 11. / év nélkül. I. Lajos király. (Alt. kelt.: 1342–1349.)	1360. aug. 14.
1340. aug. 27. előtt. Pál országbíró. Dl. 31.	1340. júl. 30–aug. 27. között
1340. aug. 27. győri kápt. Dl. 31.	1340. aug. 27–szept. 3. között
1340. aug. 27. után. győri kápt. Dl. 31.	1340. aug. 27–szept. 3. között
1340. aug. 8. XII. Benedek pápa. Df. 291 790.	nincs magyar vonatkozása
1340. szept. 9. Pál bán fia István kőrösi c. Dl. 35 864.	szept. 23.
1340. szept. 10. leleszi konvent. Dl. 77 719.	1360. szept. 13.
1340. szept. 14. egri kápt. Dl. 25 767.	bizonyosan 1340. után, de az erősen hiányos és foltos hártyából konkrétabb év nem vehető ki
1340. szept. 25. Pál országbíró. Dl. 3327.	1341. szept. 25.
1340. szept. 28. kőí kápt. Df. 274 067.	okt. 13.
1340. okt. 3. Szentmárton város. Dl. 193.	I. Károly király
1340. okt. 3. Szentmárton város. Dl. 163.	I. Károly király
1340. okt. 6. szekszárdi konvent. Dl. 77 216.	1346. okt. 6.

1340. okt. 18. után. szepesi kápt. Dl. 103 162.	Nincs ilyen oklevél a tartalmilag átíró keretben
*1340. okt. 28. pécsváradai konvent. Df. 268 194.	1304. okt. 28.
1340. nov. 2. pozsonyi kápt. Dl. 102 760.	nov. 1. körül
1340. nov. 3. Gelet fia Miklós turóci c. Dl. 73 570.	1341. aug. 9.
1340. nov. 3. Meskó veszprémi püspök. Dl. 94 245.	nov. 5.
1340. nov. 7. I. Károly király. Dl. 1936.	nov. 14.
1340. nov. 8. I. Károly király. Dl. 73 570.	nov. 3.
1340. nov. 13. XII. Benedek pápa. Df. 291 792.	nincs magyar vonatkozása
1340. nov. 18. esztergomi vikárius. Dl. 24 418.	Péter egegi pap, esztergomi alvikárius
1340. nov. 22. Druget Vilmos nádor. Dl. 63 664.	okt. 20.
1340. nov. 30. vasvári kápt. Df. 282 057.	1360. nov. 30.
1340. nov. 30. után. budai kápt. Dl. 105 195.	nov. 30–dec. 14. között
1340. nov. 30. után. budai kápt. Df. 249 089.	nov. 30–dec. 14. között
1340. dec. 5. Pál országbíró. Df. 270 047	szept. 10.
1340. dec. 5. XII. Benedek pápa. Df. 291 792.	nincs magyar vonatkozása
1340. dec. 7. Izsép nádori albió. Dl. 68 847.	dec. 7. után
1340. dec. 9. Pál országbíró. Df. 252 601.	dec. 9. után
1340. dec. 14. aradi kápt. Dl. 76 624.	dec. 17.
1340. dec. 15. Pál országbíró. Dl. 12 809.	dec. 18.
1340. dec. 20. András pozsonyi c. Df. 279 246.	1240. dec. 20.
1340. dec. 20. Pál országbíró. Dl. 15. (2 db.)	csak 1 ilyen oklevél van a tartalmilag átíró keretben
1340. dec. 26. Miklós zalai c. Dl. 3342.	dec. 31.
1340. Pál országbíró. Df. 278 507.	1341. jan. 22.
1340. Pál országbíró. Dl. 2871.	nov. 26.
1340. I. Károly király. Dl. 90 443.	dec. 7.
1340. I. Károly király. Dl. 30 636.	márc. 29. előtt
1340. I. Károly király. Dl. 104 526.	márc. 19.

1340. I. Károly király. Df. 266 606.	aug. 25.
1340. I. Károly király. Dl. 102 952.	aug. 25.
1340. jászói konvent. Dl. 90 443.	esztergomi kápt.
1340. Heves m. Dl. 30 636.	márc. 29.
1340. egri kápt. Dl. 60 520.	1346.
1340. egri kápt. Df. 266 084.	nov. 12.
1340. esztergomi kápt. Df. 283 070.	jan. 22.
1342. júl. 2. pannonhalmi konvent. Df. 207 170.	1340. nov. 11.

FERENC PITI

**Additions to the volume XXIV of series „Charters of the Angevin Era”
(1340)**

The author of this study published his book 6 years ago in which almost 800 excerpts of charters illustrating the Hungarian Angevin era (1301–1387) were issued from the year 1340. This study contains some excerpts of charters which were unpublished that time and has been found since 2001 from the year of 1340, completing this way the book mentioned above.

Péter püspök és rokonsága^{*}
(Az első Szapolyaiak)

Az alábbi dolgozat nem egyháztörténeti, hanem genealógiai kutakodás eredménye: a középkor végi Magyarország legnagyobb hatalmú családjává előlépő Szapolyaiak – mindmáig rejtélyekkel teli – származását vizsgálva akadt kezembe az az 1369. évi, ismereteim szerint kiadatlan oklevél, amely kiválóan bemutatja Péter boszniai püspök (1356–1376) rokoni kapcsolatait. Az alábbiak során nem törekszem többre, mint hogy az oklevél adatainak felhasználásával bemutassam a püspök származását, ezzel szolgálva szerény adalékkal a Szapolyaiak XIV. századi történetéhez.

* * *

Péter püspök származásáról – egy 1361. évi oklevélre támaszkodva – eddig csupán annyit tudtunk, hogy testvérét Györke *comes*nek hívták.¹ Ezen információ segítségével hamar kideríthető, hogy 1351-ben már a boszniai egyház olvasókanonoka volt, és egészen 1356. évi püspöki kinevezéséig e méltóságot töltötte be.² Családjá azonosítása már komoly nehézségekbe ütközik. Engel Pál archontológiai munkájából, amely szerint Pétert 1376-ban áthelyezték a

^{*} A dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00330/07) támogatta.

¹ ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak 5.) I–II. Budapest 1996. (továbbiakban: Archontológia) I. 66. (40. jegyzet). A hivatkozott oklevél: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Collegit et digessit TADEUS SMIČIKLAS. I–XVII. Zagrabiae 1904–1984. (továbbiakban: Cod. dipl. Croat.) XIII. 169–170.

² 1351: Cod. dipl. Croat. XII. 18–20. (Testvérevel, Györke *comesszel* együtt szerepel.) 1355-ben szintén Péter nevű lektorral találkozunk, aki minden bizonnyal a későbbi püspökkel azonos: uo. XII. 270. Kinevezése szerint is a boszniai egyház lektora volt: CONRADUS EUBEL: Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta. Monasterii 1898. (továbbiakban: EUBEL I.) 146. Korábbi pályafutása egyelőre ismeretlen. A boszniai káptalan 1332–1337 közötti számadásában szerepel egy Péter lektor, illetve egy Ábrahám fia Péter kanonok. Az előbbi az időbeli távolság miatt persze aligha a mi Péterünk. Cod. dipl. Croat. X. 60–62.

zárai érseki székre, arra gondolhatnánk, hogy a zárai de Matefari család Péter nevű tagjával azonos.³ Ez a lehetőség azonban egy véletlen tévedésen alapul: az 1376. évi pápai bullákból egyértelműen kiderül, hogy Pétert – az esztergomi érseki székre távozó de Surdis János helyére – a győri püspökségbe helyezték át, a boszniai székre a korábbi zárai érsek, Domokos került, akinek az utódja viszont valóban de Matefari Péter lett, a zárai Szent István-egyház plébánosa.⁴ Péterünk végül nem sokáig maradt Győrben, mivel a következő évben, 1377-ben már Veszprémbe került, ahol a püspöki teendőket 1378-ig – minden bizonnyal haláláig – látta el.⁵ A szakirodalom egy része – Engel munkájához hasonlóan – nem ismeri származását, pusztán Péter püspökként tesz róla említést.⁶

Egy másik, a XIX. századra visszamenő irodalmi vonulat szerint a püspök Siklói Péterrel azonosítható. Sajnos, az ide tartozó művekből nem állapítható meg, hogy milyen forrásból merítették információjukat, magam ezt igazoló adatot mindeddig nem találtam. Annyi bizonyos csupán, hogy a Siklói családnév először az 1862. évi veszprémi sematizmusban tűnik fel,⁷ és innen ter-

³ Archontológia I. 66. (41. jegyzet), 84.

⁴ Cod. dipl. Croat. XV. 172–173. (1376. január 23. Domokos boszniai kinevezése a Győrbe távozó Péter helyére); 205–206. (1376. május 5. Péter zárai plébános zárai érseki kinevezése a Boszniába távozó Domokos helyére) Hibátlanul hozza az adatokat EUBEL I. 146., 293., 555. Meg kell azonban jegyezni, hogy a munkájához készített indexben Engel a boszniai, győri és veszprémi püspököket helyesen egy személynek tekintette: Archontológia II. 191.

⁵ Péter győri és veszprémi püspökre l. Archontológia I. 71., 78., EUBEL I. 293., 555. Péterről mint veszprémi püspökről Engel utolsó adata 1378. július 14., és mivel az egyház 1379. január 11-én már üresedésben van, a püspök halála a két időpont közé tehető. Bár halála időpontjával EMERICUS GASIĆ: *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-Diacovensis et Sirmiensis. Mursae (Osijek) 1944.* (továbbiakban: GASIĆ 1944.) 17–18. az 1379. évet tünteti fel, az 1378. év valószínűbb.

⁶ Pl. HODINKA ANTAL: *Tanulmányok a bosnyák–djakóvári püspökség történetéből.* (Értekezések a történeti tudományok köréből XVII/3.) 89.; *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára.* II. 1276–1415. Budapest 1899. LIII. (3. jegyzet), amely kritikusan említi is, hogy a sematizmusok Siklósinak nevezik, de nem ismeri ezt alátámasztó forrást, illetve IV. 1492–1526. Budapest 1907. XXXIX.

⁷ *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Weszprimiensis a Sancto Stephano proto-rege anno Christi MIX fundatae ad annum Domini MDCCCLXII. Weszprimii 1862. 7.* Az eggyel korábbi sematizmus – *Schematismus ... ad annum MDCCCLIX. Pestini 1859. 7.* – még nem ismert Péter nevű püspököket az 1370-es évekből.

jedt tova a győri és a boszniai sematizmusokra.⁸ Azt azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a Kán nembeli Siklósiak nemzedékrendjébe a püspök és alább bemutatandó rokonsága nem helyezhető el;⁹ ez esetben tehát egy jelentősebb földesúri település jobbágy származású lakójára kellene gondolnunk, amit adataink alapján nyugodtan kizárhatunk. Péter győri püspöksége idejéből fennmaradt pecsétje sem könnyíti meg a kérdés megoldását, hiszen azon nincs olyan motívum, amely tulajdonosának családjára utalna.¹⁰

A püspök – miként az felívelő egyházi karrierjéből is látható – Lajos király bizalmasai közé tartozott. 1358-ban például ott találjuk azon öt főpap és hat báró között, akik uralkodójukkal együtt esküt tettek a király és Ragusa között létrejött szerződés betartására;¹¹ ekkor Lajos őt küldte Ragusába, hogy nevében fogadja a város hűségesküjét.¹² Midőn a király 1371-ben az ő érdekében nyújt be kérvényt a pápához, egyenesen tanácsosának (*consiliarius*) nevezi,¹³ amely után korántsem meglepő, hogy 1376-ban is ott találjuk azon főpapok és bárók között, akik szavatolják a király és az aquileiai pátriárka közötti, Velence-

⁸ Az 1918. évi győri sematizmusban még nem, az 1928. évben azonban már szerepel a Siklósi név, így bekerült az 1968. évi standard sematizmusba is. A püspököt az általam felhasznált 1870., 1896. és 1916. évi boszniai sematizmusok is egyszerűen Péternek nevezik. GASIĆ 1944. 17. is óvatosan fogalmaz, midőn „a Siklósinak mondott Péterről” ír. A püspököt Siklósinak nevezi legújabban ENGEL PÁL–KOSZTA LÁSZLÓ: Boszniai püspökség püspökei, Győri püspökség püspökei, Veszprémi püspökség püspökei. In: Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk. KRISTÓ GYULA, szerk. ENGEL PÁL és MAKK FERENC. Budapest 1994. (továbbiakban: KMTL) 125., 244., 729. és ROKAY PÉTER: Bosnyák-magyar kapcsolatok. (továbbiakban: ROKAY) In: Uo. 123.

⁹ ENGEL PÁL: Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia. CD-ROM. (Arcanum Digitéka) Budapest 2001. (továbbiakban: Genealógia) Kán nem 2.: Siklósi.

¹⁰ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Szerk. BODOR IMRE. Budapest 1984. 51. (54. szám)

¹¹ Cod. dipl. Croat. XII. 484.

¹² Uo. XII. 485–486.

¹³ Uo. XIV. 370–374. Olykor bírótársként részt vett a fontosabb ügyek eldöntésében, pl. 1356-ban: Anjou-kori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk. NAGY IMRE, TASNÁDI NAGY GYULA. I–VII. Budapest 1878–1920. (továbbiakban: AO) VI. 524., vagy 1358-ban: uo. VII. 466.

ellenes megállapodást.¹⁴ Nem foglalkozva most a bosnyák-magyar kapcsolatokban játszott szerepével,¹⁵ sem egyháznagyi tevékenységével,¹⁶ jól látható, hogy a korszak egyik jelentős egyházi és politikai szereplőjéről van szó.

1369. augusztus 2-án két előkelő rokonság jelent meg a pozsegai káptalan előtt, hogy egy egyszerű csereszerződést írásba foglaltassanak. Az egyik a Zsadány nemből származó Velikei Bekefi Miklós mester és családja,¹⁷ a másik Péter boszniai püspök és atyafiai. Az ügyletről kibocsátott oklevél jogi tartalma bennünket most kevésbé érdekel: Miklós mester és fiai átadták a másik félnek bresztóci vásárolt birtokrészüket, akik egy Lajos királytól adományul nyert cirkveniki birtokrészt adtak érte cserébe.¹⁸ Sokkal érdekesebbnek tűnik, ha végigtekintünk a püspök felsorolt rokonain. Az oklevél eddig talán azért kerülhette el a kutatás figyelmét, mivel az oklevél hátoldalára írott XVIII. századi tartalmi összefoglaló, és az ez alapján készült mai levéltári regeszta a Bekefiak és a boszniai káptalan csereszerződésére utalnak.¹⁹

¹⁴ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Cura et studio GEORGH FEJÉR. I–XI. Budae 1829–1844. IX/5. 95.

¹⁵ ROKAY 123.; Uő.: Boszniai püspökség. In: KMTL 125.

¹⁶ Pl. ERŐSS ISTVÁN: A győri egyházmegye története 1526-ig. Kézirat. Egyházmegyei Levéltár, Győr. 713–715. (A munka ismeretéért Vajk Ádámnak tartozom köszönettel.); Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Innozenz VI. Hrsg. von HERMANN HOBERG. II. Munich 1972. 9.; Monumenta Vaticana Croatica 1. (Croatia Christiana, Fontes 12.) Zagreb–Rim 1996. 160/260. (Az adatot Szovák Kornélnak köszönöm.)

¹⁷ Leszármazásukra l. Genealógia, Zsadány nem 1.: Velikei.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár. (továbbiakban: DL.) 87 439., szövegét l. a függelékben. A Velikeiek cirkveniki részüket négy évvel később egy hasonló csereszerződéssel egészítették ki: ekkor Odolja birtokot adták cserébe a Treutul család *Cwerkwenik alio nomine Stresewch tertio nomine Prezahlach* birtokáért (1373: DL. 87 475.). A Treutulok viszont éppen 1369-ben vásárolták meg a Velikeiektől szorongatott nemesektől, illetve kapták adományba a királytól e birtokot (*Streseulch alio nomine Pleyechalast* stb. névalakban, DL. 87 442–87 444., 87 446.). Az egyik név magyarázza az általunk vizsgált oklevél hátoldalán lévő egykorú feljegyzést (*Stresewch*). Az 1369. évi két adomány között nincs ellentmondás, hiszen egy oklevél *Cerkvenyk districtus*-ról számol be (DL. 87 446.), illetve a Treutulok birtokát birtokrésznek nevezi (DL. 87 449.). Nyilván elkülönült kis településekről van szó.

¹⁹ Az oklevélre mégis e regesztának köszönhetően bukkantam. Szövegét l. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. DL–DF 4. 2. Szerk. RÁCZ GYÖRGY. CD-ROM. (Arcanum Digitéka) Budapest 2003.

Péter püspök legközelebbi rokona minden bizonnyal Szapolyai (*de Zapolya*) Dénes mester lehetett, akit az oklevél unokaöccsének (*nepos*) nevez. Őt követte Kelemen mester boszniai éneklő-, Demeter mester pozsegi olvasókanonok,²⁰ Bálint mester boszniai kanonok, majd Szapolyai György fia Fülöp mester, végül a sort Benedek bácsi főesperes és testvére, Demeter zárja – az oklevél őket összefoglalóan a püspök atyafiaiként (*fratres*) tünteti fel. Első pillantásra szembetűnő, hogy a felsorolt hét rokon közül négyen egyházi pályára léptek, ráadásul egy kivétellel dignitárius kanonokok lettek – aligha függetlenül püspöki rokonuktól és pártfogójuktól, akit a pápa 1371-ben is abban a kegyben részesített, hogy egyházának három egyszerű és két dignitárius kanonoki javadalmát szabadon, a neki tetsző személyeknek adományozhatja.²¹ Ami viszont meglepő, hogy a három világi rokon közül kettő neve mellett is megtaláljuk – de talán a harmadik mellé is oda kell értenünk – a mester (*magister*) tiszteleti címet, amit vélhetően nem pusztán a püspöki rokonság, hanem a család társadalmi pozíciója indokol.²²

A felsoroltak pontos rokoni kapcsolatát egy 1361. évi oklevél világítja meg. Ekkor a püspök és testvére, Györke *comes* György fiainak: Fülöpnek, Kelemennek, Bálintnak és Demeternek, azaz leánytestvérük fiainak adományozták a Valkó megyei Jakab- és Borcsinfalva nevű településeket.²³ Ez alapján meg lehet állapítani egyértelműséggel kijelenthetjük, hogy a püspök *nepos*aként szereplő Szapolyai Dénes mester mögött Györke fiát, a négy testvér mögött a püspök leányági unokaöccseit kell látnunk, míg az utolsó testvérpárról csak valószínűsíthetjük, hogy ők Péter ezeknél távolabbi, de – tekintettel arra, hogy a királyi adomány rájuk is kiterjedt – viszonylag mégis közeli rokonai, talán unokatestvérei lehettek.

Nevezhetjük mindezek alapján a vizsgált boszniai, később győri, majd

²⁰ Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375. Vatikáni Magyar Okirattár I/1. Budapest 2000. (reprint) 498. szerint 1368 októbere és 1369 októbere között Péter fia Péter pap engedélyt kapott arra, hogy bár a pozsegi olvasókanonoki javadalom részére tett adományozása idején kiközösítették, mégis elfoglalhassa javadalmát. Ez vélhetően azt mutatja, hogy Demeter ekkoriban lett olvasókanonok, és nem kizárt, hogy perben állt ezzel a Péterrel.

²¹ Cod. dipl. Croat. XIV. 370–374.

²² A korabeli mester tiszteleti címre l. Engel Pál : Nagy Lajos bárói. Történelmi Szemle 28 (1985) 401.

²³ Cod. dipl. Croat. XIII. 169–170.

veszprémi püspököt Szapolyai Péternek? Sajnos más oklevél sem teszi ki a neve mellé a származásra utaló „előnevet”, mindazonáltal a válasz gyaníthatóan igenlő. Bár nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy a rokonság Szapolyához is vásárlás útján jutott hozzá, az azonban bizonyos, hogy már 1351-ben – Péter boszniai lektorsága idején – e Pozsega megyei környéken éltek. Ekkor ugyanis Péter és testvére attól a Csák nembeli Cimba családtól²⁴ vásárolta meg a fenti Valkó megyei településeket, Jakab- és Borcsinfallát,²⁵ amely magát általában Orbovainak vagy Dobócinak nevezte: e két település pedig csaknem szomszédos Szapolyával, tehát az előbb zálog-, majd adásvételi ügyletet vélhetően a szomszédság természetes hozadékának tekinthetjük.²⁶

* * *

A fentiek közvetlenül nem segítenek a Szapolyaiak származásával kapcsolatos rejtély megoldásában,²⁷ hiszen egyelőre nem tudjuk e XIV. századi családfatörédeket (lásd a függelékben) összekötni a XV. század második feléből – egyébként nagy számban – ismert Szapolyaikkal.²⁸ Ha hihetünk az 1330-as évek pápai adószedőinek, az Árpád-korban egyszer, 1258-ban említett Szapolya *predium* az Anjou-kor elejére két templomos falura bomlott.²⁹ Nem kizárt, hogy a fent elemzett 1369. évi oklevél csupán az egyik falu ez időtájbeli birtokosait mutatja be. Ismerünk ugyanis két évvel későbből egy Szapolyai Demeter fia Jánost három leányával és vejével,³⁰ továbbá 1374-ből egy István fia Andrást.³¹

²⁴ Leszármazásukra l. Genealógia, Csák nem 2.: Dobóci (Orbovai).

²⁵ Cod. dipl. Croat. XII. 18–20.

²⁶ A települések elhelyezkedésére l. ENGEL PÁL: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Budapest 2001.

²⁷ A kérdéslegújabbáttekintésétadja KUBINYI ANDRÁS: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. (Studia Miskolcensis 5.) Miskolc 2004. (továbbiakban: KUBINYI 2004.) 169–194., különösen: 171–175.

²⁸ Szapolyai nevű nemesek a középkor végén felbukkannak többek között a Felvidéken és Erdélyben is. Életpályájuk bemutatására egy későbbi dolgozatban vállalkozom.

²⁹ ENGEL PÁL: Pozsega megye történeti földrajza az Árpád-kortól a XVI. századig. (kézirat) Budapest 2001. 35.; vö. CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest 1894. 432.

³⁰ Magyar Történelmi Tár II. 191–192. (Az oklevél újraközlése: Cod. dipl. Croat. XIV. 325–326.)

³¹ Cod. dipl. Croat. XV. 6. Persze meg kell jegyezni, hogy Demeter fia János lehetne akár az 1369-ben említett Demeter fia is, István fia András pedig János veje, akinek nevét az 1371. oklevél sérülése miatt nem ismerjük.

Sajnos a püspök és rokonsága birtokügyleteire egyelőre nem ismert a fent idézett három – 1351., 1361. és 1369. évi – oklevélen kívül más forrás. Az unoka-öccsöknek ajándékozott két, Valkó megyei, korábban Újlakhoz tartozó falu, Jakab- és Borcsinfalva 1383-ban, a korábbi birtokos Cimba család kihaltát követően teljes természetességgel az Újlakot adományul nyerő Garaiak kezébe került,³² míg az 1369. évi cserével megszerzett bresztóci birtokrész sorsát sem tudjuk nyomon követni;³³ emellett szintén zsákutcát jelentett a kevésbé gyakori keresztnemekre és apa–fiú kapcsolatokra – például Györke, György fia Fülöp – vonatkozó kutatás. Az ugyanakkor bizonyosra vehető, hogy a püspök rokonsága megérte a Zsigmond-kort: Fülöp fiáról, Péterről 1414-ből,³⁴ míg Dénes fiáról, Andrásról 1419-ből³⁵ ismerünk egy-egy említést. Családfa-töredékünk-höz természetesen a királyi családot egyelőre nem tudjuk hozzákapcsolni.³⁶

³² Cod. dipl. Croat. XVI. 334., 346.

³³ Egy Bresztóc nevű település később az Asszonyfalvi Ostfiak Szlavóniába szakadt ága, a Bresztóciak kezén tűnik fel. Leszármazásukra I. Genealógia „Osli nem 3. tábla: Ostfi (asszonyfalvi)” Bresztócot és Szentmártont Ostfi Domokos macsói bán felesége, Gilétfi Miklós leánya útján szereztek meg, vö. 1336: AO III. 278., Anjou-kori Oklevéltár. XX. (1336) szerk. PITY FERENC. Budapest-Szeged 2004. 225. szám. Az oklevelünkben említett bresztóci, Tamás fia Miklóstól vásárolt birtokrész ettől bizonyára eltérő birtokjog lehetett.

³⁴ Zsigmondkori Oklevéltár. I–II. (1387–1410) Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest 1951–1958.; III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA IVÁN. Budapest 1993–2001.; VIII–IX. (1421–1422) BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Budapest 2003–2004.; X. (1423) C. TÓTH NORBERT. Budapest 2007. (továbbiakban: ZsO) IV. 2210. szám. Ugyanezen oklevél átírása szerint – Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (továbbiakban: Df.) 243 946. (vö. ZsO VI. 203. szám) – Péter 1417-ben már nem élt.

³⁵ Df. 230 991. Az oklevél két példányban maradt fenn, a ZsO VII. 1140. számú kivonat a másik példányról készült, ahol az apa neve valóban tollban maradt.

³⁶ Pusztán a nevek alapján felmerülhet, hogy Dénestől származna a XV. század végén a Beriszlókkal sógorságba kerülő Szapolyai Dienesfi család (rájuk I. KUBINYI 1994. 171.), míg Fülöp fia Pétertől a Szapolyaiakkal közeli rokonságban álló Petrovithok (rájuk Uo. 172–173.). Utóbbi azonban egyértelműen kizárható, hiszen Péter 1417 előtt örökös nélkül hunyt el, amit az is igazol, hogy 1414-ben egy eltartási szerződés fejében lemondott öt faluban lévő birtokrészeiről a Bresztóci (Ostfi) család részére (vö. a 33–34. jegyzettel). Az előbbi lehetőséget viszont nem lehet kizárni: a család ugyanis nyilván a Zsigmond-korban élt és 1411-ben említett Dénesről kapta a nevet (ZsO III. 872. szám), aki viszont azonos személy is lehet az 1369-ben említett Dénessel (hiszen utóbbi bizonyosan 1351 után született, tehát élhetett még 1411-ben). Így a királyi család kizárásos alapon vagy a családfákon ábrázolt Demetertől származik, vagy más ágból, és persze a leányági leszármazás lehetőségét sem zárhatjuk ki.

Úgy tűnik, hogy az igazi rejtély megoldásához, azaz hogy ki volt Szapolyai Vajdafi László – a két nádor, Imre és István apja –, és miért nevezték így, továbbbi, Pozsega megye nemesi társadalmára vonatkozó kutatás szükséges, már csak azért is, mert az már most kijelenthető, hogy a család a forrásokban nem mindig Szapolyai néven szerepel. Dolgozatom legfőbb eredményének tehát azt tartom, hogy eggyel gyarapítottam az eddig ismert, országos tisztséget viselt Szapolyaiak számát.³⁷

Függelék 1369. augusztus 2.

A pozsegai káptalan előtt Velikei Bekefi Miklós mester és fiai elcserélik bresztóci birtokrészüket Péter boszniai püspök és rokonai cirkveniki birtokrészére.

Capitulum ecclesie Beati Petri de Posaga universis Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris salutem in salutis Largitore. Quoniam unicum est oblivionis remedium, scriptura, que calumpniis infert silencium et modos contencionis explicans sua serie loquitur presentibus et posteris veritatem, proinde ad universorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus³⁸ pervenire, quod magistri Nicolaus filius Beke de Velyke et Paulus filius eiusdem magistri Nicolai pro se et pro Andrea ac Nicolao similiter filiis ipsius magistri Nicolai omne onus seu gravamen ex parte ipsorum in facto infrascripto in se ipsos assumptum³⁹ ab una parte, venerabilis in Christo pater, dominus Petrus, Dei et apostolice sedis gracia episcopus ecclesie Boznensis et magister Dyonisius de Zapolya, nepos eiusdem domini episcopi pro se personaliter et pro discretis viris, magistris Clemente cantore predictae ecclesie Boznensis ac Demetrio lectore prescripte ecclesie nostre, item Valentino

³⁷ Csúpan érdekességként jegyzem meg, hogy a Cod. dipl. Croat. kiadói véletlenül még tovább bővítették a méltóságviselő Szapolyaiak számát, amennyiben három 1392. évi méltóságsorban Szapolyai Jánost tüntetik fel országbíróként. Ez elírás Kaplai János helyett: Cod. dipl. Croat. XVII. 477., 479., 484.

³⁸ Az eredetiben: *wolumus*.

³⁹ Az eredetiben: *assumptum*.

canonico prelibate ecclesie Boznensis, magistro Phylippo filio Georgii de dicta Zapolya, necnon Benedicto archydiacono ecclesie Bachyensis et Demetrio fratre eiusdem cum sufficientibus litteris procuratoriis honorabilis capituli antedictae ecclesie Boznensis ex altera coram nobis personaliter constituti in quibusdam porcionibus eorum possessionariis infrascriptis in comitatu de predicta Posaga habitis ipsos contingentibus tale concambium perpetuo duraturum se et predictos alios fecisse sunt confessi oraculo vive vocis, quod iidem Nicolaus et Paulus magistri, Andreas ac Nicolaus filii ipsius magistri Nicolai totam porcionem possessionariam condam Nicolai filii Thome de Breztouch in quadam villa similiter Breztouch vocata, possessioni sue scilicet magistri Nicolai et fratrum suorum Orboua nuncupate in quadam parte vicinanti, habitam ab eodem Nicolao filio Thome mediantibus litteris nostris patentibus exinde confectis, prout in eisdem vidimus contineri, per modum perpetue empcionis sibi, scilicet magistro Nicolao olim deventam cum omnibus utilitatibus et pertinenciis suis, cuiusvis nominis vocabulo vocitentur, prenomatis Petro episcopo, magistris Dyonisio, Clementi cantori, Demetrio lectori, Valentino canonico, Phylippo filio Georgii, Benedicto archydiacono et Demetrio fratri eiusdem, econverso autem iidem dominus Petrus episcopus magisterque Dyonisius nepos suus, ut premittitur, ex parte sui personaliter comparentes, ex parte autem predictorum fratrum suorum premissa auctoritate procuratoria similiter totam quandam porcionem possessionariam olim Mathey filii Mortonus hominis absque heredum solacio de medio sublatis in possessione Ciurkvenik vocata habitam per excellentem principem, dominum nostrum Lodovicum, eadem Dei gracia inclitum regem Hungarie mediantibus litteris suis privilegialibus, prout similiter in eisdem haberi conspeximus manifeste, nove sue regie donacionis titulo ipsis traditam modo simili perpetualiter et donatam, similiter cum omnibus utilitatibus et pertinenciis suis, quovis nomine censeantur, preallegatis magistro Nicolao filio Beke et filiis suis dedissent, donassent, tradidissent et assignassent, ymmo dederunt et tradiderunt tenore presencium coram nobis utrobique in heredum heredes iure perpetuo et irrevocabiliter possidere, tenere pariter et habere, assumptentes⁴⁰ nichilominus mutua vicissitudine in dictis porcionibus permutatis sese pacifice et indempniter conservare ac ab omnibus

⁴⁰ Az eredetiben: *assumpentes*.

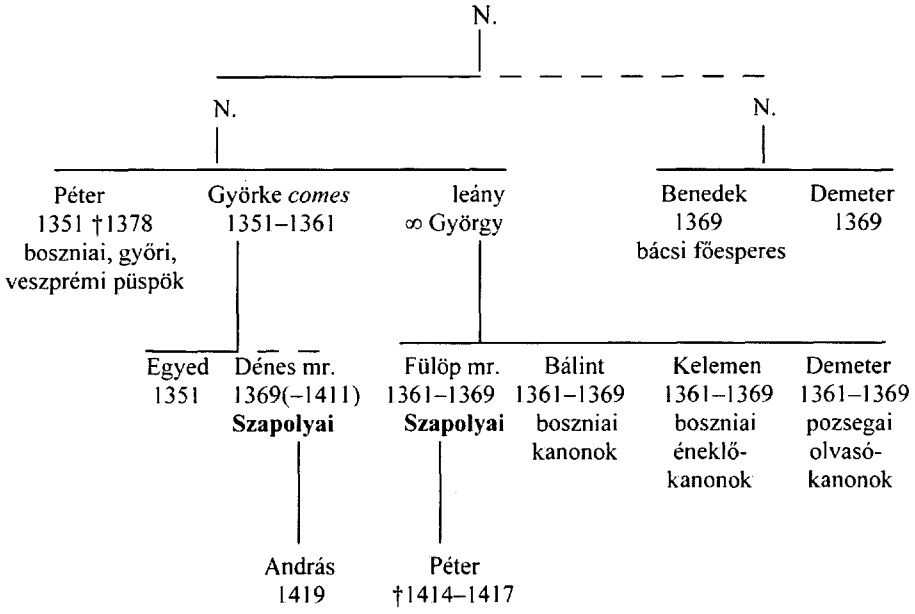
impetitoribus temporis in processu similiter se et suos posteros committentes⁴¹ expedire et defendere in hac parte propriis laboribus et expensis, quod si aliqua parcium facere recusaret vel non posset, extunc hec pars contra partem alteram premissa observantem in scrupulo recidive quescionis convinceretur eo facto. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam ad petitionem parcium prescriptarum eisdem partibus presentes concessimus litteras pendentis sigilli nostri munimine roboratas ac alphabeto trium litterarum intercisas. Datum feria quinta proxima post festum Beati Petri apostoli Ad vincula, anno Domini M^o CCC^{mo} LX^{mo} nono.

Hártyán, függőpecséttel, szöveg felett ABC chirographummal. Hátoldalán egykorú írással: Stresewch, illetve XVIII. századi tartalmi összefoglaló: Cambiales, mediantibus quibus capitulum Bosnense possessionem suam Breztuch vocatam cum possessione magistri Beke de Velike Ciurkvenik appellata⁴² permutat, in capitulo B(eati) Petri de Posega emanatae. Dl. 87 439. (Esterházy család hercegi levéltár, Repositorium 43–B–27.)

⁴¹ Az eredetiben: *commitentes*.

⁴² Ehelyett hibásan: *appellatam*.

Péter püspök rokonsága

Bishop Peter and his family (The first Szapolyais)

The study deals with the origin and family relations of Peter, bishop of Bosnia (1356–1376), later Győr (1376–1377) and Veszprém (1377–1378), who played an important role in contemporary Hungarian politics. An obscure tradition – perhaps spreading from the 19th century diocese of Veszprém – suggests that he could be identified as Peter of Siklós, however it seems to be unpalausible, and in lack of relevant sources it couldn't have been proved yet. The author in accordance with an unedited charter from 1369 demonstrates the family members of bishop Peter: they were from *Szapolya* (former Pozsega county), hence the bishop also can be identified as Peter of Szapolya. Experts always were interested in the origins of the Szapolyais, the most powerful aristocratic – later royal – family of late medieval Hungary. Though the family tree of bishop Peter at present cannot be connected to that of the royal family's, however it is an interesting result that one of the Szapolyais – one century before the royal branch had achieved its first baronian dignity – in the 14th century already played a significant role in the country. The study ends with an appendix consisting of the above-mentioned charter and family tree fragment.

Jakab várnagy († 1420)

1419. december 21-én Zsigmond magyar (1387–1437) és német (1410–1437) király elindult Budáról¹ Morvaországon keresztül Csehországba, hogy megszerezze a testvére, Vencel halálával (1419. augusztus 16.) megüresedett trónt.² Útja kezdettől fogva nem ígérkezett holmi dicsőséges bevonulásnak.³ Mivel ezt maga a király is így gondolta, ezért megbízható magyarországi híveivel, köztük Garai Miklós nádorral és rokonával, Dezső macsói bánnal, Ozorai Pipoval, Tamási László ajtónállómesterrel és testvérével, Henrikkel, Pálóci Mátéval és Imrével, Perényi Jánossal, Rozgonyi Istvánnal és Györggyel, Nánai Kompolt Istvánnal és fiával, Péterrel meg Necpáli Györggyel és fiával, Lászlóval, valamint az ő familiájukkal indult az útnak. A sereg december 27-re – és nem 15-re⁴ – ért Brünnebe, itt a prágaiak követői is megjelentek, ahonnan a vízkeresztre Boroszlóba meghirdetett birodalmi gyűlésre ment. Innen csak három hónappal később, április elején folytatta útját, miközben a pápai bulla

* A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00433/06) támogatta. A dolgozat szlovák nyelven megjelent: Kastelán Jakub († 1420). In: Miles Semper Honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Editori VLADIMÍR SEGEŠ, BOŽENA ŠEĐOVÁ. Vojenský historický ústav. Bratislava 2007. 37–46.

¹ † ENGEL PÁL–C. TÓTH NORBERT: *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) *Itinerarium Sigismundi regis imperatorisque (1382–1437)* Manuscriptum Pauli Engel complevit indiceque instruxit et redegit Norbertus C. Tóth. *Itineraria Mariae (1382–1395) et Barbarae reginarum (1405–1438) consortum Sigismundi regis imperatorisque, nec non Elizabeth reginae (1382–1386), relictæ Ludovici I regis composuit indicibusque instruxit et redegit Norbertus C. Tóth.* Budapest 2005. (továbbiakban: *Itineraria*) 105.

² FRANTIŠEK PALACKÝ: *A huszitizmus története. Fejezetek a cseh nemzet történetéből.* Válogatta, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta BENEDEK GÁBOR. Budapest 1984. (továbbiakban PALACKÝ) 186.

³ Az események leírására lásd TÓTH-SZABÓ PÁL: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Budapest 1917. (továbbiakban: TÓTH-SZABÓ 1917.) 56–62.

⁴ TÓTH-SZABÓ 1917. 56. (E tévedése PALACKÝ-ra [209.] megy vissza, aki innen még december 24-re visszavitte Zsigmondot Szokolcára, ahol kibékült feleségével, Borbálával.)

hatására rengeteg keresztes csatlakozott hozzá, de továbbra sem sietett Prágába. Április 13-tól május 2-ig Schweidnitzben időzött, majd Königráz (május 8–10.), Melnik (27.), Vyšehrad (31.) érintésével Königsaalba ment (június 3–6.), hogy végül június 8-án érkezzen meg Prágába.⁵ A várost és a várat körülzárta seregével, majd bevonult a királyi várba, a Hradzsínba, ahol július 28-án Prága érseke cseh királlyá koronázta. Előtte azonban, több kisebb csatározás után, július 14-én a Vitkov hegynél a keresztesek, soraikban magyarokkal, a későbbiek szempontjából végzetes vereséget szenvedtek. Az itteni kudarcot már csak teljesebbé tette a november 1-jén Vyšehrad váránál történt újabb vereség. (E csatában esett el Nánai Kompolt Péter is, a későbbi országbíró, István fia.) Ideje azonban most már rátérni arra az okra, amelynek ismertetéséhez előjáróban a fentebbieket leírtam.

A Zsigmondkori Oklevéltár⁶ X. kötetének készítése közben az alábbi, Sáros megye törvényszéke, azaz Zsigrai Pócs Mihály alispán és a szolgabírák által 1423. november 8-án kiadott oklevél került a kezembe. Már az felkeltette a figyelmemet, hogy az oklevél nem valamelyik, a mai Szlovákia területén élő család vagy ott lévő hiteleshely levéltárából került elő, hanem a Szabolcs és Szatmár megyében birtokos Ibrányi család levéltárából.⁷ Az oklevél szerint Szentmihályi Fülöp felesége, Veronika pert indított Ruszkai Bertalan fia, László ellenében Sáros megye előtt. Tette ezt azért, mert előző férje, Jakab várnagy Prága városa előtt bekövekezett halála után László apja, Bertalan magához vette az elhalt javait és holmijait. E „rablott” holmik és javak a panasz elhangzásakor is még Lászlónál voltak. A megye az ügyet elhalasztotta a következő *sedriara* (*sedes iudiciaria*, azaz a megye ítélő- vagy törvényszéke, tulajdonkép-

⁵ Itineraria 105–106.

⁶ Zsigmondkori Oklevéltár I–II. (1387–1410) Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest 1951–1958.; III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA IVÁN. Budapest 1993–2001.; VIII–IX. (1421–1422) BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Budapest 2003–2004.; X. (1423) C. TÓTH NORBERT. Budapest 2007. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41. és 43.) (továbbiakban: ZsO)

⁷ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár. (továbbiakban: Dl.) 62 243. (ZsO X. 1361.; továbbiakban e köteteknél csak a regesztaszámokra utalok, egyéb forráskiadványoknál az oldalszám/regesztaszám alakot használom)

pen a megyebeli nemesség „közéletben” való részvételének helyszíne, hetente vagy kéthetente ülésezett). 1423. október 18-án a feleket ügyvédjeik, az asszonyt férje rokona, Kis Pál, Lászlót pedig Asguti *Bozyk* Miklós képviselte. Az alperesi ügyvéd az asszony keresetére – természetesen – azt válaszolta, hogy teljesen ártatlan az ügyben. Erre a felperes elmondta, hogy ő a következő, utolsó terminuson tanúkat is tud állítani a kereset igazolására. Mindezek értelmében a megye a következő ítélőszékét jelölte meg ennek helyéül. S valóban, november 8-án ismét megjelentek a felek ügyvédjei a megye előtt, ahová Kis Pál felperesi ügyvéd két tanút is hozott magával: Buclói Varjú Pétert és Jékelfalusi Fias Jánost. A két tanú elmondta, hogy ők és Tótselymesi Apród Miklós ott voltak Prága városa előtt, amikor Bertalan magához vette Jakab várnagy javait. Ekkor, a megyei hatóságok előtt zajló perekben korántsem szokatlanul,⁸ az alperes ügyvédje, érzékelve a per hátrányos kimenetelének lehetőségét védenére nézve, hirtelen előkapta a király per-áttérő parancslevelét. Ennek értelmében a megyének ítéletet kellett hoznia, de amennyiben László nem lenne megelégedve az ítélettel, akkor azt kötelesek átküldeni a királyi kúriába. Ezek után az alispán és a szolgabírák a megyei nemesek közül kijelölt ülnökökkel úgy döntöttek, hogy Veronika a tanúkkal, Varjú Péterrel és Lőrinc fiával, Jánossal meg a jelen nem lévő Apród Miklóssal tegyen esküt a 15. napon (november 22.) előttük. Mint az várható volt, *Bozyk* Miklós, az alperes ügyvédje az ítélettel nem volt megelégedve, ezért a megye átküldte a pert a királyi kúriába 1424 vízkereszt nyolcadára.

⁸ Vö. NEUMANN TIBOR: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle Füzetek 3. Szerk. NÉMETH PÉTER.) Nyíregyháza 2006. (továbbiakban: Bereg) 64/132., 74/170., 75/172.; HORVÁTH RICHÁRD: Győr megye hatóságának oklevelei (1318–1525). (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 1.) Győr 2005. (továbbiakban: Győr) 76/62.; C. TÓTH NORBERT: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526) Budapest–Nyíregyháza 2003. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai. 53. Szerk. NÉMETH PÉTER.) 26/37. és 39., 56/176–177., 66/223., 89/325.; SZAKÁLY FERENC: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt 1314–1525. Szekszárd 1998. 192/186., 204/205.; C. TÓTH NORBERT: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526) (Az MTA–MOL Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport kiadványa) Budapest 2006. 41/50., 66/120., 67/121., 90/164.

Az első feladatunk az oklevélben szereplő személyek azonosítása.⁹

Zsigrai (Szepes megye) Pócs Mihály (Péter fia) a forrásokban 1402–1449 között mutatható ki, 1420. szeptember 9-én¹⁰ tűnik fel és marad egészen Rozgonyi János ispánságának végéig, 1435-ig Sáros megye alispánja. Azonban nem egyedülként viselte a tisztséget, hanem párban, ekkori társa Szeretvai Ramocsa Fülöp volt.¹¹ Mihály egyúttal, amint az Rozgonyi János ispánsága alatt szokás volt,¹² minden bizonnyal Sáros várának (al)várnagyi tisztét is betöltötte. E két tisztség összekapcsolása korántsem volt egyedül Sáros megyére jellemző, hiszen ugyanez a helyzet állt fenn (hogy a sok példa közül csak hármat említsek) Bereg, Győr és Veszprém megyékben is, ahol az egyik alispán egyúttal a megyében fekvő vár (al)várnagya is volt.¹³ Ennek oka viszont az volt, hogy e várak még királyi kézen voltak és a mindenkori ispán *honor*jához tartoztak. (A *honor* tulajdonképpen a tisztséggel járó jövedelem, fizetés.)¹⁴ Így az ispán egyúttal a várak várnagya is lett, de mivel ritkán tartózkodott ott, ezért maga helyett alvárnagyo(ka)t állított. Ők viszont uruk távollétében gyakran felülcímezték magukat, azaz várnagyokként szerepeltek.

Az alperes Ruszkai László, aki apja, Bertalan révén került a perbe. László apját azonban születésekor még nem az Abaúj megyei (Gönc)Ruszkáról, hanem Kalonda birtokról nevezték. Perényi Péter sárosi várnagyaként szerepel 1403-ban, majd ugyancsak az országbíró révén Zemplén megye alispáni székét is elnyerte.¹⁵ Utoljára 1421. szeptember 2-án szerepel alispánként, 1422.

⁹ A cikkben szereplő személyek azonosításában nagy segítségemre volt a RÁCZ GYÖRGY által szerkesztett „A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa DL-DF 4.2. – Zsigmond-kori oklevéltár I–VII. (1387–1420) Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR és BORSA IVÁN.” című CD-ROM. Budapest 2003. (Arcanum Digitéka)

¹⁰ ZsO VII. 2167–2168.

¹¹ ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História Könyvtár, Adattárak. Budapest 1996. (továbbiakban: ENGEL: Archontológia) I. 173.

¹² Vö. ENGEL: Archontológia I. 173. és 404.

¹³ Bereg 16–20.; Győr 28–31.; HORVÁTH RICHÁRD: Veszprém megye tisztségviselői a későközépkorban (1458–1526). Fons 7 (2000/2) 249–266.; ZsO IX. 668. (Veszprém.)

¹⁴ Vö. ENGEL PÁL: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. In: Vár, honor, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta CSUKOVITS ENIKŐ. Budapest 2003. 101–161.

¹⁵ ENGEL: Archontológia I. 173. és 404.

május 28-án már néhaiként említik.¹⁶ Az oklevél szerint ő volt az, aki Jakab javait magához vette Prága ostromakor, ahol azonban nem Perényi Péter vezete-
tése alatt (mivel az országbíró az egész év folyamán birtokain tartózkodott),¹⁷
hanem valószínűleg Perényi Imre fia, János zászlaja alatt harcolt.

A felperes Veronika, aki első férje, Jakab várnagy javait követelte vissza Ruskai Lászlótól, valamikor az 1422-es év folyamán ment hozzá második fér-
jéhez, Szentmihályi Fülöphöz. 1425-ben még az ő felesége volt, amikor Buclói
Varjú Péter képviselte érdekeit Buclói Elek fiai, András és Miklós ellenében.¹⁸
E Fülöp időközben szepesi várnagy is volt, mert 1426 januárjában mint volt
várnagyot említik, annak okán, hogy felesége, Veronika Ruskai Bertalan fiá-
tól, Lászlótól átvett 67 forintot.¹⁹ Ezen adat ismeretében viszont különös fényt
kap az tény, hogy az 1423-as oklevél hátlapján lévő címezésben Veronika férje-
ként Fülöp mint várnagy szerepel.²⁰ Ezt először tollhibának véltem, azonban
a mondott év forrásai között perdöntő bizonyítékra bukkantam: augusztus
25-én a szepesi káptalan előtt megjelent Sztuljáni Varjú Péter – azaz az egyik
tanú – és két, Sztulján birtokon lévő jobbágykúriát, amelyek Mellétei Fülöp
szepesi várnagy feleségét illetik, visszaadja *sororjának*. Nos, a feleség és *soror*
nem volt más, mint a mi Veronikánk. Az oklevél azt is elárulja, hogy Veronika
apja Enyickei Benedek fia, Miklós volt.²¹ Sajnos adatok hiányában egyelőre
lehetetlen megállapítani, hogy Veronika és Péter között milyen rokonsági fok
állt fenn. A másik probléma, hogy bár Fülöp várnagynak immáron két megyé-
ből, Sárosból és Gömörből is ismerjük részirtokát, de ez semmiféle segítséget
nem ad további azonosításához. Ugyanis a Szentmihályi családról semmit sem
tudunk, a Mellétei családtagok között viszont egyetlenegy Fülöp nevűt sem
ismerünk.²² Mindezek ellenére nem vesznek kárba ezen ismereteink, mivel a
fenti adatok tükrében elmondhatjuk, hogy sikerült azonosítanunk Szepesvár

¹⁶ ZsO VIII. 914. és IX. 575.

¹⁷ Február 10.: Dob (ZsO VII. 1339.); április 10–28.: Nagyida (1598–1669.); június 2.: Szöllős
(1782.); június 14.: Nyaláb (1842.); július 25.–szept. 21.: Nagyida (2007–2213.); október 2.:
Kelemér. (2232.)

¹⁸ Dl. 90 871.

¹⁹ Dl. 50 393.

²⁰ „*consortem Philippi castellani de Zenthmicha*”

²¹ ZsO X. 1062.

és Szepes megye eddig csak keresztnévén ismert várnagyát és alispánját. Fülöp alispán és várnagy 1417. július 19-én szerepel e minőségében egy megyei oklevélben.²³ Ő minden kétséget kizáróan megegyezik Szentmihályi/Mellétei Fülöp szepesi várnaggal, aki e tisztséget majdnem egy évtizedig töltötte be. Ám mint már megszoktuk, e hivatalt nem egyedül viselte, mivel 1422-ben felbukkan egy Botos Pál nevű várnagy, akit szintén teljes biztonsággal azonosíthatunk a megye alispáni székében 1432-ben feltűnő Roskoványi Pálca Pállal.²⁴

A felek ügyvédjeiről nem sokat tudni: Asguti (Sáros megye) *Bozyk/Busyk* Miklós egy 1422. november 15-i oklevél hátlapján lévő bírósági feljegyzésben és egy 1423 szeptemberi oklevélben szerepel kijelölt királyi emberként.²⁵ Szentmihályi (Sáros megye) Kis Pálról jelenleg ez az egyetlen információnk.

A tanúk: Buclói vagy Buzlai (Sáros megye) Varjú Péter, László fia általában katonáskodással foglalkozó és ennek révén birtokrészeket szerző ember volt. A forrásokban 1404-től mutatható ki. Mellette gyakran feltűnik Botfalvi vagy Őri Dacsó Miklós (Perényi Péter familiárisa, ungi alispán 1423),²⁶ akivel együtt kapnak a királytól adományokat, illetve szereznek birtokokat.²⁷ Varjú Péter 1423-ban Őri és Sztuljáni, 1425-ben pedig ismét Sztuljáni vezetéknévvel tűnik fel.²⁸ Ennek ellenére sem a Buclói, sem az Őri családhoz nem tudjuk hoz-

²² Vö. Az Abaffy család levéltára 1247–1515. A Dancs család levéltára 1232–1525. A Hanvay család levéltára 1216–1525. Ila Bálint kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette BORSA IVÁN. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 23.) Budapest 1993. és a ZsO köteteinek mutatójával!

²³ ENGEL: Archontológia I. 198. és 430. (ZsO VI. 699.)

²⁴ ENGEL: Archontológia I. 198.

²⁵ ZsO IX. 1142., ZsO X. 1114.

²⁶ ENGEL: Archontológia II. 55.

²⁷ C. TÓTH NORBERT: A leleszi konvent országos levéltárában lévő (Introductoriae et Statutoriae) sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I–II. kötetéhez) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárak Kiadványai II. Közlemények 36.) Nyíregyháza 2006. 65/111. és 70/121., 104/189.; C. TÓTH NORBERT: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. II. közlemény. 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez) In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 48 (2006) 323–442. 358/97., 418/262. és 424/276.

²⁸ Dl. 71 758. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (továbbiakban: Df.) 221 489., Dl. 90 871. Ismerünk egy Sztuljáni Varjú Antal nevű személyt is 1420-ból. (ZsO VII. 1357.)

zákapcsolni.²⁹ Talán némi reményt ad a következő adat arra, hogy megfejtjük származási helyét: 1381-ben feltűnik egy Kaproncára (Sáros megye) való családfő, János és négy fia, László, András, Miklós és Pál, akiknek nagyapját, illetve apját Varjú Miklósnak hívták.³⁰ Ha sejtésünk helyes, akkor a négy fiú között szereplő László nevűben Varjú Péter apját tisztelhetjük, minthogy őt szintén így hívták. Mindez egyelőre csak feltételezés, és a nehezebb döntés végett mindjárt felvetek egy másik lehetőséget is: az 1420-as és 1430-as években a Buclói családból ismerjük Andrást és Miklóst, akiknek apja Elek volt.³¹ Az ő édestestvére volt Tamás,³² akinek fia, Balázs 1435–1437-ben szepesi alispán volt.³³ Így felmerülhet, hogy Elek és Tamás ismeretlen nevű apja és Varjú Péter apja, László voltak testvérek.

A második tanú Jékelfalusi (Szepes megye) Fias János, akinek apja, Lőrinc, anyja pedig Stefkfalvi János fia, Zonk leánya, Anna (1409-ben már özvegy) volt.³⁴ Fias János 1423 és 1438 között fordul elő forrásokban és öt fiúgyermekéről tudunk.³⁵

A harmadik, jelen nem lévő tanú, Tótselymesi (Sáros megye) Apród Balázs fia, Miklós, aki híres krónikaíró: János küüllői főesperes unokaöccse volt. Felesége Dorottya, Svábi Pál leánya, szintén a Szepesi család rokonságából került ki.³⁶ 1454-ben mint Sáros megyei követ vett részt az országgyűlésen.³⁷

Az utolsónak maradt a legkérdésesebb személy, akit az oklevélben egyszerűen csak Jakab várnagynak neveznek. Ki volt ő?

Mielőtt rátérnék személyének meghatározására, az alábbi két előfeltételezés

²⁹ Vö. ENGEL PÁL: Magyar középkori adattár. CD-ROM. Budapest 2001. (Arcanum Digitéka) (továbbiakban: ENGEL: Genealógia) Buzlai (Buclói) és Bot rokonsága, 2. tábla: Dacsó (Öri).

³⁰ DL. 90 835.

³¹ DL. 90 871.

³² DL. 90 876.

³³ DL. 90 879., ENGEL: Archontológia I. 198.

³⁴ ENGEL: Genealógia, Szepesi (Stefkfalvi).

³⁵ DL. 83 622., 83 700., 83 704-5., 98 322. Jánosnak Miklós nevű testvérét és fivérének feleségét, Felsőbárcai Máté leányát, Ilonát ismerjük. (DL. 83 358., 83 622., 83 929.) Frigyükből született István (1465–1488) és Katalin (1479). István felesége Anna volt, akitől négy fia: (Szepesfalvi) Mihály, Miklós, János és Antal (1516) született. (DL. 69 168., 84 081.)

³⁶ ENGEL: Genealógia, Tótselymesi (Apród, Tárcai).

³⁷ ENGEL: Archontológia II. 14.

közül kell választanunk. Az oklevélben ugyanis hősünk csak keresztnévvel és tisztségével, azaz Jakab várnagyként szerepel. Ebből két ellentétes állítás következik: az első szerint teljesen ismeretlen volt a megye közönsége előtt. A másik szerint viszont nagyon is ismerték, tudták kiról van szó, ezért szerepel egyszerűen csak Jakab várnagyként. E két lehetőség közül inkább az utóbbi látszik valószínűnek. Ugyanis kizártnak tarthatjuk, hogy a jelen lévő özvegy, Veronika ne ismerte volna férje-ura származási és tisztségviselési helyét (még ha ez utóbbit esetleg már régóta nem is ő töltötte be). Mindezek fényében feladatunk az, hogy találjunk egy olyan Jakab nevű személyt, aki Sáros, netán Szepes megye nemesi társadalma előtt ennyire jól ismert volt és 1420 után eltűnik forrásainkból. Jakab halálát ugyanis bizton az 1420 nyarán lezajlott prágai harcokhoz köthetjük. Ezt támogatja, hogy özvegye 1423-ban már újra férjnél volt, továbbá, hogy Zsigmond magyar király 1421-ben csak Časlav-ig jutott el,³⁸ és ha e város falai alatt halt volna meg, nehezen lehet elképzelni, hogy azt mondják rá, Prága alatt hunyt el. Ez annál is inkább valószínűtlen, mert a két város közötti távolság több mint 60 km.

Szerencsénkre vagy szerencsétlenségünkre Sáros megye alispáni tisztségét³⁹ több Jakab keresztnévű személy is viselte, akik – mint fentebb utaltam már rá – egyúttal Sáros vár (al)várnagyságát is ellátták. Az első szóba jöhető személy Szendi Jakab, aki 1411–1414 között töltötte be a tisztséget. A forrásainkban nem szerepel 1414 után, de személyét bizton kizárhatjuk, mivel az ő felesége nem Veronika, hanem Leszteméri Dancs János leánya, Erzsébet (1414) volt.⁴⁰

A második – időrendben haladva – Márkusfalvi Máriási László fia, Jakab, aki 1414–1417 között volt alispán. A forrásokban azonban 1420 után is, így 1421-ben és 1422-ben is kimutatható.⁴¹

A következő Jánosfalvi Tóbiás fia, Jakab, aki 1416–1419. december 11.⁴² között volt alispán. Sőt, emellett még 1419-ből arra is van adatunk, hogy egyúttal Sáros várának várnagyi tisztségét is betöltötte.⁴³ E Jakab 1383-tól szerepel az

³⁸ Itineraria 107–109.

³⁹ Csak ott jegyzeteltem a hivatalviselési időtartamot, ahol az adat eltér az ENGEL: Archontológia I. 173. oldalán lévő adatsortól.

⁴⁰ ZsO IV. 1667.

⁴¹ ZsO VIII. 35. és IX. 293.

⁴² ZsO VIII. 1139.

oklevelekben és jól nyomon követhető családfája egészen az Árpád-korig. Jakab dédapját Miklósnak, nagyapját Lőrincnek (†1346 előtt) hívták, akit hamis pecsét készítéseért az 1340-es évek elején lefejeztek. Lőrinc özvegyét Erzsébetnek hívták, aki viszont *Radyzlaus comes* fia, Tóbiás leánya volt. E Tóbiás, akiről az egyik fiú, Jakab apja kapta a nevét, fiúörökös vigasza nélkül távozott a világból, Erzsébeten kívül még egy lányt, Margitot (1351) hagyva az utókorra.⁴⁴ Jakab apjának, Tóbiásnak (1369–1379) a felesége a meglehetősen rejtélyes nevű *Fuouch* leánya, *Formosa* volt.

Sáros megye következő oklevelét, ami 1420. szeptember 9-én kelt, már Talpasi Lépes Demeter és Zsigrai Pócs Mihály adták ki alispánokként.⁴⁵ Jakab teljesen eltűnik forrásainkból, nem találkozunk nevével sem 1421-ben, sem 1422-ben. Azt hihetnénk, hogy jó nyomon járunk és akár ő is lehetne az ismeretlen Jakab várnagy. A szóban forgó személy azonban nem halt meg, mert egy 1423. szeptember 11-i oklevél szerint éppenséggel a fungáló alispánnal, Zsigrai Pócs Mihállyal keveredett vitába. Ugyanis Körtvélyes birtokon, ami Mihályt és Jakabot közösen illette meg, Jakab elfoglalta Mihály részét.⁴⁶ Azonban nagyobb perpatvar nem keletkezett az ügyből, mert az 1430-as évek elején Mihály társa az alispáni tisztségben éppen Jakab lett.⁴⁷ Életét valamikor 1439 után fejezhette be.⁴⁸

A negyedik személy, aki szóba jöhet, a Perényi Imre által a Sáros megyei Újvár (Hanigovce) várába állított egyik várnagya: Hangácsi (Borsod megye) Jakab. Ő 1414-ben biztosan betöltötte e tisztséget.⁴⁹ Apját Tamásnak (1398),⁵⁰ két testvérét pedig Pálnak és Imrének (1421) hívták.⁵¹ E Pál később, 1429-

⁴³ ZsO VII. 436.

⁴⁴ Dl. 67 404., Dl. 41 151. (Margit)

⁴⁵ ZsO VII. 2167.

⁴⁶ ZsO X. 1116.

⁴⁷ 1431: Dl. 84 862., 43 901.

⁴⁸ Dl. 13 390. Ismereteink szerint egy Imre (1474–1485) nevű fia volt (Dl. 17 602., 60 866.), akinek Miklós (1497–1511) nevű fiát ismerjük (Dl. 63 875.). E Miklósnak két fia, Péter és Bertalan meg egy lánya, Ilona (1511) volt. Szent-Ivány család levéltára 1230–1525. Mályusz Elemér kézírata alapján sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta BORSA IVÁN. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 14.) Budapest 1988. 71/168.)

⁴⁹ ENGEL: Archontológia I. 453.

⁵⁰ C. TÓTH NORBERT: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény. 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I. kötetéhez) In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 47 (2005) 315/249.

ben Borsod megye alispánja lett.⁵² Jakab a forrásokban 1410-ben jelenik meg, 1415-ben mint Perényi Imre familiárisát említik,⁵³ 1420. október 2-án mint kijelölt királyi ember Perényi Imre fiainak ügyében szerepel.⁵⁴ Valamikor 1437 után halhatott meg,⁵⁵ összesen négy fiúgyermeket hagyva maga után.⁵⁶

Mindezek után sajnálattal kell megállapítanunk, hogy amíg nem rendelkezünk további adatokkal az azonosításához, Jakab várnagy személye egyetlen családdhoz sem köthető.

Még egy dologra kell visszatérnünk. A megyei oklevél ismertetésekor nem tértem ki arra a nem kevésbé fontos kérdésre, hogy tulajdonképpen mit is vett el Ruszkai Bertalan Jakab várnagytól. A panasz szerint volt nála 38 színarany forint és 125 – számítási – új forint. Négy teljesen, zablával, nyereggel felszerelt ló, amik 200 forintot értek. Továbbá még egy, talán teherhordásra használt, 20 forint értékű ló. Természetesen Bertalanhoz került Jakab teljes hadfelszerelése is. Végignézve e tételeken, látható, hogy meglehetősen nagy készpénzmenyiség volt az elhunynál. Az, hogy több ló volt nála, adódott a hadviselés módjából, de éppenséggel zsákmányolhatta is. Azonban a 38 színarany forint Jakabnál léte már inkább elgondolkodtató, hiszen a 125 új forint sem számított akkoriban kevés pénznek. Az nem valószínű, hogy ez a pénz akár mint a zsoldja,⁵⁷ akár mint toborzásra szánt összeg lett volna nála. Hiszen

⁵¹ ZsO VIII. 890. Jakab ez időben élt rokonai közül ismerjük még Márk fiát, Jánost (1411) és Lőrinc leányát, Klárát (1414), aki Csicseri Péter fia, János felesége volt. (ZsO III. 540., IV. 2661.)

⁵² ENGEL: Archontológia II. 94.

⁵³ ENGEL: Archontológia II. 94.

⁵⁴ ZsO VII. 2232.

⁵⁵ 1429: Dl. 89 900., 13 089. Ismerjük még testvéreinek utódait is: ezek szerint Pálnak Mihály nevű (1478–1492), Imrének pedig Benedek és Gergely nevű (1449) fiai voltak. (Dl. 75 928., 61 080., 75 903.)

⁵⁶ János, Lőrinc, Sebestyén és Albert (1443). Az utóbbi, Albert pécsi nagyprépost kiemelkedő karriert futott be, jelentős tisztségeket töltve be az 1440-es évektől Mátyás király uralkodásának közepéig. (Dl. 75 875., 75 878.) FEDELES TAMÁS: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs 2005. 375–377.; A három fiú közül, akiknek utódai lehettek, csak Sebestyénnek ismerjük gyermekeit: két fia, Jeromos (1457–1484) és István (1464–1484), valamint négy leánya, Dorottya, Erzsébet, Zsófia és Anna (1464) volt. (Dl. 15 147., 14 612., 75 937.)

⁵⁷ Stiborici Stibor 1422-ben havi 1000 aranyforintért tartotta fegyverben 135 lándzsányi seregét. (ZsO IX. 1217.) Azaz egy hónapra 1 lándzsa (3–4 ember) fegyverben tartása kb. 7 és fél aranyforintba került.

ez utóbbi esetben nem az özvegy követelte volna Ruszkai Lászlón az összeget, hanem a megbízó. De ilyenről nem tudunk. Leginkább tehát arra gondolhatunk, hogy valamikor a hadjárat során zsákmányolta azokat Morva- vagy Csehországban. A csatamezőn elszenvedett halála miatt e zsákmány gyümölcsét már nem élvezhette Jakab, mivel annak megszerzésével egyidőben – úgy tűnik – a jó szerencsáját viszont elvesztette. Kérdés persze, hogy a várnagy milyen minőségében vett részt a hadjáratban?

A korábbi szakirodalom úgy gondolta, hogy az 1420-as hadjáratban Zsigmond király oldalán részt vett urak a maguk szakállára tették ezt és az országban nem volt általános mozgósítás érvényben.⁵⁸ E nézetten, ismerve immáron az 1420-as év teljes forrásanyagát, magam sem látok változtatni valót. Így hát Jakabot azok familiárisaként kell elhelyeznünk, akik jelen voltak Csehországban. Némi támpontot nyújthat azoknak a személye, akikről biztosan tudjuk, hogy a várnaggal együtt voltak Prága alatt: Buclói Varjú Péter pályája elején talán Perényi-familiáris volt. Apród Miklósról viszont nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy 1397-ben familiárisi kötelékek fűzték a Rozgonyiakhoz.⁵⁹ Egyedül Jékelfalusi Fias Lőrincről nem tudunk semmit. Az 1420-as években már mindhármuk *dominusa* egyforma eséllyel lehetett a Perényi, a Rozgonyi és a Berzevici családból való – ámbár, mivel Sáros és Szepes megyében járunk, inkább a két utóbbi család valamelyik tagja jöhet szóba. Nos, mind Berzevici Henrikről, mind a Rozgonyi család valamelyik tagjáról tudjuk, hogy ott volt Csehországban. Az előbbire közvetlen adataink is vannak: Henrik 1420. március 8-án és 16-án Boroszlóban, április 18-án Schweidnitzben, augusztus 31-én Časlavban tartózkodott.⁶⁰ A Rozgonyi családra ugyancsak közvetett bizonyítékunk van, de ez az adat sokkal értékesebb információkat rejt, mint gondolnánk. A Sóvári Sós család nevében panaszt tettek Budán a királyi kúriában 1420. szeptember 1-jén, amely szerint előző hónap 13-án Rozgonyi János Tótselymesi Miklóssal, Ramacsa Dénessel, Görgös Ba-

⁵⁸ Hasonlóképpen mint 1421-ben, amikor is csak egyes résztvevő urak familiárisainak pere lett elhalasztva (ZsO VIII. 232., 887., 931., 936., 1139.). Vö. még Zsigmond király 1419. december 20-i, Nyitra megyéhez szóló parancsával, amelyben felszólította a megye nemességét, hogy álljanak készen a jövő évi törökellenes hadjáratra. (ZsO VII. 1155.) A cseh ügyek kapcsán nincsen ilyen parancsról tudomásunk.

⁵⁹ ZsO I. 5065.

⁶⁰ ZsO VII. 1465., 1495., 1627., 2117.

lázssal és Dima Lászlóval kifosztotta három hannusfalvi jobbágyukat a sóvári erdőben.⁶¹ Az oklevélben leírt panasz egyszerű hatalmaskodásnak tűnhetne, ha nem tudnánk arról, hogy az egyik szereplő nem sokkal korábban még Prága alatt tartózkodott: Tótselymesi Miklós biztosan megfeleltethető a tanúként szereplő Apród Miklóssal. Továbbá, több mint valószínű, hogy a Rozgonyi Jánossal együtt felsorolt személyek nem a sors szészélye folytán kerültek egy időben egy helyre, hanem a mondottak János familiárisai voltak. Az időpontból következően a kis csapat már hazafelé tartott, azaz minden bizonnyal Zsigmond cseh királlyá koronázásán (július 28.) még ott voltak, majd utána nem sokkal odahagyták a király táborát. Mivel – emlékezzünk – az özvegy tanúi azt mondták, hogy ők Apród Miklóssal együtt voltak jelen Prága ostrománál, így a többiek is nagy valószínűséggel Rozgonyi familiájába tartoztak. Azaz – ezzel ellentétes adat felbukkanásáig – kijelenthetjük, hogy Buclói Varjú Péter, Jékelfalusi Fias Lőrinc és Tótselymesi Apród Miklós familiárisai voltak Rozgonyi János főkincstartónak és sárosi ispánnak.

Kérdés már csak az, hogy mindenki közvetlenül tartozott az ispánhoz vagy áttételek útján. Mire gondolok? Azt régóta tudjuk, hogy a familiáris és familiáris között éppen úgy különbség van, mint *dominus* és *dominus* között is. Azaz voltak kisebb rangú és magasabb rangú familiárisok, sőt jónéhány familiáris egyben *dominus* is volt, mivel ő is rendelkezett familiárisokkal. Ez azt jelenti, hogy a familiárisi szervezet, hasonlóképpen a hűbéri szervezethez, piramist formáz, de a kettő közötti hasonlóságok ezzel véget is értek, ugyanis attól minden másban különbözik.⁶² E különbözőségek egyik legjelentősebbike, hogy amíg a hűbéri jogban „a vazallusom vazallusa az én vazallusom” is, addig „a familiárisom familiárisa már nem az én familiárisom.” Mindez azt jelenti, hogy a familiárisi piramis élén álló uraknak nem volt a szó szoros értelmében rengeteg familiárisa, hanem talán csak néhány tucat, jelentős tekintéllyel, vagyonnal rendelkező familiárisa. Ez a néhány ember ugyanis hozta magával

⁶¹ ZsO VII. 2121.

⁶² Vö. BORSA IVÁN: A hiteleshelyekről. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. PITI FERENC, szerk.társ SZABADOS GYÖRGY. Szeged 2000. 99–106., 99.

a saját familiáját is. Így, ha a főbb familiárisok közül valaki *dominust* váltott, akkor az egész csapatnyi veszteséget is jelenthetett a *dominusnak*.⁶³

Visszatérve a fentebbi személyekre, adódik a következtetés, hogy Ramacsa Dénes, Görgös Balázs és Dima László, akik szinte biztos, hogy *ignobilisek* voltak, nyilván nem Rozgonyi János familiárisai voltak, hanem Apród Miklósé. Sőt, e gondolat mentén tovább haladva, mivel a katonáskodás alapegysége a lándzsa volt, amely 3-4 emberből állt, máris további következtetésekre nyílik alkalmunk: Apród Miklós és a felsorolt személyek egy lándzsát alkottak, akiket az a megtszeltetés ért, hogy együtt térhettek haza a háborúból a nagyúrral. Ámbár a megyei haderőt nem mozgósították az 1420. évi cseh hadjáratra, azon vidék *dominusainak* (Berzevici, Pálóciak, Perényiek, Rozgonyiak) köszönhetően mégis az összes környező megye nemessége képviseltette magát.⁶⁴

⁶³ E kérdésre bővebben lásd C. TÓTH NORNERT : Az 1395. évi lengyel betörés. (A lengyel-magyar kapcsolatok egy epizódja) In: „... honoris causa ...” Tanulmányok Engel Pál halálának ötödik évfordulója alkalmából. (sajtó alatt)

⁶⁴ Vö. Básti Vidart János Perényi Miklós familiárisaként (ZsO VIII. 398.), az Egyházasmercsei és a Csabbi család tagjai pedig Ilsvai György zólyomi ispán familiárisaként (Uo. 293.) kaptak adományt. A sort még folytathatnánk.

NORBERT C. TÓTH

Castellanus Jakab († 1420)

According to a charter issued on 8th November 1423 by the court of Sáros county, Veronika, wife of Fülöp of Szentmihály, started a trial against László, son of Bertalan of Ruszka, because after her late husband, *castellanus* Jakab had died near Prague, Bertalan robbed the goods and belongings of Jakab, and these goods still were at László's possession even at the time of Veronika's complainment. The deputy of Veronica introduced three persons – Péter Varjú of Buclo, János Fias of Jékelfalu and Miklós Apród of Tótselymes – who confirmed that they had been at the location where the robbery had happened.

In this study the author tries to identify *castellanus* Jakab, and the other persons whose names are written in the charter mentioned above.

Báthory István egyetemalapításáról

A Szegedi Tudományegyetem Erdélybe mutató előtörténete iránt örvendetes módon megélnékült a szakmai érdeklődés az utóbbi időkben, különösen az elmúlt egy év folyamán. Ez egyfelől vitacikkekben öltött testet, másfelől pedig 2007. május 2-án egy – szenvedélyes hangvétellű – tudományos konferenciát is életre hívott. Az Egyetemtörténeti Bizottság május 31-én kelt hivatalos állásfoglalását a Szegedi Tudományegyetem Szenátusának július 9-én hozott döntése elsöprő többséggel fogadta el: eszerint egyetemünk a Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király és litván nagyfejedelem által 1581-ben Kolozsvárott alapított egyetem szellemi-kulturális örökösének tekinti magát, és elődje alapítási évét a saját alapítási évének fogja fel.¹ Az üdvözlendő szenátusi határozattal egy termékeny vitafolyamat zárult le. Ehhez járult hozzá a magam anyaggyűjtése és véleményalkotása is. Itt jegyzem meg, hogy szakvéleményem elkészítésére az a tény bátorított, miszerint több éve foglalkozom XVI–XVIII. századi művelődésünkkel, különösen a jezsuita történettudósok tevékenységével. Ilyenformán amint az elmúlt hónapok során a Szegedi Tudományegyetem erdélyi jogelődjét kutattam, a szellemi háttér, sőt több korabeli szereplő ismerősként került elélem. Úgy vélem, nem haszontalan az „erdélyi hőskor” eseményrendjéhez kapcsolódó néhány forrásproblémára, vitatható értelmezési lehetőségekre rámutatnom.

Mindannyiunk által ismert tény, hogy Báthory István Lengyelország királya, Litvánia nagyfejedelem, Erdély fejedelem egyetemalapítási szándékkal hozott létre Kolozsvárott egy jezsuita kollégiumot. A korábbi szakirodalom, ennél fogva az egyetemtörténet iránt érdeklődő közvélemény 1581-től keltezi a szegedi egyetem jogelődjének létrehozatalát. Jóllehet a bő négy évszázad intézménytörténetének teljes forrásbázis alapján nyugvó feldolgozása ez idáig még nem készült el, mindazonáltal rendelkezésünkre állnak színvonalas forrás-publikációk és igényes feldolgozások, amelyek alapján a hőskor több vita-

¹ Az erről szóló összeállítást l. Szegedi Egyetem, 2007. szeptember 3. 1–8.

tott kérdésében is határozott állást foglalhatunk. Az alábbiakban mindenkélt a korai idők kútfőkből kiolvasható fejlődésére tekintek.

A legújabb és legjobb forráskiadvány, a Rómában megjelent „*Monumenta Antiquae Hungariae*” összeállítója a közelmúltban elhunyt kiváló jezsuita történész Lukács László volt, aki szoros szakmai kapcsolatokat ápol a szegedi egyetemmel. (A Keserű Bálint szerkesztette „Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez” című szegedi sorozat külső munkatársaként például önálló kötetbe szedte a független magyar jezsuita rendtartomány kiépítéséért kifejtett XVII–XVIII. századi erőfeszítések dokumentumait 1989-ben.)² Jelentős adatokat őriz még Veress Endre XX. század eleji, „*Fontes Rerum Transilvanicarum* (Erdélyi Történelmi Források)” elnevezésű okmánytára, s a Szögi László szerkesztette „Régi magyar egyetemek emlékezete” című válogatás is.

A fent említett gyűjteményekben elérhető forráskörön kívül a Magyar Országos Levéltár „*Gubernium Transilvanicarum (In Politicis) – Commissio in Publico-Ecclesiasticis (F 53)*” anyagában több hetes kutatásaim folyamán szintén találtam értékes kiadatlan kútfőket. (A roppant levéltári *corpus* áttekintése világossá tette számomra azt, hogy ottani anyagkereséseim még „próba-fúrásnak” is csak jóindulattal minősülnek.) Kíváncos lenne a teljességre törekvő, programszerű forrásfeltárás alapján végre megírni a kolozsvári egyetem korai történetét, az alapítástól kezdve 1784-ig, amikor II. József líceummá fokozta le az egyetemet. Az addig is rendelkezésünkre álló feldolgozások közül különösen Bisztray Gyula, Jakó Klára és Minker Emil írásait forgattam haszonnal.³ Ezen túlmenően bizonyos kérdések árnyalt láttatásához nemzetközi egyetem-történeti analógiákat is segítségül hívtam.

² LUKÁCS LÁSZLÓ : A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773). Szeged 1989.

³ BISZTRAY GYULA : Az erdélyi tudományos élet és az egyetemi gondolat. In: Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története. Szerk. BISZTRAY GYULA-SZABÓ T. ATTILA-TAMÁS LAJOS . Kolozsvár 1941. (továbbiakban: BISZTRAY 1941.) 25–138.; JAKÓ KLÁRA: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/1. Erdélyi könyvesházak I. Szerk. KESERŰ BÁLINT.) Szeged 1991. (továbbiakban: JAKÓ 1991.) 10–11.; MINKER EMIL : Szeged egyetemének elődei. Szeged 2003. (továbbiakban: MINKER 2003.) 9–48.

Elsőként tárgyalandó az alapítás ideje és az új intézmény minősége. 1580. május 18-án kelt Vilna városában Báthory István első alapítólevele a kolozsvári kollégium létrehozatalára. Ez a forrásunk viszonylag későn, 1976-ban vált ismertté, ekkor közölte Lukács László.⁴ Báthory István a második, régóta közismert alapítólevelét közel egy esztendő múltán, 1581. május 12-én bocsátotta ki ugyanott.⁵ Ezt a dokumentumot a nagy jezsuita történettudós, Kaprinai István 1767-ben közölte először.⁶ A későbbi okmány több kiadást ért;⁷ széleskörű elterjedtsége magyarázza azt, hogy művelődéstörténetünk az 1581. esztendőt tekinti a kezdet idejének. Ekként van, hogy bár az alapítás első forrása 1580-ra mutat vissza, az 1581. évi adat a szokás erejénél fogva alkalmasabb akár egy kultúrdiplomáciai közös nevező kialakítására is.

Lényeg, hogy a két, azonos rendeltetésű és szinte azonos megszövegezésű oklevél egyaránt tartalmazza Báthory István alábbi intézményalapítói rendelkezését: „*in civitate nostra Claudiopolitana, alias Colosvar nuncupata, collegium Societatis Iesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigimus. Ut vero isti collegio a nobis, ut supra dictum est, instituto nihil ad iura, ornamenta, praeeminentias ad consuetudinem reliquiarum in orbe christiano academiarum desit, ex regia nostra singulari gratia vigore praesentium statuimus et decernimus, ut qui in humanioribus litteris hebraeis, graecis et latinis cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrius facultatum, sive theologiae, sive philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio collegii pervenire voluerit, ad gradus et baccalaureatus et magisterii et doctoratus promoveri possit. Que quidem promotio tantundem iuris, dignitatis, praeeminentiae, ornamenti habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et*

⁴ Monumenta Antiquae Hungariae. (továbbiakban: MAH.) II. (1580–1586). Edidit LADISLAUS LUKÁCS S. I. Romae 1976. (Monumenta Historica Societatis Iesu. A partibus eiusdem Societatis edita. Volumen 112.) 61–66. (34. szám)

⁵ MAH. II. 112–118. (56. szám)

⁶ KAPRINAI, STEPHANUS: Hungaria Diplomatica I. Vindobonae 1767. 41–45.

⁷ Az. 1581-es oklevél további kiadásairól l. Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571–1613). Collegit et edidit ANDREAS VERESS. Erdélyi jezsuiták levelei és iratai a Báthoryak korából. Gyűjtötte és közrebocsátotta dr. VERESS ENDRE. Fontes Rerum Transilvanicarum (továbbiakban: FRT.) Erdélyi Történelmi Források I. Budapest 1911. 127–133. (49. szám)

*Germaniae academiis de iure et consuetudine habere solent et possunt. Quod ut autoritate Pontificis Maximi sanciat, et privilegiae iustae universitatis hoc collegium ex parte obtineat, apud Sedem Apostolicam contendemus.*⁸ Bene László fordításában: „Claudiopolisnak, másképp Kolozsvárnak nevezett városunkban megalapítjuk, létrehozuk, felállítjuk, megszervezzük és életre hívjuk a Jézus Társaság kollégiumát. Hogy azonban ezen, álfalunk a fent mondott módon létrehozott kollégium jogait, tisztességét és méltóságát tekintve semmiben se maradjon el a keresztény világ többi akadémijának szokásaihoz képest, különös királyi kegyünkből jelen okmánnyal elhatározzuk és elrendeljük, hogy aki a magasabb műveltségben – a héber, görög és latin irodalomban – kitűnő jártasságot szerzett, és ezután el akar jutni valamelyik fakultás (a teológia vagy a filozófia) csúcsára – miután előadta a tanítását alátámasztó érveket – a kollégium határozata alapján mind a baccalaureusi, mind a magiszteri, mind pedig a doktori fokozatra előléphessen. Ezen előléptetés járjon éppoly jogokkal, megbecsüléssel, tisztességgel és méltósággal, mint amilyennel az efféle előléptetések Itália, Gallia, Hispánia és Germánia akadémiaiban a jog és szokás szerint járni szoktak és járhatnak. Hogy ezt az Apostoli Szék tekintélye is szentesítse, és e kollégium minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait, az Apostoli Széknél fogjuk kezdeményezni.”⁹

Báthory István teljesen szabályosan rendelkezett, hiszen egy jezsuita irányítású egyetem alapításának előfeltétele volt a kollégiumi keret. Alapítói szándékának komolyságát a szöveg bizonyítja (a szentszéki jóváhagyás igényén túlmenően itt a nemzetközi példákra történt hivatkozásra érdemes utalni), eltökéltségét pedig a kettős oklevél-kibocsátás nyomatékosítja: az uralkodó *de iure* egy bölcsészeti és teológiai képzést végző, vagyis két karral induló „*universitas*” életre hívását rendelte el. Az alapítólevél kétszeri kiadását, illetve az adományok felsorolásában mutatkozó szövegeltéréseket Balázs Mihály a levelezésanyagra figyelve azzal magyarázza, hogy nem voltak tisztázottak akkor a jezsuitáknak adott birtokok határai; azoknak rögzítésével kellett sietni.¹⁰

⁸ MAH. II. 63–64. (34. szám); uo. 115–116. (56. szám)

⁹ Régi magyar egyetemek emlékezete. Szerk. SZÖGI LÁSZLÓ. Budapest 1995. (továbbiakban: RMEE.) 172.

¹⁰ BALÁZS MIHÁLY: Vissza a forrásokig. A szegedi egyetem első elődjéről. Szeged. A város folyóirata. 18 (2006/9) (továbbiakban: BALÁZS 2006.) 31.

Tény, hogy ez az oktatási intézmény jórészt „*Collegium Claudiopolitanum*” formában szerepel a XVI. század végi említésekben,¹¹ és ezt nem lehet kizárólag a terminológia – máskülönben eltagadhatatlan – képlékenységének számlájára írni (az uralkodói alapítólevelek például az „*academia*” kifejezést is használják), hanem a kezdeti nehézségek szemlélete is tükröződik ebben.

Mindazonáltal akad két XVI. század végi forrásunk, ahol az „*universitas*” kifejezés szerepel. Az *Appendix IV. Diarium domus professae Societatis Jesu Cracoviensis de rebus Transylvanicis* így fogalmaz: „*Initio Novembri 1585 posteaquam Stephanus rex saepius urgebat tam apud Societatis nostrae Generalem, quam apud nostrum provincialem, ut Claudiopoli Academiae ac universitati initia darentur, scholis humaniorum litterarum iam ante constitutis, praesente Sigismundo principe et tota eius aula, cursus philosophicus additus et una lectio theologica pluraque sequentibus annis addenda erant.*”¹² Szintén Jézus Társasági adat, a rend egyik kortörténeti feljegyzése, a *Historia Domorum S. I. in Transylvania. Mense augusto anni 1587.* szól erről, hasonló megfogalmazásban: „*Deinde cum saepius urget Rex literis datis ad P. Campanum provincialem ea de re efficacibus ut Claudiopoli tandem universitas seu academia aperietur, anno 1585 in novembri principe et aula praesente inchoatus fuit cursus philosophiae et una lectio theologiae addita, quae tamen postea ob pestem anni insequentis 86, qua etiam nostrorum pars maxima absumpta est, intermissa fuere.*”¹³ A szövegösszefüggés egyértelműen az alapítólevelek szándéknyilatkozatát hitelesíti, méghozzá az uralkodótól független kortárs szemszögeből. Tudniillik azáltal, hogy Báthory István élete utolsó éveiben több ízben szorgalmazta a kolozsvári tanintézmény ténylegesen egyetemszerű működésének beindítását, további megerősítést nyer, hogy az uralkodó eleve az „*universitas*” minőségi magaslataira tekintett. E két korabeli adalék (a többi forrással egybe-

¹¹ L. pl. MAH. II. 131–132. (61. szám); 327. (125. szám); 346. (135. szám); 353–354. (139. szám); 386–390. (157. szám)

¹² *Annuae Litterae Societatis Jesu de rebus Transylvanicis temporibus principum Báthory (1579–1613). Collegit et edidit ANDREAS VERESS. Jézus Társasága Évkönyveinek jelenései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről. Gyűjtötte és közrebocsátotta dr. Veress Endre. FRT. V. Veszprém 1921. 221.*

¹³ MAH. III. (1587–1592). Edidit LADISLACUS LUKÁCS S. I. Romae 1981. (*Monumenta Historica Societatis Iesu. A partibus eiusdem Societatis edita. Volumen 121.*) 60. (26. szám)

csendülve) ugyanakkor bepillantást enged a működés kezdeti nehézségeibe.

E helyt megkerülhetetlen a szentszéki legitimáció kérdése, hiszen a középkorból átörökölt gyakorlat szerint az egyetemalapítás jogi aktusát a pápai jóváhagyás érvényesíti. A szakirodalomban sokáig élt az a nézet, miszerint XIII. Gergely bocsátott ki hivatalos okiratot, amellyel egyetemi rangban ismeri el a kolozsvári iskolát.¹⁴ Igaz, az egyházfő valóban adott ki kolozsvári vonatkozású diplomát 1583-ban, csak hogy az nem a kollégium egyetemi rangra emeléséről, hanem egy papi szeminárium felállításáról rendelkezett. A „*Monumenta Antiquae Hungariae*” teljesen mondható kútfőbázisa alapján szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy XIII. Gergely sosem adott egyetemi rangra emelő diplomát a „*Collegium Claudiopolitanum*” javára.¹⁵ Ámde a szentszéki megerősítés hiánya önmagában nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a kollégiumtól el kellene tagadni az egyetem-létet. Ezen az alapon ugyanis az összes protestáns egyetem egyetem-mivoltát vonnánk kétségbe, hiszen egyik sem kapta meg a római szentesítést, mert hogy nem is kérte. Érdekes is lett volna, ha a reformáció hívei éppen ahhoz fordulnak efféle megerősítésért, akit az ördög evilági megtestesülésének, de legalább is földi helytartójának kiáltottak ki a hitviták hevében. Elég csak azt a nagy erejű németalföldi egyetemalapítási hullámot felemlíteni, amely például Leyden (1575), a frízöldi Franeker (1585) és Utrecht (1636) felsőoktatási intézményét vetette felszínre. A hitújítás kor-szelleme oly mértékben tette feleslegessé az „egyetemség” kíváncsi közűl a szentszéki jóváhagyást, hogy az a későbbi katolikus egyetemalapítókat is arra bátorította, nyugodtan tekintsenek el az eladdig illő tiszteletkör megtételétől, amint azt éppen Pázmány Péter egyetemalapítása, a magyar Nagyszombat (1635) esetében tapasztalhattuk. Sőt, egy sajátos középkori példa arra szolgál bizonyoságul, hogy még a felekezeti megosztottság előtti, egységesen katolikus Nyugat-Európában sem ragaszkodtak az azonnali szentszéki megerősítéshez. A királyi alapítású Valladolidi Egyetem a XIII. század utolsó negyedében már bizonyosan működött, de csak 1346-ban lett pápai rendelet nyomán *Studium Generale*, és a Párizsi Egyetem privilégiumát a teológiai oktatás jogára csak

¹⁴ BISZTRAY 1941. 46.; MINKER 2003. 30.

¹⁵ MAH. II. 386–390. (157. szám) Ennek hangsúlyozását l. BALÁZS 2006. 36–37.

1417-re nyerte el V. Márton pápától, ilyenformán hosszú évtizedeken keresztül szentszéki jóváhagyás nélkül működött egy hispániai egyetem!¹⁶

Az analógiák csupán azt bizonyítják, hogy a római pápának az alapítást megerősítő okirata *általában* nem létfeltétele egy katolikus egyetem működésének. Mindazonáltal e mégoly jelentős körülménynél sokkal fontosabb arra tekinteni, hogy a kolozsvári tanintézményt, mint *egyedi* jelenséget, milyen elbírálás illette meg a közel korabeli katolikus „művelődéspolitika” gondolkodásában. Egy régóta ismert forrás meglepő tanulságára Makk Ferenc hívta fel a figyelmet a 2007. május 2-án rendezett egyetemtörténeti konferencián. 1657. február 26-án Kisdi Benedek egri püspök megalapította a kassai jezsuita akadémiát. A rendelkezés szövege szerint: „*erigeremus et fundaremus Studium Universale seu Academiam... ut huic erectioni Universitatis in Collegio Cassoviensi Societatis Jesu*”, vagyis az ingatag terminológiában helyet kap az egyetem néven nevezése is.¹⁷ Természetesen a bevett jezsuita szokás szerint eljárva, tehát az egyetomalapítás kötelező intézményi háttérül a jezsuita kollégiumot megjelölve. Az igazán érdekes mozzanat I. Lipót alapítást megerősítő adománylevelében olvasható. Amikor ugyanis Lipót 1660. augusztus 7-én jóváhagyja a kassai „*Academia*” vagy „*Universitas*” alapítását, továbbá felruhazza mindazon jogokkal, amelyek az egyetemeket a birodalomban megilletik, két előljáró magyar példára hivatkozik. Az egyik Pázmány Péter nagyszombati, a másik Báthory István kolozsvári intézményalapítása! E két hivatkozási alap értékéből mit sem von le az, hogy mindkettő esetében az „*Academia*” szót használja – „*piae memoriae Cardinalis Pasmanni, Fundatoris Academiae Tyrnaviensis*” illetve „*Serenissimi quondam Poloniae regis Stephani Batori, Academiae Claudiopolitanae Societatis Jesu in transylvania piissimi Fundatoris*” – a szöveg.¹⁸ Hiszen a két példaképet csupán egy-egy utalás érintette (azokat azonban ugyanazzal a kifejezéssel); részletesen csak (értelemszerűen) az új,

¹⁶ Az ibériai példákat l. Historia de las universidades. Origen del término. Precedencia de las Universidades Españolas. http://www.protocolo.org/gest_web/proto_Seccion.pl?rfID=453&aorefid=251&pag=0. Historia de la Universidad en España. <http://universidades.universia.es/info-general/historia/index.htm>. Az anyaggyűjtésért Igaz Leventének tartozom köszönettel.

¹⁷ RMEE. 179–182. (magyar fordítással)

¹⁸ Uo. 183–192. (magyar fordítással)

egyetemnek – is – nevezett intézménnyel foglalkozik a privilégium, ám a kas-sai alapítás „egyetemsége” a változatlanul ingatag terminológia dacára vissza-igazolja Báthory és Pázmány alapításának egyetem-mivoltát!

Visszatérve Báthoryhoz: ő, lévén fegyelmezett katolikus uralkodó, nem szándékozott megkerülni XIII. Gergelyt. Az a körülmény, hogy nem előlegezte meg, csak kérte az egyetemi rangot, mértéktartásra vall; ám az intézmény szellemi és anyagi gyarapítása ettől függetlenül haladt a maga útján. Láttuk, a bölcséleti kar hamar felállt, és a hittudományi is megkezdte működését. Nem tudni, miként alakult volna a jezsuita „*Collegium Claudiopolitanum*” sorsa, beleértve a szentszéki kiváltságlevelet, ha Báthory Istvánt 1586-ban nem ragadja el a halál, de az új egyetem-kezdemény életképességét mindennél ékeesebben bizonyítja, hogy „Erdély nagy romlása” közepette milyen élénk oktatási tevékenység folyt benne. Az erre valló számadatok szerint, amíg 1580-ban csak 50 diák volt, addig 1581-től 150–200, 1585-ben 230, az 1590-es évekre mintegy 350 ifjú hallgató tanult ott a katolikus Európa különböző tájairól meghívott magyar, német, lengyel, olasz, spanyol és francia jezsuitától. A tanulói létszám ily meredek ívű növekedését, a tanári kar változatos összetételét bőkezű és fellelős uralkodói gondoskodás tette lehetővé. Báthory István lengyel király az erdélyi fejedelemséget ténylegesen gyakorló Báthory Kristóffal (†1581) együtt a Farkas utcai templom két oldalán elhelyezkedő kolostori épületeket és telkeket adományozta az új intézménynek; ezen alapokat az újonnan felépített rendház s a 150 főt befogadó diákszálló egészítette ki, a folyamatos működést pedig bő kézzel mért pénz- és birtokadományok biztosították.¹⁹

Az oktatás színvonalának fokmérője mindenek előtt a tanári kar minősége. Erre pedig nem lehetett panasz, hiszen Rómából, Vilnából, Bécsből, Krakkóból érkeztek egyetemi tanári tapasztalatokkal felvértezett tudós jezsuiták. A hős-korszakból a lengyel Wujek Jakab első rektort illik először említenünk, a nemzetközi hírű tudós tanárt, az első – és évszázadokon keresztül kötelező érvényben levő – lengyel katolikus bibliafordítás készítőjét, akit a lengyel művelődés méltán tisztel „két egyetem rektora” címen, vilnai és kolozsvári tevékenységére utalva. A sors fura játéka, hogy rendbeli esküdt ellensége jelentőségét tekintve

¹⁹ Erről összefoglalóan, a források megjelölésével l. JAKÓ 1991. 10–11.

vele vetekedik. Szántó István (humanista írói nevén Stephanus Arator) első generációs jezsuita térítő-tudós nevéhez fűződik a római *Collegium Hungaricum* megalapítása 1579-ben, miután hathatós közbenjárására XIII. Gergely a San Stefano-alapítvány zárandokházát elvette a pálosoktól, és a magyar jezsuita művelődés szolgálatára rendelte.²⁰ Szántó István legnagyobb fegyverténye kétségkívül az ifjú Pázmány Péter katolikus hitre térítése volt; némi túlhangsúlyozással úgy is mondható, hogy a kolozsvári egyetem hőskorához kötődő jezsuita a legfőbb szellemi irányítója volt a nagyszombati egyetem alapítójának, az újkori magyar katolikus művelődés legnagyobb alakjának, Pázmány Péter esztergomi érseknek.

Mit sem ér egy tudományos műhely vagy tanintézmény könyvtár nélkül. A kolozsvári kollégium már a kezdetektől fogva e tekintetben is *de facto* egyetemenként nyilvánult meg. Jakó Klára már idézett, alapvető kézikönyve elején hangsúlyozza, hogy a kollégium és a könyvtár megszervezése együtt indult, és párhuzamosan haladt. Jakó kimutatta, hogy már 1580-ban, még az alapító okiratok kelte előtt élénk levelezés folyt a szükséges könyvek beszerzéséről, nyomtatásáról. Mindez újabb erős érv amellest, hogy – Jakó Klára szavaival élve – a „Báthori-egyetemet”, Erdély első valóságos egyetemét lássuk Báthory alapításában.²¹

A kolozsvári egyetem ígéretes és lendületes pályája természetszerűleg nem egy külső világtól elzárt, megóvott burookban bontakozott ki: az állandósult felekezeti megosztottság és az azt súlyosbító politikai meghasonlás a 15 éves háború szenvedéseivel betetőzve kemény próbatétel alá vetették a felsőoktatást is. Az egyetem osztályrészéül minduntalan a kényszerű újrakezdés rendeltetett. Az 1586. évi pestis tizedelte jezsuiták 1588 végén kiűzettek Erdélyből. Pár év múltán ugyan visszatérhettek a spanyol Alfonso Carillo vezetésével, ám a XVII. század elején többször is meg kellett szakítaniuk tevékenységüket.

Jóllehet az egyetem-színvonalú működés kezdete 1585 elé nem tehető, de egy nyugati analógia azt példázza, hogy az alapítás idejét akár több évvel is

²⁰ HERMANN EGYED: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Munich 1973. 225–226., 230. Szántó István érdeme akkor is tiszteletre méltó, ha egy 1580-ban kelt pápai rendelet a magyar kollégiumot egyesítette a némettel.

²¹Erről összefoglalóan I. JAKÓ 1991. 1–59.

követheti a képzés tényleges beindítása. Talán meglepő, de tény, hogy az 1962-ben alapított Regensburgi Egyetem csak 1967-től kezdett működni.²² E jelenkori, békeidőből való példa fényében becsülhető igazán annak értéke, hogy a vallási villongások, politikai pártoskodások és háborúk sújtotta Erdély földjén az alapítást öt éven belül oktatás követte.

Az 1580-as és 1590-es évekéhez hasonló jelentőségre csak a XVIII. század folyamán emelkedett a kolozsvári felsőoktatás. Az új korszak egyetemi tanárai közül kiemelendő Szegedi János, a kiváló jogász; Hell Miksa, 6 akadémia tagja, a kor leghíresebb csillagásza, aki a dán király felkérésére 1769-ben Vardö szigetén tanulmányozta a Vénusz átvonulását; illetve a már említett Kaprinai István, a jezsuita adatgyűjtő irányzat egyik legnagyobb tudósa, a Hevenes Gábor programjával útjára indított kritikai történetírás adatgyűjtő munkáinak betetőzője. Az egyetemhez kapcsolódó alsóbb iskola tanárai között pedig olyan jeles elmék fordultak elő, mint a deákos költő Baróti Szabó Dávid. A tanulók közül messze kiemelkedik zágoni Mikes Kelemen.²³

A Jézus Társaság feloszlatása (1773) nem hozott sorsrontó törést az egyetem életében. Sőt 1774-ben jogi, 1775-ben orvosi fakultás alakult, ezáltal végre kiteljesedett a klasszikus kívánalmak szerinti négy karra az intézmény. 1778-ban Mária Terézia királynő az *universitast* a piaristáknak adományozta. Az 1778. évből érthető módon feltűnően sok levéltári kútfő foglalkozik az egyetem ügyével. Amint azt említettem, a Magyar Országos Levéltárban több héten keresztül végeztem kutatásokat e tárgyban; azt már felmértem, hogy annyi kiaknázatlan kincs található, amennyit csak szervezett, hosszas munkával lehetne feltárni és feldolgozni. Csupán a „Gubernium Transylvanicarum (In Politicis) – Commissio in Publico-Ecclesiasticis” állományából merítettem, és ennek során tapasztaltam, hogy az intézmény megnevezésében az „*universitas*” kifejezés, még ha nem is kizárólagos, de mindenképpen uralkodó érvényre jutott.

A királynő következetesen „*Director Universitatis*”-nak címzi a rektort, „*Universitas Claudiopolitana*” alakban az iskolát. Íme néhány példa a szövegösszefüggéssel: 1778. január 7., Mária Terézia királynő a *gubernium*nak: „*Hinc per Directorem Universitatis eae faciendae erunt dispositiones, ut Professor*

²² <http://www.uni-regensburg.de/Universitaet/Portrait/urwwweng.htm>

²³ BISZTRAY 1941. 25–138.

mechanicus a mense Aprilis incipiendo, tantum 10. vel 12. Collegia.... 1778. január 14., a királynő a guberniumnak: „*Quandoquidem relatio Domini Directoris Universitatis Claudiopolitanae jam sub 16. Octobris Anni Elapsi circa libros pro studiis altioribus, et Instrumenta pro Physica experimentalis procuranda...*”. Látni való, hogy itt a címzés mögötti tartalomba, az egyetem életébe például a fizika oktatásának könyvei, szemléltető eszközei felől történt rendelkezés enged bepillantást. 1778. február 11., a királynő a guberniumnak: „*et reliquae scientiae altiores in Universitate Claudiopolitana introductae*”. 1778. március 18-án Mária Terézia guberniumnak küldött levelében megint csak „*Director Universitatis*” olvasható. Pállya István rektor levele (1778. április) a „*Studio Theologico ex Universitate Claudiopolitana...*” kifejezést hozza. Ugyanakkor egy 1778. április 14-én kelt levélben a hagyományos „*Collegium Claudiopolitanum*” szókapcsolat jól megfér a „*templum Academici Claudiopolitani*” kifejezéssel.

Végezetül érzelmi és kultúrpolitikai jegyeket hordozó kérdésben is állást kell foglalni. Mennyire vállalhatja fel a XXI. század elején az állami fenntartású, tehát ízig-vérig világias jellegű Szegedi Tudományegyetem a Báthory István alapította kolozsvári felsőfokú jezsuita tanintézményt történelmi-szellemi elődjeként? Vállalható-e a jezsuita értékrend a mai magyar egyetemi gondolat számára? Szólhatunk-e valamiféle eszmei folytonosságról, vagy legalább örökségről? A válasz egyszersmind ítéletet mond a Jézus Társaság magyar művelődéstörténeti hagyatékáról.

Az illendő szerénység félretételével hangsúlyozom, hogy e korszak és tárgykör kutatójaként felelhetek határozott igennel. Mert minden igényes egyetemi polgárnak igent kell mondania azokra az egyetemes emberi erényekre, amelyek a jezsuitákat is oly sikeressé tették annak idején: a szorgalomra, a fegyelemre, a tehetséggondozásra. Ezek az értékek olyan szellemi nagyságokat adtak a nemzeti művelődésnek, mint az 1700-as évek derekán Kéri Borgia Ferenc nagyszombati professzor, akiben egyaránt tisztelhetjük az első magyar csillagászt és a Bizánci Birodalom történelmének máig egyetlen magyar összehozóját; vagy Pray György és Katona István, modern kritikai történettudományunk két alapító atya.

Az pedig teljesen bevett szokás Európa-szerte, hogy mai világi egyetemek egykor volt egyházi intézmények jogfolytonosságát vállalják fel, még akkor is,

ha Báthory alapításával ellentétben az eredeti iskola nem is „egyetem” rendeltetésre jött létre, mint Bologna a hagyomány szerint 1088-ban. És hogy mennyire nem a földrajzi, hanem az intézményi örökség számít, arra a legkézenfekvőbb példa: a 895 előtti etelközi Magyar Nagyfejedelemség jogutóda a 895 utáni Kárpát-medencei Magyar Nagyfejedelemség (majd Magyar Királyság) lett, és nem az egymást kioltó etelközi besenyő, úz és kun törzsi szervezetek sora.

Minthogy a források tanúsága szerint Báthory István egyetemalapítási céllal hozott létre egy oktatási intézményt, amely hányatott sorsa dacára kezdetektől fogva egyetemszerű működés jegyeit mutatta fel, ezért a történettudományos megfontolások szintén a kolozsvári eredet felvállalását gyámolítják. Az ekképp igazolható hagyománytisztelet jegyében talán az sem lenne túlzás, ha az egyik mai jogutód, a Szegedi Tudományegyetem felvenné az alapító uralkodó, Báthory István nevét.

On the foundation of the University in Kolozsvár by István Báthory

In the recent times, especially this year quite an active interest focused on the heritage of the University of Szeged, of which the legal predecessor was the University of Kolozsvár in Transylvania. That started by the will of István Bathory, King of Poland, Prince of Transylvania who decided to establish in Kolozsvár a Jesuit College and to upgrade it to the level of a university, that is why he issued charters in 1580 and in 1581 in this case. What is more, according to the Catholic custom, Báthory forced the Holy See to confirm his foundation. This institution never got it, but despite that, no one can doubt that Báthory's foundation in Kolozsvár worked as a real university, because a privilege issued by the Pope was only a usual, but not a necessary condition for legitimating a Catholic university; there are some examples for it from the Middle Ages.

It's more difficult to see clearly the real quality of the school, because the terminology was not consequent that time: the phrases „universitas” or „academia” or „studium generale” often meant the same. Nevertheless during the first period of the history of the institution (until 1784) it worked as an university, moreover, it was considered as an example to establish another university in Kassa in 1657, too. So there is no reason to deny the quality of the university from Báthory's foundation: the sources strengthen the tradition.

**AZ MTA-SZTE MAGYAR MEDIEVISZTIKAI KUTATÓCSOPORT
KORÁBBI KIADVÁNYAI**

**PREVIOUS ISSUES OF RESEARCH TEAM
ON MEDIEVAL HUNGARIAN HISTORY
(HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES–UNIVERSITY OF SZEGED)**

Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus CX. Szerk./Ed. by Kristó Gyula. Szeged 1999. 59 p.

Kristó Gyula: Szent István születési ideje. [The date of birth of Saint Stephen] pp. 3–10; Szabados György: Imre király életidejéről. [About King Imre's lifetime] pp. 11–19; Piti Ferenc: Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban. [Relics of royal charters of the Árpád era in documents dating from 1339] pp. 21–27; Tóth Ildikó: A végrehajtás buktatói. (Egy országbírói ítéletlevél 1331-ből) [Difficulties of the execution. (A charter of justice from the year 1331)] pp. 29–41; Homonnai Sarolta: A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései. [Reform endeavors of the Benedictine Order in the fourteenth century] pp. 43–55.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXV. Szerk./Ed. by Kristó Gyula. Szeged 2001. 68 p.

Szabados György: Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról. [On the survival of a donation from King Emeric's age] pp. 3–11; Weisz Boglárka: Bars megye vámhelyei az Árpád-korban. [The customs duties-places of the county Bars at the age of the Árpáds] pp. 13–22; Tóth Ildikó: Adalékok a Valkó megyei oklevéladás kezdetéhez. [Contribution to the beginnings of issuing the charter of Valko county] pp. 23–31; Kristó Gyula: Tartományúri rezidenciák Magyarországon (1301–1320). [Residencies of oligarchs in Hungary 1301–1320] pp. 33–40; Piti Ferenc: „...de adventu regis Hungarie”. (Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjáratáról az 1340. évi oklevelek tükrében) [„...de adventu regis Hungarie”. (On King Charles Robert's planned campaign to Dalmatia on the evidence of the documents of the year 1340)] pp. 41–53; Homonnai Sarolta: Egy bencés főpapi karrier: Szigfrid apát életútja (1300-as évek eleje–1365). [The career of a Benedictine prelate: abbot Sigfrid. Beginning of the 1300s–1365] pp. 55–65.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXVII. Szerk./Ed. by Kristó Gyula. Szeged 2003. 96 p.

Makk Ferenc: Turkia egész szállásterülete. [The whole dwellings of Turkia] pp. 3–15; Kristó Gyula: Románok (újra?) Pannóniában? [Romanians in Pannonia (again?)] pp. 17–25; Szabados György: Imre király történelmi emlékezete a XIII–XVIII. században. [King's Emeric historical memory in the XIII–XVIIIth centuries] pp. 27–42; Weisz

Boglárka: II. András vámmentesség-adományai. [Relief from customs duties by King Andrew II] pp. 43–61; Homonnai Sarolta: III. András hatalmának stabilitása és politikai szándékai Bonzano Péter jelentéseinek tükrében. [La stabilité du pouvoir et les intentions politiques du roi André III à la lumière des rapports de Pierre de Bonzano] pp. 63–74; Tóth Ildikó: Egy 1331. adománylevél margójára. (Adalékok a Záh Felicián-féle merénylet következményeihez) [To the margin of a deed gift of 1331. (Remarks to the consequences of the Záh Felician-association)] pp. 75–83; Piti Ferenc: Szabolcs megye néhány Anjou-kori oklevelének datálásához. [On dating some charters published by Szabolcs county in the Anjou era] pp. 85–93.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXII. Szerk./Ed. by Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged 2005. 64 p.

Kristó Gyula: A DAI 38. fejezetének forrásáról. [On the source of chapter 38 of „De Administrando Imperio”] pp. 3–9; Marton Szabolcs: Adalékok a Kárpát-medence kora középkori szőlőműveléséhez. [Additions to the viniculture of the Carpathian Basin in the early middle ages] pp. 11–20; Weisz Boglárka: Átkelőhelyek a Tiszán az Árpád-korban. [Crossing-places on river Tisza at the age of the Árpáds] pp. 21–30; Szabados György: Aragóniai Konstancia, az első magyar házassági szerződés királynéja. [Constance of Aragon – The queen of the first Hungarian marriage contract] pp. 31–41; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetéhez (1339). [Additions of the volume XXIII of series „Charters of the Angevin Era” (1339)] pp. 43–53; Teiszler Éva: Magyarország külpolitikai elszigetelődése 1476-ban. [Isolation of Hungary in respects of foreign politics in 1476] pp. 55–62.

TARTALOMJEGYZÉK

Makk Ferenc: Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához.....	3
Tóth Ildikó: A boszniai káptalan kiadatlan oklevelei (1300–1353)	11
Teiszler Éva: A felvidéki soltészfalvakról.....	39
Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIV. kötetéhez (1340).....	47
Neumann Tibor: Péter püspök és rokonsága (Az első Szapolyaiak)	59
C. Tóth Norbert: Jakab várnagy (†1420)	71
Szabados György: Báthory István egyetemalapításáról.....	85
Az MTA-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport korábbi kiadványai	99

Felelős kiadó: Dr. Makk Ferenc kutatócsoport-vezető
Nyomdai kivitelezés: Nyír-Print Kft., Újfehértó